

ଜାତୁକସାବିତ୍ରୀ ବିବିଡ଼ ଲେଖନ

ପ୍ରଦୀପ ଦାସ

ନାମ ପାରିତୋଷିକ କବିତାବଳୀ
ଜାତୁକସାବିତ୍ରୀ, ପୁରୀ-୧୮୧୦୧୫

Jalukbarir Nibir Lagan – An Assamese novel written
by Pradip Das and Published by Dr. Bhabesh
Das M/s Das Publishing concern, Jalukbari
Guwahati-781014. June 1987 Price Rs. 12.00 only.

জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন

প্ৰদীপ দাস

গাড়ীগাওঁ, গুৱাহাটী-৭৮১০১২

প্ৰকাশক

ডাঃ ভবেশ দাস

দাস পাৰিছিং কনচাৰ্ণ

জালুকবাৰী, গুৱাহাটী-৭৮১০১৪

প্ৰথম প্ৰকাশ

জুন ১৯৮৭

মূল্যঃ ১২.০০ টকা

বেটুপাত—

পাৰিচালনা লেখকৰ

অঙ্কন—শ্ৰীমন্ত বৰুৱা

মুদ্ৰক

ৰূপালী প্ৰিণ্টাৰ্ছ

গোটানগৰ, গুৱাহাটী-৭৮১০৩৩

নিবেদন

জালুকবাৰী, উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ শিক্ষা সংস্কৃতিৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ। ইয়াটো প্ৰতি বছৰে হাজাৰে হাজাৰে যুৱক যুৱতী অধ্যয়নৰ বাবে আহে। বিভিন্ন প্ৰান্তৰ, বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ, বিভিন্ন ধৰ্মৰ, বিভিন্ন ভাষা-ভাষী তথা বিভিন্ন মানসিকতাৰ যুৱক যুৱতীৰ বাবে আহি জালুকবাৰীত মিলি পৰে আৰু নিজকে গঢ়ি তুলিবলৈ সাহোপুৰুষাৰ কৰে। জীৱনৰ মিশ্ৰণ সাৰ্থক কৰি তুলিবলৈ যেন নিজকে জ্ঞানৰ ফেটুৰীত গঢ়ি পিটি প্ৰস্তুত কৰি লয়। পিতৃ মাতৃয়ে আশা কৰা মতে কোনোজন ডাঙৰ মানুহ হয়, কোনো নহয়, ভগ্ন হুৱয় থাকে পক্ষুৰ্ণ ভবিষ্যতৰ বোজালৈ জালুকবাৰী ত্যাগ কৰে। বিৰাট বৌদ্ধদেৱৰ বাল্য তথা বৈশাখৰ অবস্থাৰ পৰা এই যুৱক যুৱতীৰ বাবে বাধ্যতামূলক পৰ্য্যবেক্ষণ কৰি আহিছে। শিক্ষক গৱেষক, প্ৰশিক্ষক তথা অন্যান্য ব্যক্তি বিশেষৰ ক্ৰিয়া কম নীৰৱে অনুধাবন কৰি দেখাওৱাৰ মনোৰ্থ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। ছটা বা তিনিটা বছৰৰ বাবে জালুকবাৰীলৈ আহি উজনে সিঙনৰ সতে মিলি পৰা লগনকাৰ নিবিড়ৰ পৰা নিবিড়তৰ কৰি নিজৰ লগতে সমাজখনক আগুৱাই নিয়াৰ বাবে যুৱক যুৱতীসকলৰ যি সৃষ্টিকামী প্ৰচেষ্টা, সেহ প্ৰচেষ্টা সচাই প্ৰনিধান যোগ্য। নানান ঘটি প্ৰাণঘাতৰ মাজেৰে অগ্ৰসৰ হোৱা তেনে এচাম যুৱক যুৱতীৰ কল্পিত বা হনায়েই “জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন।”

লিপিবদ্ধ কাহিনীটো পিতৃ আকাৰে ছপা কৰি উলিওৱাত উপাধ্যক্ষ নাৰায়ণ দাস ডাঃ ভবেন্দ্ৰ দাস, শ্ৰীমৰেন দাস, শ্ৰীবৰদা কুমাৰ দাস শ্ৰীমুকুন্দ দাস শ্ৰীজিতুমণি শৰ্মা, আৰু বৰ্ণালী প্ৰিন্টাৰৰ স্বত্বাধিকাৰ শ্ৰীহেমন্ত কুমাৰ দাসে আগবঢ়োৱা সহায় সহযোগিতাৰ কথা সৌৱৰণ নকৰিলে অকৃতজ্ঞতাৰ দোষে চুল।

‘জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন’ অপ্ৰণত হাতৰ প্ৰথম স্ক্ৰিপ্টৰ আত্মকৈ কামৰূপত বুলি দাবী কৰাতো নিতান্তই হাস্যকৰ। পক্ষুৰ্ণ কামৰূপত প্ৰতিপদনি মৰমৰ চকুৰে চালে প্ৰম সাৰ্থক হোৱা বুলি ভাবিম।

২০১৬৮৭

মাড়ীগাওঁ, গুৱাহাটী-১২



স্বর্গীয়। মা কল্লিণী দাসৰ পবিত্ৰ স্মৃতিত
জালুকবাকীৰ নিবিড় লগন
অৰ্পণ কৰিলো ।

—শ্ৰীদীপ দাস

(এক)

জালুকবাৰী, গুৱাহাটী মহানগৰীৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ এখনি ব্যস্ততা-পূৰ্ণ ঠাই। নাতিদূৰত মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বিশাল বাৰিধি। দক্ষিণে বসন্তৰ পূৰ্ণপয়োভব, চিৰসেউজ কালেশ্বৰ পাহাৰ। বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰই কঢ়িয়াই অসমীয়াৰ হৃদয়ৰ বতৰা। অনাদি অনন্ত কাল জুৰি প্ৰবাহমান এই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাবত কত বুৰঞ্জীৰ উত্থান পতন হৈছে তাৰ লেখ জোখ নাই। কত বুৰঞ্জী ৰচিত হৈছে তাৰ ঠিয়তা নাই। কিন্তু বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰ চিৰ প্ৰবাহমান, কাৰো নিৰ্দেশত থমকি ৰোৱা নাই। ছয়োপাৰৰ গছ-লতিকাৰ মুহুঁ সুবাসত উন্ননা মানুহবোৰৰ যেন নীৰৱ সাক্ষী এই ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈ। অসমীয়াৰ হাঁহি আৰু চকুলোৰ অনন্ত আকৰ, জালুকবাৰীৰ সমীৰণেও কঢ়িয়াই আনে সেই হাঁহি আৰু কান্দোনৰ মুহুঁ কম্পন।

জালুকবাৰী। প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰে পূৰ্ণ মনোমুগ্ধকৰ ঠাই। চৌদিশ ব্যস্ততাপূৰ্ণ, অথচ কতো অকণো কোলাহল নাই, তেনেই শান্ত সৌম্য পৰিবেশ। যেন তাহানিৰ ৰুচি মুনিৰ পূণ্য আশ্ৰম। শাৰী শাৰী কৃষ্ণ-চূড়াৰ মাজে মাজে বিৰাজমান কেতবোৰ বিশাল ভৱন। সেইয়া গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়। জালুকবাৰীত অৱস্থিত এখন অনন্য জ্ঞানালয়। বিখন জ্ঞানালয়ে ভাৰতবাস্তৱ অবহেলিত উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ অজ্ঞান অন্ধকাৰ ৰাশি নাশ কৰি জ্ঞানৰ আলোকেৰে উদ্ভাৰিত কৰি তুলিছে। 'এন্ধাৰৰ ভেটা ভাঙি প্ৰাগজ্যোতিষত বোৱাইছে জেউতি নিজৰাৰ ধাৰ'। বহুতো বিদ্যোৎসাহী ব্যক্তিৰ আশা আকাংক্ষা তথা হাড়ভাঙা অমেৰে গঠিত এই অমুগ্ধস্থান অসমীয়াৰ অতি মৰমৰ। ইয়াৰ জন্মলয়ত মাগনী বুঢ়ীৰ দান আছে, শিখ আইতাৰ অকৃত্ৰিম প্ৰেৰণা আছে। নিজে অশিক্ষিত হৈও শিক্ষাৰ মূল্য হৃদয়ক্ৰম কৰিব পৰা এইচাম সঁচা আৰু মেহনতী জনতাৰ আশা-

শুধীয়া শ্ৰম আৰু অহোপুৰুষাৰ্থৰ বাবেই এদিন গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্ম হৈছিল।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ, জ্ঞানৰ এই আশ্ৰমখনলৈ সন্মালনাকৈ আহি থাকে সদা প্ৰফুটিত বহুতো উদ্ভাল যৌৱন। বহু আশাবে, বহু কামনাৰে আহি জালুকবাৰীৰ ধূলি বালি আৰু নিৰ্লজ্জ শ্ৰেমিক কৃষ্ণাচ্ছাদিত বোৰৰ সতে মিতালি পাতি নিজকে গঢ়ি তুলিবলৈ যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰে। জীৱনৰ মিশ্চন সাৰ্থক কৰি তুলিবলৈ যেন নিজকে জ্ঞানৰ কাৰখানাত গঢ়ি পিতি প্ৰস্তুত কৰি লয়। কাৰোবাৰ আশা পূৰ্ণ হয়। মাক দেউতাকে আশা কৰামতে ‘ডাঙৰ মানুহ’ হয়। কোনো নহয়, হব নোৱাৰে। ভগ্ন হৃদয় আৰু পঙ্গু ভবিষ্যতৰ বোজা কঢ়িয়াই জালুকবাৰী ত্যাগ কৰে। জালুকবাৰীত কটোৱা সময়কণৰ সদ্যৱহাৰৰ বাবেই কাৰোবাৰ জীৱনত সত্য সন্মৰৰ দেউল গঢ়ি উঠে। আকৌ সেই সময়কণৰ অসদ্যৱহাৰৰ বাবেই কাৰোবাৰ জীৱনলৈ নামি আহে অকাল নৈৰাস্ত্ৰ তথা মানসিক বাৰ্হিক্য। সময়ৰ নিষ্ঠুৰতাত হাবুদাবু খাই খেনোৱে জীৱনৰ যৱনিকাও মাতি আনে তাৰ বাবে কিন্তু জালুকবাৰী স্থবিৰ নহয়। গতিত চলি যায় জালুকবাৰীৰ দায়েৰী। ৰচিত হৈ থাকে নতুন বুৰঞ্জী।

জালুকবাৰীৰ অতীতো আছে। অসমবুৰঞ্জীৰ ‘শৰাইঘাট’ শব্দটোৱে অসমীয়াৰ শৰীৰত পুলক জগায়। জালুকবাৰীত সিঁচৰিত হৈ থকা, অবলুপ্তিৰ পথত আগবঢ়া গড়বোৰে শৰাইঘাটৰ বৃদ্ধ আৰু লাচিতৰ বীৰত্বৰ বিজয়দস্তা অদ্যপি ঘোষণা কৰি আছে। জালুকবাৰী নামটোৰো ঐতিহাসিক তাৎপৰ্য্য আছে। অতীতত হেনো হাঁৰি জঙ্গলেৰে ভৰি থকা এই ঠাইখনত ভালুকৰ অবাধ বিচৰণ আছিল; কাজেই ঠাইখনে জালুকবাৰী নাম পাইছিল। কিছুমানৰ মতে ভালুক খেতিৰ প্ৰাচুৰ্য্যতাৰ বাবেই ঠাইখনৰ নাম জালুকবাৰী হৈছিল। অৱশ্যে এতিয়া জালুকবাৰীত ভালুকৰ খেতি নাই, বন্য ভালুকো নাই। মানুহৰ দুৰ্বাৰ প্ৰৱৰ্ত্তনে জালুকবাৰীৰ পূৰ্বৰ পৰিবেশ সলনি কৰি দিলে। বনৰ ভালুক পলাল। বুদ্ধিজীৱি সৃষ্ট বিৰাট আলমবোৰে ভালুকৰ খেতি পথাৰবোৰৰ বিলুপ্ত

সাধিলে। তাৰ ঠাইত আৰম্ভ হ'ল জ্ঞানৰ খেতি।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ, বিভিন্ন গোষ্ঠীৰ, বিভিন্ন ভাষাৰ আৰু বিভিন্ন মানসিকতাৰ হেজাৰ হেজাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী অধ্যয়ন কৰিবলৈ আহে। জালুকবাৰীত ফুলিথকা কৃষ্ণচূড়াৰ পাপৰিৰ দৰেই সিহঁতৰ মন, মনত অফুৰন্ত আশা, চকুত বন্দী হৃদয়ত ছুনিবীত ভাষা। যৌৱন নামৰ এক মহাশক্তিৰ আশ্রম লৈ সিহঁতে হাঁহিময় পৃথিৱীৰ সপোন দেখে। এখন উকা সমাজ আৰু নৃশ্যৰ দৰে সত্য সভাত সিহঁতৰ অতীৰ কাম্য। দুখ, দৈন্য, ক্ৰেশ তথা মানুহৰ মাজত থকা নৈবাশ্যৰ অবসান ঘটাই হাঁহিময় জীৱন গঢ়াই সিহঁতৰ জীৱনৰ মিশ্চন।

আৰু তেনে মিশ্চন লৈয়েই অহীন্দ্র গগৈ নামৰ যুৱক এজন আহিছিল যোৰহাটৰ পৰা, শঙ্কৰ ভাগবতী টিঙৰ পৰা, স্নাতা বৰুৱা ধুবুৰীৰ পৰা, জন লিড চিলঙৰ পৰা, এম. জি. সিং মণিপুৰৰ পৰা আৰু, ৭ আৰু বহুতো আহিছিল। ভ্ৰান্ত সমাজ ব্যৱস্থা, সোপা-ঢিলা ৰাজনীতি, পঙ্কিলময় ভাষা-সংস্কৃতি আৰু মানুহৰ মাজলৈ নামি অহা বন্য হিংস্ৰতাৰ অৱসান ঘটোৱাটো যুৱমানসৰ প্ৰধান কৰ্তব্য বুলি, সেয়া হৃদয়ঙ্গম কৰি এই যুৱকসকলে সম্ভৱপৰে নিজৰ যাত্ৰাপথত খোজ দিছিল।

বিশ্ববিদ্যালয়লৈ বহু ছাত্ৰই আহে। বিভিন্ন প্ৰান্তৰ পৰা অহা বিভিন্ন মানসিকতাৰ প্ৰত্যেকজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিজস্ব আশা আকাংক্ষাও আছে। বঙীন চচ, মা পিঙ্কি পৃথিৱীখন বঙীন দেখাৰ দৰে যৌৱনশক্তিৰ বলত বলীয়ান হৈ বহুত যুৱক যুৱতীয়ে সিহঁত পৃথিৱীৰ সমস্ত শক্তিৰ উৰ্দ্ধত বুলি ৰূপকথাৰ নায়ক নায়িকাৰ দৰে ৰোমাঞ্চভৰা জীৱন উপভোগ্য কৰে। গতানুগতিক ক্লাছ কৰা, ৰয়ফ্ৰেইণ্ড বা গাৰ্গাফ্ৰেইণ্ডৰ সতে কেণ্টিনত চাহ খাই গল্পগুজৰ কৰা, আবেলি সাতমাইল মাৰ্কেট, মালিগাওঁ বা পাণবজাৰত গৈ আদ্যমৰা বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দৈনন্দিন দায়ে-বাৰীৰ অন্তৰ্ভুক্ত। বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়া কালছোৱাত ভাষা সাহিত্যৰ

ছেমিনাৰ পাতি, সাংস্কৃতিক সন্ধিয়াৰ আয়োজন কৰি, কোনো বিজ্ঞ-
পুৰুষৰ তিৰোধান বা তিৰোভাৱ তিথি উদ্‌যাপন কৰি অডিয়েন্স কপাই
দিয়া লেক্‌চাৰ মাৰি বহু ছাত্ৰছাত্ৰীয়ে নিজৰ তথাকথিত 'ফিল্ড' বঢ়াই
লয় আৰু এইদৰে দুটা বছৰ কটাই নোটচ মুখস্থ কৰি প্ৰথম বা উচ্চ
দ্বিতীয় শ্ৰেণীলৈ শেহান্ত পৰীক্ষা উত্তীৰ্ণ হৈ 'হাইবেক্স'ৰ চাকৰীত যোগ
দি জালুকবাৰী ত্যাগ কৰে। জালুকবাৰী ত্যাগ কৰাৰ লগে লগে ছাত্ৰ-
জীৱনত গোৱা আদৰ্শৰ জয়গান পাহৰণিৰ গৰ্ভত বিলীন হয়। ছুৰ্ণী-
তিৰ নামত সাতকিল মৰা ছাত্ৰজন পিছলৈ সাংঘাতিক ছুৰ্ণীতিপৰায়ণ
হৈ পৰে। হয়তো তেওঁলোকে ভাবে, ছাত্ৰজীৱনত আদৰ্শৰ চিন্তা কৰা,
সমাজ সচেতনতা তথা বিপ্লববাদী চিন্তাধাৰাৰ চৰ্বিত চৰ্বন কৰাটো
নিতান্তই সহজাত, কিন্তু সেই চিন্তা বা কৰ্মফলৰ পিচৰ কৰ্ম জীৱনতো
অটুট ৰখাৰ কোনো যুক্তিযুক্ততা নাই।

অৱশ্যে সকলো ছাত্ৰছাত্ৰীয়েই যে এনে, সেয়া নহয়। তেওঁলোকৰ
মাজতো সদা সমাজ সচেতন আদৰ্শনীয় ব্যক্তি বিদ্যমান, যি জীৱনটোক
এটা টকা ঘটা যন্ত্ৰ বুলি গণ্য নকৰে, জীৱনটোক সহজাত কাৰ্য ক্ৰমণিকাৰ
ঠেলাগাড়ী বুলি নাভাৱে। জীৱনৰ গুচতৰ সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ সুস্থ
ধাৰণা আছে। আহাৰ; মৈথুন আৰু নিদ্ৰা এই তিনি কৰ্মৰ বাহিৰে
মানৱ জীৱনত কৰণীয় কৰ্তব্য আৰু অনেক আছে বুলি তেওঁলোক
নিশ্চিত। তেওঁলোক অৱশ্যেই সামাজিক দায়বদ্ধতা সম্পৰ্কে সচেতন।
আৰু সমাজত এইচাম ব্যক্তিবহে একান্ত প্ৰয়োজন।

এইদোৰ কথা অগ্ৰিয়, কিন্তু সত্য। সেই কাৰণেই অহীন্দ্ৰৰ
কেতিয়াবা খোঁকোজা লাগে। অহীন্দ্ৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাত-
কোত্তৰ মহলাৰ দৰ্শন বিভাগৰ ছাত্ৰ। ওখ, ক্ষীণ, মুখভৰা দাবি আৰু
নিতান্তই সাধাৰণ সাজপাৰ পৰিহিত এইছাত্ৰজন বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত
খুবেই পৰিচিত। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষক, ছাত্ৰ, কৰ্মচাৰী আনকি ওচৰ
পাজৰৰ গাওঁৰ অধিকাংশ মানুহেই অহীন্দ্ৰক চিনি পায়, তাৰ ব্যক্তিগত
জ্ঞান কৰে। তাৰ সন্তোষাদিতা তথা বাক চাতুৰ্য্যতা কেতবোৰ ছাত্ৰ-

ছাত্ৰীৰ কোঁতুহলৰ বিষয়।

অহীন্দ্ৰ কবি, সি কবিতা লিখে। সাম্প্ৰতিক অসমীয়া সাহিত্যত অহীন্দ্ৰ গগৈ এটি চিনাকি নাম। তাৰ কবিতা বঙলা আৰু হিন্দী ভাষালৈকো অনূদিত হৈছে। এবাৰ নতুন দিল্লীত অনুস্থিত হোৱা সৰ্বভাৰতীয় নবীন কবি সন্মিলন এখনত অহীন্দ্ৰই সভাপতিত্বও কৰিছিল।

অবশ্যে অহীন্দ্ৰক এটা চামে ৰেয়াও নোপোৱা নহয়। তাৰ ভিতৰত অহীন্দ্ৰৰ কমমেট প্ৰবালো এজন। প্ৰবাল স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ছাত্ৰ। কিন্তু ছাত্ৰ এজনৰ কৰ্তব্য সি নকৰে। ক্লাছ খতি কৰি হলেও সপ্তাহত অন্ততঃ তিনিখন চিনেমা চোৱা, কমত বহি কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰেমৰ গল্প কৈ জমোৱা, পাণবজাৰ বা 'ইউনিভাৰচিটি মাৰ্কেট'ত গৈ আড্ডামৰা আৰু বাতি দুই-তিনি বজালৈকে অল্লীল কিতাপ আলোচনী পঢ়া তাৰ দৈনন্দিন ডায়েৰীৰ অন্তৰ্ভুক্ত। আনহাতে সি বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত অন্যতম হিৰো। চাইকেলৰ খোলা মটৰ চাইকেল চলাই বুকু ফিন্দাই সি চৌহদত ঘূৰা-ফিৰা কৰে। সাধাৰণ কথাতেই ছোষ্টেলৰ কৰ্মচাৰীৰ সতে কাজিয়া কৰে, দাবি ধমকি দিয়ে। অহীন্দ্ৰই প্ৰবালৰ এনে উশৃঙ্খলতাত প্ৰথমে হাত দিছিল সেই কাৰ্যাৰ পৰা তাক বাৰণ কৰাৰ বাবে অপৰিসীম চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু পিচলৈ অপমানিত হৈ কমাই দিছে, অৱশ্যে একেবাৰে এৰি দিয়া নাই। এই সন্দৰ্ভত অহীন্দ্ৰই প্ৰবালক কয়—‘সমাজ গঢ়াৰ দায়িত্ব ছাত্ৰ সমাজৰহে, গতিকে ছাত্ৰৰ প্ৰধান কাম হ’ল সমাজৰ হিতৰ বাবে জ্ঞান আহৰণ কৰা আৰু সেই জ্ঞানেৰে সামাজিক অজ্ঞতা দূৰ কৰা। ব্যক্তিগত জীৱনৰ সুখ স্বচ্ছন্দ তথা নিজৰ ভৱিষ্যৎ নিৰাপত্তাতকৈ সামাজিক জীৱনৰ সুখ আৰু নিৰাপত্তাত নিজকে আত্মনিয়োগ কৰা দৰকাৰ; অহীন্দ্ৰৰ এনে ধৰণৰ মন্তব্যৰ বাবেই ছাত্ৰ মহলত সি এটা বিতৰ্কৰ সমল। প্ৰবালহঁতৰ ‘ফাইল’টোৱে তাক ‘কবিৰাজ’, ‘তাৰচিত্তা যন্ত্ৰ’ ‘মডেল’ আদি উপনামেৰে বিভূষিত (?) কৰিছে।

প্ৰবালে কেতিয়াবা অহীন্দ্ৰক কয়, ‘আবে দোষ্ট, ইউনিভাৰচিটিলৈ

আহিছা পি, জি, পঢ়িবলৈ, তাতে আকৌ হোষ্টেলত থাকি, গতিকে অলপ জমাই লোৱা। ডেকা ল'ৰা এজনে যদি 'জমাই' নথকা ভেস্তে 'জমাৰ' কোনে? আৰু এটা কথা দোষ্ট, ইমান 'আইডিয়েল' হৈ তুমি জীৱনত একো কৰিব নোৱাৰা, চাবা পিচলৈ ভীষণ পস্তাবা'।

'পস্তাম? কিয়??'

'কিয় মানে তুমি সদায় ডেকা হৈ থাকিবা নেকি? এদিন বুঢ়া হবাই' আৰু তেতিয়া কি কৰিবা? ধৰ্মৰ নাম লব লাগিব, ডেকা কালৰ আনন্দ তেতিয়া তোমাৰ বাবে আকাশ-কুসুম হৈ পৰিব'।

'তাৰ মানে আপুনি মোক যৌৱন উপভোগ কৰাৰ কথাই 'ইনডাইবেষ্টলি কৰ খুজিছে'?

'ইয়েজ, ইনডাইবেষ্টলি কিয়, ডাইবেষ্টলি কৈছো।'

হো-হোকৈ হাঁহি দিছিল অহীষ্ট, প্ৰবালৰ কথা শুনি। সি কৈছিল 'যৌৱন প্ৰত্যেক জীৱৰ শৰীৰলৈ এদিন আহে, তাত নতুনকৈ একো নাই। কিন্তু সেইবুলি যৌৱনৰ বতাহত নিজকে এৰি দিলে সময়ে আমাক ক্ষমা নকৰিব। উত্তৰ পুৰুষৰ ওচৰত আমি জৱাৰ দিছি হ'ব লাগিব।'

'বাবিড়' কৰবাৰ : বন্ধ কৰা তোমাৰ লেকচাৰ। মই তোমাৰ ভাদৰ্শৰ কথা শুনি সময় নষ্ট নকৰো।'

বিকট শব্দ কৰি দৰ্জাখন মাৰি প্ৰৱাল কমৰ পৰা ওলাই যায়। ক্ষুদ্ৰক পিচতে তলৰ মহলাৰ পৰা এনফিল্ডখন উলিয়াই ষ্টাৰ্ট দিয়ে তাৰ পিচত ফুলস্পিড হোষ্টেল কম্পাউণ্ডৰ বাহিৰ হৈ কোনোবাফালে ওলাই যায়।

এনেকুৱা প্ৰায়ে হয়। অহীষ্টই কিবা অলপ ভাল কথা কব খুজিলেই প্ৰবালে তাত বৈপৰীত্য আনে। ছুয়াৰে মাজত তাকে লৈ ভৰ্ক হয়। কোনোজনে হাৰ নামানে। শেষত প্ৰবালে অহীষ্টৰ ওপৰত খং কৰি কমৰপৰা ওলাই যায়। প্ৰবালৰ আচৰণত অহীষ্টৰ হাঁহি উঠে, কোতুক অস্থুৰ কৰে। কিন্তু কেতিয়াবা খঙো উঠে, বেতিয়া

সি ভক্ততাৰ সীমা চেৰাই যায়, এজন 'চিনিয়ৰ' ফেল' হিচাপে অহীন্দ্রই প্ৰবালক সমীহ কৰি নচলা নহয়, চলে। কিন্তু অভিধানত বিছাৰি নোপোৱা কেস্তোবোৰ অগ্নীল শব্দেৰে যুক্তি ওৰ্বৰ অৱভাষণ কৰিলে তাৰ ভীষণ ঋং উঠে। সেই ঋং তাৰ মুখমণ্ডলত সম্পূৰ্ণ প্ৰফুটিত হয়। আক তেতিয়া প্ৰবালে গম পায় যে অহীন্দ্রৰ ঋং উঠিছে। গতিকে সি কমৰ পৰা ওলাই যায়।

প্ৰবালৰ ওপৰত ঋং উঠিলেও তাৰ উশৃঙ্খলতাক ঘিণ কৰিলেও কিয় জানো অহীন্দ্রই তাক ঘিণ কৰিব নোৱাৰে। 'চিনিয়ৰ ফেল' নাইবা কমমেট হিচাপেই নহয় তাক এজন অগ্ৰজ ব্যক্তি হিচাপেই অহীন্দ্রই ব্যৱহাৰ কৰে। তাৰ প্ৰতি কিবা এক অহৈতুক মৰমো আছে। অবজ প্ৰীতি আছে। নিচায়ুক্ত বস্ত্ৰ সেৱন কৰি প্ৰায়ে অসলগ্ন ভাবে শুই পৰা প্ৰবালৰ আওপকীয়াকৈ থকা হাজুৰি ঠিক কৰি, জোতা মোজা খুলি আঁঠুৱা তৰি, তাৰ পিচত বেডকভাৰখন গাত জাপি দিহে নিজেও শুই পৰে। সামান্য অসুখতেই নাৰ্ভাচ হৈ পৰা প্ৰবাল নামৰ উত্তৰা লৰাজনক এটি সৰু মৰম আকলুৱা শিশু ৰেব লাগে। আক তেতিয়া তাৰ পূৰ্বৰ অনাহুত আচৰণবোৰে অহীন্দ্রক আমনি নকৰে। সি মাথো ভাবে এইটো এটা শিশু, পবিত্ৰ মনৰ সি একো নাজানে। তাক অৰলম্বন লাগে। অলপ মৰম লাগে।

এই ক্ষেত্ৰত সি দেৱ আৰু পিলানিৰ পৰা কৃত কবৰ্ণনাও শুনিছে। নিজৰ শাৰিৰীক শক্তি তথা ধনৰ বলত মদমত্ত হাতীৰ দৰে গুৰু গোঁসাঁই নমন্য প্ৰবালে চুইপাবৰ লৰা পিলানিক পুতৌ কৰি চলে। পিলানি বিশ্ব বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ যদিও প্ৰবালে তাক তাৰ প্ৰাপ্য মৰ্যাদা নিদিয়। সেইদৰে বিশ্ববিদ্যালয় চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ চাকৰিয়াল দেৱক এটি ইতৰ জীৱৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিব খোজে। দৰিদ্ৰ ঘৰৰ লৰা শঙ্কৰ ভাগৱতীক সবলো ক্ষেত্ৰতে হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ কৰি তোলে। কিন্তু পিলানি, দেৱ তথা শঙ্কৰে প্ৰবালৰ এই দৌৰাশ্ব সহ্য নকৰে। তাৰ কণ্ঠ নিৰ্বিবাদে মানি নলয়। সিহঁতে সদায় প্ৰবালৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰে। অহীন্দ্রৰ ম ওপৰে এটা নিৰ্দিষ্ট দিনৰ কথা। বিশ্ববিদ্যালয়ত নাম

ভৰ্তি কৰি ছোটেলাত থাকিবলৈ লোৱাৰ এমাহো হোৱা নাই। তেনেই নতুন পৰিবেশ। জালুকবাৰীৰ বতাহ-পানীৰ স'তে ভালদৰে যোগসূত্ৰ স্থাপন হোৱাই নাই। সেইদিনা দুপৰীয়া ক্লাছৰপৰা আহি হাতত এখন আলোচনী লৈ অহীস্ৰ বিছনাত পৰিছিল। কমমেট প্ৰবালে আন এজন লৰাৰ সতে দাবা খেলি আছিল। প্ৰবালে তালৈ চাই নুখিছিল 'গগৈ চিগাৰেট আছে নেকি ?'

'ওহো নাই ! মই চিগাৰেট নাখাওঁ।'

'চাখা ?'

'চাখাও নাখাওঁ'

'চাখাও নোখোৱা ? তুমি আচৰিত লৰা দেই। আমি দেখোন চাখা চিগাৰেট নহলে একো কামেই কৰিব নোৱাৰো।' প্ৰবালে কৈছিল।

'সেয়া অবশ্যে অভ্যাসৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।' অহীস্ৰই সহাবি জনাইছিল। প্ৰত্যন্তৰত প্ৰবালে একো নকৈ সঙ্গীজনলৈ চাই কলে 'ই চান্ধা মৰিল কত ? চোৱাচোন এবাৰ আকৌ ?' সঙ্গীজন উঠি গল। প্ৰবালে অহীস্ৰক নুখিলে 'দেৱক লগ পাইছিলো নেকি অহীস্ৰ ?'

'ওহো নাই।'

'ই চান্ধাই দিউটিৰ সময়খিনি পাল মাৰি কটায়। আহকচোন আজি, তাৰ মজা বাহিৰ কৰি দিম। ননচেলবোৰ।'

স্বস্তক পিচতে সঙ্গীজনে ছোটেলাৰ চতুৰ্থ' শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰী দেৱক মাতি আনিলে। দেৱক দেখি প্ৰবাল জ্বলি উঠিল, 'চান্ধা, চু (অঞ্জলি) ! তোৰ দিউতি কত বে ? চাকৰি কৰিব আহিছ নহয় ? একে দিনাই খেদা খাবি বুজিছ। যদি চাকৰি কৰাৰ ইচ্ছাই নাই, আহ কিয় ?'

দেৱ হতভয়। কথাটো কি ? প্ৰবালে তাক এইদৰে অবাইচ মাতেৰে গাঁলি দিছে কিয় ? সি বুজি নাপালে তাৰ দোষ কি ! সেয়েহে সি নুখিলে, 'কি হৈছে বাবু। মোক এইদৰে গালি কিয় পাৰিছে ?'

'অৰ্হুকো কুৱেন্ধন কৰিছ ? ইডিয়ট ; কথাবাৰৰ লগে লগে প্ৰবালে

দেৱৰ গালত ঠাটকৈ চৰ মাৰি দিলে। দেৱই যত্ন নাছিল। মাথো বৌজনপুই গালত ডেজবোৰ গোট খাই উঠা পিৰপিৰাণি বোৰৰ উপ-শৰ ঘটাবলৈ সি লাহে লাহে হাতেৰে বোহাৰি দিছিল, আৰু এটা সময়ত সি অস্থূল কৰিছিল তাৰ গালত থুপীকৃত ডেজবোৰে বেন বিয়োহ আচৰিছে। সিহঁতে কেন্দ্ৰীয় স্নায়ুতন্ত্ৰক উত্তেজিত কৰি তুলিছে। কেন্দ্ৰীয় স্নায়ুতন্ত্ৰৰ নিৰ্দেশমতেই তাৰ মুষ্টিবদ্ধ হাত এখন আগুৱাই গৈছে প্ৰবালৰ কালে। চকুত তাৰ ক্ৰুদ্ধ নাগিনীৰ দৃষ্টি, যি দৃষ্টিত প্ৰতিকলিত হৈছে অনায়াস প্ৰতিবাদৰ ভাষা।

অহীশ্বৰই দেখিলে যে ঘটনা প্ৰবাহ অন্য দিশেহে চাল খায় এতিয়া। যদি দেৱই প্ৰবালৰ গাত হাত দিয়ে তেন্তে তাৰ চাকৰিটোৱেই শেষ হ'ব, আৰু যদি তাৰ চাকৰিটো শেষ হয় তেন্তে হগতো এটি অভ্যন্তৰীণ পৰিয়াল তিল তিলকৈ মৃত্যু মুখলৈ আগবাঢ়িব। ওহো এয়া হ'বলৈ দিব নোৱাৰি। অহীশ্বৰই দেৱক সাৰটি ধৰিলে। 'বোলা দেৱ বাহিৰলৈ যাওঁ।' তাক বাহিৰলৈ লৈ আহি পুনৰ কলে—'তুমি আৰু আগ নাৰাভিবা দেৱ, যি হৈ গল তাৰ বাবে তুমি নকৰিবা, বিয়োহো নকৰিবা। কাৰণ তুমি এজন চতুৰ' শ্ৰেণীৰ চাকৰিয়াল তাক প্ৰবাল এজন ছাত্ৰ। ছাত্ৰৰ গাত হাত দিলে প্ৰশাসনে তোমাক শাস্তি দিব।'

'কিন্তু মোৰ দোষ কি?' থোকা থুকি মাতেৰে দেৱই সোধিলে। অজানিতে এটি ছমুনিয়াহ ওলাই আহিল অহীশ্বৰ। দেৱৰ চকুলৈ চাই দেখে তাৰ চকুত চকুপানী। সি কান্দিছে।

'তোমাক প্ৰবাল কেতিয়াওৰ পৰা বিছাৰি আছিল। ক'লৈ গৈছিলানো?'

'প্ৰিয়কণ্ঠে হাৰ্টেনৰ ঘৰলৈ যাব কৈছিল।' আৰু হেৰি নহয় বহুতো বেছি দেখি কথাও নাই।

'এবা'। দেৱই বিছা কথা কোৱা নাই। সি বিছা নকৰ। সকলোৱে (৭) হলেও দেৱইতৰ দৰে স্নায়ুতন্ত্ৰৰ বীৰ্য নহয়। তথাকথিত আধুনিকতাৰ আবহাৱত সিহঁত উঠি জাহি বোলা নাই। এই প্ৰবালৰ দৰে নাই। যিকোনো অৱস্থাত কৰি বোলাই

মেন সিহঁতৰ লক্ষ্য। অথচ প্ৰবালে সিহঁতৰ সকলোতকৈ ইতৰ-পতৰ দৰেই ব্যৱহাৰ কৰিব খোজে।

বেদনাবে তাৰাকালত মন এটি লৈ দেৱী সীতাবি গ'ল। ছোটেলৰ আন হুৰলৈ আগবঢ়া দেৱীলৈ অনিমেষনেয়ে চাই ব'ল জহঁ প্ৰাই। কি দোষ আছিল এই সহজ সবল ডেকাখনৰ। চতুৰ্ভুজ জ্ঞানীৰ চাকবিয়াল হুলিয়েই তাৰ ওপৰত ইমান দৌৰাখ দেখুওৱাটো নীতি-বিহীন কাম নহয়নে? প্ৰিফেক্টৰ কথামতে সি গৈছে বোৰ্ডেনৰ কোৱাৰ্টাৰলৈ ইফালে ইহঁতে ভাবিছে সি ডিউটি নকৰি কৰবাত বহি আছে। মানুহৰ মন-বোৰ, ইমান নীচ হ'ব পাৰে! ধুনীয়া অৱয়বৰ মাজত থকা মনবোৰে ইমান কুৎসিত চিন্তা কেনেকৈ কৰিব পাৰে। এইবোৰ-কথাকে ভাবি আছিল অহীপ্ৰাই, এনেতে প্ৰবালে মাত দিলে 'তাক আক ছুটামান দিব লাগিছিল গৈ। ইহঁতক মৰম কৰোতে লাঠি পাই গৈছে। চব কাংফুং। চান্না চুৱাবৰ জাত!'

'কিন্তু এটা কথা চোখুধী, তাৰ গাত হাত দিয়াতো মোৰ বোথেৰে উচিত হোৱা নাই। কাৰণ কৰ্মচাৰী এজনক মাৰধৰ কৰাটো গুৰুতৰ অপৰাধ। তাৰ কিবা দোষ পালে আপুনি 'কনপ্লেইন' কৰিব পাৰে, প্ৰশাসনে তাৰ বিচাৰ কৰিব।'

"অ-নো! তুমি কি বলকিছা এইবোৰ! প্ৰশাসন। গুলী মাৰা গুৱাহাটী ইউনিভাৰচিটিৰ প্ৰশাসন। চব কাঁকীদাৰৰ দল, এই কাৰণে আজি পিয়ন চকিদাৰেও প্ৰায়ী মাৰে।

'কিন্তু দেৱীটো কাঁকি দিয়া নাই। প্ৰিফেক্টৰ কথামতে সি গৈছিল বোৰ্ডেনৰ ঘৰলৈ।'

'মিছা কথা। সি বেটা গৈছিল মেডৰ পট্টিত। সোৱা নহয় মেডৰ পট্টি। তাত ইউনিভাৰচিটিৰ প্ৰিফেক্টৰ এজন থাকে নহয়।' কালেশ্বৰ পাহাৰৰ পাদদেশত থকা জুপুৰি কেতবোৰলৈ আঙুলিটো প্ৰবালে কৈছিল। প্ৰবালৰ কথা শুনি অহীপ্ৰাই বিস্ময়ভূত হৈ হুৰিছিল, 'অবেক্স? কোন অবেক্স?'

প্ৰবালে হুৰিহতভাৱে কৈছিল, 'একোৱান' সতে সৰল বোকা-বোকা

শৈলেনে ছিলোৱাৰে কলে 'বুজিছা গগৈ, পিলানি নামেৰে মেডৰ ল'ৰা এজনে এইবাৰ ইউনিভাৰচিটিত এডমিছন লৈছে। সি মেডৰ বন্ধু। দেৱ প্ৰায়ে তাৰ ভালৈ যায়।'

অহীন্দ্ৰই সেইকালে চালে বিকালে প্ৰবালে আঙুলিয়াই দিছিল। কালেশ্বৰ পাহাৰৰ নামনিত থকা এডোখৰ জলপুৰ। যাকৈ যাকৈ থকা ওখ ঠাইবোৰত কেতবোৰ জুপুৰি ঘৰ। এটি সৰু চিনৰ ঘৰ আৰু দুই-এজোপা গছৰে সৈতে 'ধান' এখন। এখন বড়া বগা। বহু, ইবানেই। অহীন্দ্ৰই আৰু অইন বহুত চকু বুজুৱালে।

সেইদিনাট গধূলি। হোটেলৰ লৰা সিহ্মাংশই ওলাই গৈছে সাক্ষ্য ভ্ৰমণৰ উদ্দেশ্যে। বাকী থকা দুই-এজনে হাতত বেডিঙ' লৈ ফুল ভলিউমত যুগৰাণী শুনিছে। ওচৰৰ কালেশ্বৰ ধামৰ (ধান) পূজাৰীয়ে কথা প্ৰাৰ্থনাৰ মধুৰ বাগিনী বতাহত ভাহি আহিছে। আকাশখনো চকুলা গাভৰুৰ মুখৰ কমবীয়তাৰ দৰেই স্নেহল আৰু মন পৰণা। এটি স্নেহৰ অনাবিল পৰিবেশ।

সাক্ষ্যৰ পিছি অহীন্দ্ৰ কমৰপৰা ওলাই আহিল। 'পিলানি নামেৰে মেডৰ ল'ৰা এজনে এইবাৰ ইউনিভাৰচিটিত এডমিছন লৈছে'। কথাবাবে অহীন্দ্ৰৰ মনত গভীৰভাৱে বেখাপাত কৰিছিল। সেয়েহে পিলানি নামৰ লবাকনৰ সতে চিনাকি হবলৈ তাৰ মনত এক অজস্ৰ বাসনা ভাগি উঠিল। সেয়েহে সি অবলীলাক্রমে ঠিক সেইকালে মেডৰ পাইলৈ আগবাঢ়িল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ.চি.চি ৩ আৰু আৰ.চি.চি ৪ নম্বৰ হোটেলৰ মাজেৰে কালেশ্বৰ পাহাৰলৈ বোৱা বাটোটো জেমেই বোকাময়। মেডৰা, গৰু গাহৰিৰ ঠিট। কিংৱা ভেকেটা ভেকেট গোছ। গাখীৰ মিৰলৈ যোৱা নেপাকী মাছৰ এজনক দেখি সি স্থিতিলৈ 'পিলানিৰ ঘৰ কোনটো?' সন্দেহকনে আঙুলিয়াই দিলে। অহীন্দ্ৰ সেইমতে আগবাঢ়িল। থকা সেই নিৰ্বিকৃত জুপুৰিটোৰ সন্মুখত থিয় হল। জুপুৰিটোৰ কানৰ দুফালি ঠাইবোৰলৈ নিৰ্বিকৃতক কলৰ কল আৰু ওখ মেৰা এজনে

‘কমা কবিব, এৰাৰ কথা সোধো’ অহীশ্বৰই ডেকাজনলৈ চাই কলে। ডেকাজনে হুব হুবাই চাই এজন অচিনাকি যুৱক দেখি যেন কিছু বিব্রভ হল। চকীৰ পৰা উঠি তেওঁ আগন্তুকক স্তম্ভৰ অসমীয়াভেদে শুধিলে ‘কাক বিচাৰিছে?’

‘মিঠাৰ পিলানিক’

‘মোৰ নামেই পিলানি। আহক! মই কিন্তু আপোনাক চিনিব পৰা নাই।’ পিলানিয়ে আগবঢ়াই দিয়া চকীখনত বহি লৈ অহীশ্বৰই কলে ‘চিনি নাপাবই। মই নতুনকৈ আহিছো। হোষ্টেললৈ অহা এমাহমানহে হৈছে। মোৰ নাম অহীশ্বৰ গগৈ। পি.জি.ত এডমিছন লৈছো। ডিপাৰ্টমেণ্ট ফিলছফি।’

‘অহীশ্বৰ গগৈ!’ নাগটো শুনি যেন চমকি উঠিল পিলানি। ‘আপুনিয়ৈই সেই বিখ্যাত কবি অহীশ্বৰ গগৈ?’

‘কবিতা লিখো মাজে সময়ে। অৱশ্যে আপুনি কোঁতুহলোৰে মোক যিমান ওপৰলৈ উঠাব খুজিছে সিমান নহয়। বিখ্যাত হোৱাও নাই।’

কবিতাৰ প্ৰসঙ্গ এৰি অহীশ্বৰই পিলানিলৈ চাই শুধিলে, ‘আপুনিও পি.জি.ৰ ছাত্ৰ?’

‘হয়। ময়ো এইবাৰ এডমিছন লৈছো।

‘ডিপাৰ্টমেণ্ট?’

‘ইকোনমিক্স’।

কন্ঠক বৈ অহীশ্বৰই কলে ‘আজি হোষ্টেলত হঠাতে আপোনাৰ কথা গম পালো আৰু তাতেই শুনিলো আপোনাৰ সতে দেৱৰ বন্ধুৰ আছে।’

‘অৱশ্যে। দেৱৰ সতে মোৰ একেবাৰে সৰুকালৰ পৰা বন্ধুত্ব’। তালৈ বৰ বেয়া লাগে। ঘৰৰ অৱস্থা বেয়া কাৰণেই সি বেচি পঢ়া শুনা কৰিব নোৱাৰিলে। দেৱ খুউৱ মেধাবী ছাত্ৰ আছিল।

‘দেৱৰ ঘৰ বড়?’

‘গাড়ীগাওঁত’।

‘কিমান দূৰ হ’ব ইয়াবপৰা’ ?

‘নাই বেছি দূৰ নহয়। সোৱা গছ-গছনিৰে ভৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত সেইখনেই গাড়ীগাওঁ, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সীমাত।’

‘বাক মিষ্টাৰ ‘পিলানিৰ উপাৰ্জি নাজানি অহীশ্বৰ বৈ গল। পিলা-
নিয়ৈ বুজিলে, সি কলে ‘মই বাছফৰ লিখো। পিলানি বাছফৰ।’

ইয়াৰ পিছত এটি সৌহাদ্যপূৰ্ণ পৰিবেশত সিহঁতৰ মাজত বহু-
কথা আলোচনা হল। এটা সময়ত অহীশ্বৰই পিলানিৰ পৰা বিদায়
লৈ ছোট্টলৈ উভতিল; তেতিয়া নিশা ভালকৈ হৈছে। চৌদিশে
মাথো আন্ধাৰ। ছুই এটি জোনাকী পকুৱাই আন্ধাৰ নাশ ক’বলৈ
বুখা চেষ্টা কৰিছে। ওপৰৰ নীলা আকাশখনৰ মাজে মাজে ছুই এটি
তৰাই লুকা-ভাকু খেলিছে। মৃদুস্বৰে সমীৰণে কৃষ্ণচূড়ৰ ডাল পাতৰ
সতে মিতালি পাতি সিৰ, সিৰ, শব্দৰ সৃষ্টি কৰিছে। ছুমছলীয়া
ছোট্টল কেইটা একাবত সাধুকথাৰ দৈত্যৰ দৰে বিভীষিকাময় হৈ
পৰিছে। ঠাইবিনিতি বিৰাজ কৰিছে বিৰাট নীৰৱতা। নীৰৱতাৰো
ভাষা আছে। তাতে এয়া জালুকবাৰীৰ বাতিৰ নীৰৱতা।

‘বুজিছে! জালুকবাৰীৰ প্ৰতিটো প্ৰহৰেই প্ৰহেলিকাময়। সাধাৰন
বহস্য কুইক জালত যাতে নপৰ তাৰ বাবে সততে সজাগ থাকিব।
কাৰণ জালুকবাৰীৰ ডেকা গাভৰুৱে যে অকল হাঁহে মাতে এনে নহয়,
গছলতাইও হাঁহে, মাতে, কথা কয় আৰু প্ৰেম কৰে। আৰু জালুক-
বাৰীৰ বাতি! আঃ তোক আৰু কি কম! কি যে বোমাণ! তাতে
যদি জোৎস্নাভৰা নীলা আকাশ থাকে, তেতিয়াও কথাই নাই, তেনেট
নন্দন কানন। বুজিছ, কবিতা দেখিলে নাক কোচোৱা কৰুৱা জনৰ হৃদয়ো
কবিতাৰ ছন্দই জোকাবি দিব, আৰু ছেঁৰি নহয়, উইতো পুৰঠ কবি।
গতিকে বি’ কেয়াবফুল।’ কথাবাৰ কৈছিল প্ৰহুতে। প্ৰহুতৰ সম্পূৰ্ণ নাম
প্ৰহুত সৌকাথৰ। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ছাত্ৰ।
অহীশ্বৰইও গাওঁৰে। দুয়ো একেখন কলেজত পঢ়িছিলো। দুয়ো

মাজত ভাল আখ্যায়িকা আছে। নৱাগত অহীশ্বক বিশ্ববিদ্যালয়ত নাম ভৰ্ত্তিকে আদি কৰি সকলোবোৰ কামতে আকৃষ্ট সহায় আগ বঢ়াইছে।

জালুকবাৰীলৈ অহাৰ দ্বিতীয় দিনা প্ৰহুতে অহীশ্বক বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদটো দেখুৱাও বুলি লৈ গৈছিল। সময় তেতিয়া গধূলি। প্ৰহুতে তাক একালবপৰা অস্থানবোৰ দেখুৱাই গৈ আছিল। এটা সময়ত সিহঁত আহি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গাৰ্গছ হোষ্টেলৰ সন্মুখ পালে। হোষ্টেলৰ গেটৰ ওচৰতে ফুৰি থকা প্ৰহুতৰ চিনাকি ছোৱালী দুজনীমানে প্ৰহুতক মাত লগাই কথাৰ ঠাঁচতে শুধিলে ‘চাপ্লাই নতুন নেকি?’

‘এবা, তেনেকুৱাই’ হাঁহি হাঁহি প্ৰহুতে প্ৰত্যুত্তৰ দিলে।

‘পিছে এইকালে বেছি ঘুৰা-ফিৰা কৰিব নিদিব!’ কাৰণ বাঠাত নতুনকৈ পিচ দিব লগা হব পাৰে।’

‘নাট সিমানে ভয় নকৰিবা’

‘পিছে গেৰাণ্টি দিব নোৱাৰ।’

তাৰ পিচত খিল খিল হাঁহি। অহীশ্বকই বেঙা মেলি ছোৱালী-কেইজনীলৈ চাইছিল। তাৰ চাৰনিত বস পাই ছোৱালীকেইজনীৰ পুনৰ হাঁহি হাঁহি উদ্ভাবল হৈ পৰিছিল। অহীশ্বক চাৰনি দেখি প্ৰহুতে কৈছিল অই বুৰক! তেনেকৈ কিয় চাইছ?’ তাৰ পিচত উপৰোক্ত কথাখিনিৰ সতে আক কিবাকিৰে এটা বিৰাট লেকচাৰ দি দিছিল। অহীশ্বকই শুনিহে লৈছিল কোনো মন্তব্য দিয়া নাছিল। প্ৰহুতে আকৌ কৈছিল, ‘জালুকবাৰীৰ দিবা এটা এট্রাক্চন আছে অহীশ্বক। যায়াৰী পৰশ আছে। সেউকাবগৈ হালা বহুতা ছাত্ৰই পি,জি,ৰ পিচত ল’, ল’ৰ পিচত জাৰ্ণেলিকম এইদৰে এটাৰ পিচত এটা বিবয়ত এডমিচন লৈ জালুকবাৰীত থাকি যাবলৈ চেষ্টা কৰে।’

‘ভেৰি ইণ্টাৰেষ্টিং’

ভেৰি ইণ্টাৰেষ্টিং মানে তয়ো তেনে হবি। হবলৈ বাধ্য কৰাৰ। দুদিনমান ব’কচোন কৰপানী কলৈ যাব। পিছে চাৰি বাজে আচলৰ ফুল কেজিয়াও নহয়

ডুপ কথাও নাই অহীন্দ্রই ! বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ এজনৰ থাকিব-
লগীয়া ভক্ততা তথা সৌজন্য আৰু কৰণীয় কৰ্তব্যখিনি সুকলমে সমা-
পন কৰি সি তাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ জীৱন অতিবাহিত কৰিছে ।
সময় মতেই ক্লাছলৈ গৈছে । ক্লাছ কৰিছে । অবসৰ সময়খিনিত লাইব্ৰেৰীত
বহি অধ্যয়ন কৰিছে । গধূলি দেব, পিলানি আৰু শঙ্কৰৰ সতে ফুটপথেৰে
খোজ বাঢ়িছে । মাজে সময়ে অধ্যাপক ব্ৰহ্মৰ সতে মিলিত হৈ
সাহিত্য, সম্প্ৰাণ্টিক ৰাজনীতি তথা সামাজিক বাতাবৰণৰ ওপৰত
আলোচনা কৰিছে । বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগ (ইউ, জি, চি) ৰ
উদ্যোগত অনুষ্ঠিত হোৱা বোৰকে ধৰি সকলোবোৰ চাইল আৰু
আৰ্টচৰ যিবোনো বিষয়ৰ ছেনিাৰত সি উপস্থিত থাকি সেইবোৰৰ
সম্যক জ্ঞান আহৰণ কৰিবলৈ সততে যত্ন কৰিছে । তাৰ কবিতা
বিভিন্ন সম্মিলন তথা আলোচনাচক্ৰত পাঠ কৰা হৈছে । ছুই এখনত
নিজে আগভাগো লৈছে । অসমৰ সাম্প্ৰতিক প্ৰায়বোৰ প্ৰধান প্ৰধান
আলোচনীতেই অহীন্দ্রৰ কবিতা প্ৰকাশ পায় । জালুক মাধুৰ্য্য তথা
বিষয়বস্তুৰ মৰ্মস্পৰ্শতাৰ বাবে অহীন্দ্রৰ কবিতা জনসাধাৰণৰ কাৰণে তেনেই
সহজ হৈ পৰিছে । সেয়েহে সি সমগ্ৰ পাঠক সমাজৰ হৈ পৰিছে
জতি চিনাকি । সম্প্ৰতি বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত তাক প্ৰায়ে চিনি পায় ।
তাৰ প্ৰতি আন্তৰিকতা প্ৰকাশ কৰে । মৰণ কৰে । সিও তাকেই
বিচাৰে । তাক অটন পুৰস্কাৰ নালাগে ।

অহীন্দ্রৰ বাবে জালুকবাৰী এতিয়া আৰু আচহুৱা নহয় । বিশ্বয়
ভৰা নহয় । ভাল লগা হৈ আহিছে । কিয় জানো জালুকবাৰীৰ
প্ৰতি জোপা গছ লতিবাকৈ তাৰ ভাল লগা হৈ পৰিছে । প্ৰতিটো
অশু-পৰনাগুৱে যেন তাৰ সতে আবেগিক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব খোজে ।
সিহঁতৰ মনৰ কথাবোৰ ব্যক্ত কৰিব খোজে ।

তাৰ কবিতাত সিহঁতেও ভিৰ পাতে ।

ঠিক এইদৰে, এটা সান্দলীল পতিত চলি যায় অহীন্দ্রৰ জালুক-
বাৰীৰ ছাত্ৰ জীৱনৰ যুৱ সময়ত ।

(ছুই)

‘মিষ্টাৰ গগৈ, আজিলৈ এৰা নেকি!’ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লাইব্ৰেৰীত নিবিষ্টমনে কিতাপ পঢ়ি থকা অহীন্দ্রৰ কান্ধত হাত থৈ পিলানিয়ে কলে।

‘হু’, পিলানিৰ মাতত অহীন্দ্রৰ তনুয়ভা ভাগিল। হাতৰ ঘড়ীলৈ চাই দেখে চাৰে ছয় বাজি গৈছে। বিজি কমত মানুহৰ বৰ বেছি ভিৰ নাই। প্ৰায়বোৰ ওলাই গৈছে।

‘এককিউজ মি প্লিজ মিষ্টাৰ বাছকৰ। মই পাহৰিয়ে গৈছিলো, আপুনি আকৌ বজাৰ কৰিব লাগিব নহয়। বৰ দেউ এই লাইন কেইটা লিখি লওঁ।’ কিতাপখন ঘূৰাই পকাই দাগ দি থোৱা নিৰ্দিষ্ট শাৰীকেইটামান অহীন্দ্রই উকা কাগজ এখনত টুকি ললে। শাৰীকেইটা হল—

‘সমগ্ৰ অস্তিত্বই হৈছে সংসাৰ আৰু ইয়াৰ সতে নিহিত দুৰ্দশা বোৰেই জীৱৰ পীড়াদায়ক বস্তুগা।’

‘সংসাৰৰ দুখ দুৰ্দশাৰ কাৰণ হৈছে কৰ্ম আৰু মোহ।’

‘আমাৰ বিটো অপৰিহাৰ্য্য বা কেন্দ্ৰীয় মন আছে সেইটো সহজাত ভাৱে নিষ্পাপ।’

‘সং কৰ্মৰ ফলত প্ৰাণীৰ পুনৰ্জন্ম হয় দেহতা, উপ দেহতা বা মানৱ ৰূপে আৰু অসং কৰ্মৰ ফলত পুনৰ্জন্ম হয় ইতৰ জীৱ, প্ৰেত আৰু নবকৰ নিম্ন জগতত।

‘তোমাৰ মন এই পৃথিৱীৰ জগতৰ মোহৰপৰা আঁতৰাট নিয়া দেখিবা তোমাৰ নিৰাণ প্ৰাপ্তি হৈছে।’

কিতাপখন আছিল ডেভিদ হাৰ্ডাৰ্ড সম্পাদিত দৰ্শন নামৰ আত্ম-

ভীৰুৱা My land and my people. কিতাপখন বহু দিনৰপৰা সি বিচাৰি আছিল যদিও পোৱা নাছিল। আজি হঠাতে পাই গল। দুপৰীয়া একমান বজাৰপৰা সিহঁতে পঢ়া আৰম্ভ কৰিছিল। অহীষ্ট কিতাপখনত ইমান মগ্ন হৈ পৰিছিল যে পিলানিৰ উপস্থিতিৰ কথা সি প্ৰায় পাহৰিয়েই গৈছিল। পিলানিৰ স্মৃতিত তেওঁৰ স্মৃতি কিবি আছিল। লিখা হোৱাৰ পিচত ছয়ো বহু লাভোৱাৰ পৰা এলাই আছিল।

‘ছি: বৰ দোষণীয় কাম কৰিলো বাছফৰ, বেয়া নাপাৰ, বহু দেৰি হৈ গল নহয়! ‘নাই নাই। একো বেছি দেৰি হোৱা নাই। বজাৰ এতিয়াও শেষ হোৱা নাই নহয়, ঠিকস’য়াতে আমি বজাৰ গৈ পাম। বাক গঠৈ কি কিতাপনো পঢ়িছিল?’

‘অ’ কিতাপখন! বৰ ভাল কিতাপ বাছফ’ৰ আপুনিও পঢ়িব। কিতাপখন হল দলৈ লামাৰ আত্মজীৱনী My land and my people. ডিগ্ৰীফাষ্ট’ ইয়েৰৰ পৰাই মই কিতাপখন বিছাৰিছিলো যদিও পোৱা নাছিলো।’

তাৰপিছত অহীষ্ট কিতাপখনৰ এটি থূলমূল আভাষ পিলানিৰ আগত দাঙি ধৰিলে।

‘মই কিতাপখন পঢ়ি সচাকৈয়ে মুক হৈ গৈছিলো মিতাৰ বাছফ’ৰ। চৌদিশ ধূসৰ পৰ্বতমালাৰে বেষ্টিত ত্ৰিবিধীয় জগৎৰ আৰ্দ্ৰ ঠাণ্ডা-ছমুনিয়াহ আৰু তেওঁলোকৰ মৰ্মৰেদনা বোৰ মই যেন স্পষ্ট শুনিবলৈ পাওঁছো। বৌদ্ধধৰ্মাৱলম্বী অ.হংসপন্থাত বিশ্বাসী ত্ৰিবিধীয় সকলৰ সবলতাৰ সন্মিলন লৈ মহাচীনে সমগ্ৰ তিব্বত নিজৰ কড়’হলৈ অনাৰ পিচত ত্ৰিবিধীয় সকলৰ যি বহু অৱস্থাৰ সৃষ্টি হল সেয়া বৰ জলয় বিদাৰক। উপায়স্বৰ ধৰ্মীয় গুৰু দলৈ লামাত ভাৰতলৈ পলায়ন কৰিছিল আৰু ভাৰত চৰকাৰৰ আশ্ৰয় প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল। ভাৰত চৰকাৰে দলৈ লামাক বিমুখ নকৰি আশ্ৰয় দিলে। সম্প্ৰতি দলৈ লামা ভাৰত চৰকাৰৰ আশ্ৰয়ত যুটোৱিত আছে।’

কিতাপ খনত উল্লিখিত দলৈ লামাৰ স্বীকাৰোক্তিগতে, 'যিহেতু বৌদ্ধ ধৰ্মৰ উৎপত্তি ভাৰতত আৰু সেই কাৰণে এই ধৰ্মমতত ভাৰতীয় দৰ্শনৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। প্ৰত্যেকজন বুদ্ধিষ্টৰ বাবে ভাৰতবৰ্ষ এখন পবিত্ৰভূমি। ভাৰতীয় দৰ্শন বিশ্বৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ দৰ্শন। আৰু ভাৰতীয় দৰ্শন হিন্দু দৰ্শনৰ পোচাকীকপ। এইখিনিতে এৰাব কথা কও মিষ্টাৰ বাছকৰ, এই কথাষাৰৰ সত্যতা স্বীকাৰ বৰিবলৈ গলে নিজকে এজন গোড়া হি হিচাপে ল'লে ইয়াৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিব। আৰু ময়ো এজন দৰ্শনৰ ছাত্ৰ হিচাপেহে এই কথাখিনিৰ যথাৰ্থতা বিচাৰ কৰিছো। অবশ্য মোৰ এই ক্ষেত্ৰত অধ্যাপক ৰাজগুৰু চাৰৰ বৰঙনি অসীম। তেখেতেহে মোক দৰ্শন পঢ়িবলৈ উদগনি দিছিল।'

তাৰ পিচত অহীশ্বৰই তাৰ দৰ্শন পঢ়াৰ ইতিহাস পিলানিৰ আগত অকপতে ব্যক্ত কৰিলে। দুয়ো ইতিমধ্যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লাইব্ৰেৰীৰ পৰা ওলাই ফুটপথেৰে আগবাঢ়িছিল।

"ভাৰতীয় দৰ্শন মানেই হিন্দু দৰ্শন। হিন্দু ধৰ্ম শাস্ত্ৰবোৰ ভালদৰে অধ্যয়ন কৰা তেতিয়াহে ভাৰতীয় দৰ্শনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিবা।" কৈছিল অধ্যাপক বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাজগুৰুৱে অহীশ্বৰ তেতিয়া প্ৰাকবিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ। এদিন 'লজিক'ৰ ক্লাছত ভাৰতীয় দৰ্শনৰ ওপৰত লেকচাৰ দিওঁতে অধ্যাপক ৰাজগুৰুৱে এইদৰে কৈছিল। ঠিক সেইদিনাই সি লাইব্ৰেৰীলৈ গৈ গীতা শাস্ত্ৰখন লৈ আহিছিল। পুথানুপুথাকৈ অধ্যয়ন কৰিছিল। বুদ্ধি নোপোৱাবোৰ অধ্যাপক ৰাজগুৰুৰ মুখি লৈছিল। তাৰ পিছত পঢ়িছিল.....।

প্ৰাকবিশ্ববিদ্যালয় পৰীক্ষা দিয়াৰ পিছত অহীশ্বৰই মনতে ঠিক কৰিছিল যে সি দৰ্শনত অনাৰ্চ লব। পৰীক্ষাৰ পিছত ইংৰাজীৰ অধ্যাপক এজনে তাক কৈছিল, অহীশ্বৰ মই আশা ৰাখিছো তুমি নিশ্চয় ইংৰাজীত অনাৰ্চ লবা।'

'চাব, মই দৰ্শনতহে অনাৰ্চ লব বুলি ভাবিছো।'

'দৰ্শনত?' অহীশ্বৰ উত্তৰ শুনি সত্ৰুজনয়ে চাইছিল উত্ত

অধ্যাপকজনে। তেখেতে হয়তো অহীন্দ্রৰ পৰা নেতিবাচক উত্তৰ আশা কৰা নাছিল। অহীন্দ্র ইংৰাজীত অত্যন্ত চোকা বাবেই নেকি অধ্যাপকজনে তাক সেইদৰে কৈছিল। তাৰ বেয়া লাগিছিল কিন্তু উপায় নাই। কাৰণ ভাৰতীয় দৰ্শনে তাক উন্নয়ন কৰি তুলিছে।

ভাৰতীয় দৰ্শন শাস্ত্ৰবোৰ এখন এখনকৈ পঢ়ি উঠি ভাৰতীয় দৰ্শনৰ জৰিয়তে বিশ্বমানৱৰ দৰ্শনত ভূমুকি মাৰিবলৈ অহীন্দ্রই প্ৰয়াস কৰিছিল। ধৰ্ম, সমাজ তথা মানবীয় গুণতত্ত্ববোৰ বুজিবলৈ তাৰ মনত অপৰিসীম বাসনা জাগি উঠিছিল। সেয়েহে দৰ্শন বিষয়টোৱে তাৰ মনত গভীৰ ভাবে ৰেখা পাত কৰিছিল।

ইতিমধ্যে প্ৰাকবিশ্ববিদ্যালয় পৰীক্ষাৰ ফলাফল ওলাইছিল। লজিক আৰু ইংৰাজীত মেটাৰ সহ অহীন্দ্রই দ্বিতীয় স্থান অধিকাৰ কৰিছিল। তাৰ পিছত দৰ্শনত অনাৰ্চ লৈ বি এ পঢ়িবলৈ লৈছিল। অধ্যাপক ৰাজগুৰু আছিল তাৰ পথ প্ৰদৰ্শক। ৰাজগুৰুৰ ঘৰ, ব্যক্তিগত লাইব্ৰেৰী সকলোতে অহীন্দ্রৰ আছিল অবাধগতি। দৰ্শন সম্বন্ধীয় বিভিন্ন কিতাপ পাতি পঢ়াৰ পিচতো প্ৰতিটো তথ্যই প্ৰতিটো প্ৰশ্নকট্ট যুক্তি তৰ্কৰ মাজেৰেই সি চন্দয়জ্ঞম কৰিছিল। অহীন্দ্রৰ যুক্তিতৰ্কৰ গভীৰতা তথা জিজ্ঞাসু মানসিকতাৰ বাবে অধ্যাপক ৰাজগুৰুৱে তাক অপৰিসীম মৰম কৰিছিল। অহীন্দ্র হাতে ভৰিহাত এজন চিন্তাপুৰুষ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হব পাৰে তাৰ বাবে তেওঁ যথেষ্ট অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল।

অধ্যাপক ৰাজগুৰুৰ অহোপুৰুষাৰ্থ ফিলে যোৱা নাছিল। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতক পৰীক্ষাত দৰ্শনৰ অনাৰ্চত অহীন্দ্রই প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথম স্থান দখল কৰিছিল। অধ্যাপক ৰাজগুৰুৱে তাৰ এই সাফল্যত অভিভূত হৈ এটি শিশুক মৰম কৰাৰ দৰে সান্ৱটি ধৰি গালে মুখে হাত ফুৰাই মৰম কৰিছিল। পূজ্য অধ্যাপক জনৰ এই অনাবিল মৰমত অহীন্দ্রই কান্দি পেলাইছিল। হয়তো সি খুউৰ আবেগিক হৈ পৰিছিল; নাইবা ভাৰ্য্য চিন্তাইয়ো হয়তো তাক হতাশ কৰি তুলিছিল। কাৰণ বি. এ. পাছ কৰিলেও এম. এ. পঢ়াটো তাৰ বাবে

ডাঙৰ সমস্যা হৈ দেখা দিছিল। পঙ্গু অৰ্থনৈতিক অৱস্থাত হাবু-দাবু খাট থনা তাৰ পিতৃয়ে তাক গুৱাহাটীলৈ এম. এ. পঢ়াব পাঠোৱাটো হৈ পৰিছিল আকাশ কুসুম কল্পনা। হয়তো অবশিষ্ট মাটিখিনি বিক্ৰি নৰি পুতেকক ডাঙৰ মাগুহ কৰাৰ সপোন দেখিব কিন্তু তাৰ পৰিণতি যে ভয়ঙ্কৰ, সিহঁতে জিপচীৰ জীৱন যাপন কৰিব লাগিব।

‘সেই বিষয়ে তুমি ইমান চিন্তা কৰিব নালাগে অহীন্দ্র। স্ব’লাব-শ্বিণাৰা পাবাতি। আৰু যি গল্প অচৰপ লাগে সেইখিনি মোৰপৰা লাল মই অভ্যস্ত সুখী হম।’ অধ্যাপক বাজগুৰুৱে অহীন্দ্রক আশ্বাস দিছিল।

এই মহান ব্যক্ত্যনাৰ অকৃত্ৰিম মৰমত বাহ্ম্য হৈ গৈছিল অহীন্দ্র। প্ৰত্যাহ্বিত সি একো কব পৰা নাছিল, মাথো তেখেতলৈ আকুলনেত্ৰে চাইছিল।

আৰু এদিন অহীন্দ্র আহি গুৱাহাটীত উপস্থিত হ’ল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত নাম ভৰ্তি কৰিলে। হোষ্টেলবাসী হৈ বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত মিলি পৰিল। জালুকবাৰীৰ সমীৰণে তাৰ প্ৰাণত নতুন আশাব সঞ্কাৰ কৰিলে। নতুন উদ্যমেৰে সি পঢ়িবলৈ ললে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন জাতি-উপজাতিৰ বুৰঞ্জী, বিভিন্ন সমাজৰ দৰ্শন, বিভিন্ন ধৰ্মৰ ধৰ্মগ্ৰন্থ, মহামৰ্গৰীৰ তেখনামৃত অমূল্য গ্ৰন্থবোৰ আৰু বিজ্ঞান তথা আধুনিক টেকনলজী সম্পৰ্কীয় সাম্প্ৰতিক বিস্মাকৰ বাৰ্তাবোৰ।

‘কিন্তু ভগৱান বৰ নিষ্ঠুৰ!’ শুব সলনি কৰি বেদনা বিধূৰ কণ্ঠেৰে কলে অহীন্দ্রই। ‘যদি ভগৱান নামৰ শব্দটোৰ সত্যতা আছেও তেন্তে তেওঁ বোধহয় উচিত বিচাৰ নকৰে; নহলে সেই সবল আৰু পবিত্ৰ মাগুহজনৰ ইমান দিলাই বিপত্তি হয় কিয়?’

‘কি? কি দিলাই বিপত্তি হল গগৈ?’ পিলানিয়ে সুধিলে। অলক্ষিতে অহীন্দ্রৰ এটি তপত হুমুনিয়াহ ওলাই অ’ছিল। ক্ষণেক বৈ সি কলে—‘চিলঙৰ পৰা আহোতে এটা মটৰ ছুৰ্গটনা হৈ ডেওঁ-লোকৰ দুইটি সন্তানৰ অকাল মৃত্যু ঘটিছিল, কিন্তু স্বামী স্ত্ৰী বাচি গল।

তাতোকৈ বেদনাদায়ক কথা কি জানে, বাইদেউৰ কোনোকালে তাক সম্ভান নহয়, কাৰণ সম্ভান উৎপাদিকা শক্তি বোধ কৰা হৈছে ।’

‘ভেৰি ছেদ’। সচাই হৃদয় বিদাৰক ।’

‘বাইদেউ আজি প্ৰায় উম্মাদৰ দৰে, চাবৰ অবস্থাও তুৰুপ ।’

ইতিমধ্যে সিহঁত আহি হোটেল পালে । অহীন্দ্র হোটেল সোমাল, পিলানি তাৰ ঘৰলৈ গল ।

পিছদিনা আবেলি । অহীন্দ্র ক্লাচৰ পৰা আহি ক্ষণেক বিশ্রাম লও বুলি বিছনাত পৰিছিলোঁ এনেও বতাহ এজাকৰ দৰে ছবম্বকৈ প্ৰত্যাভ সোমাই আহিল, পিছে পিছে পিলানি তাক শব্দৰ ।

তুমি কামাল কৰি দিলা অহীন্দ্র । বাপৰ ! একেবাৰে ফাষ্ট’ প্ৰাইজ । কংগ্ৰুশ্লেচন মাই ডিয়েৰ ।’ বিছনাত বহি লৈ প্ৰত্যাভে কলে ।

‘কংগ্ৰুশ্লেচন ।’ পিলানি তাক শব্দৰেও অভিনন্দন জনালে ।

‘আৰে কথাটো ? কিহৰ বাবে এইদৰে কংগ্ৰুশ্লেচন বৰ্ষণ’ অহীন্দ্রই স্নিগ্ধে ।

‘কি ? কিহৰ বাবে ?’ চোৱাহে পিলানি, সি আকৌ ওলাটাই আমাকহে প্ৰশ্ন কৰিছে । বোলো বুজাক বুজাবা আকাৰে ইঞ্জিতে, লুব্জাক বুজাবা ঢাবা চাপৰে ।’ দিও নেকি কেইটামান লগাই বাগ্লেকে ।’

‘হে বহ ! কি কৰ ? মই সচাই কৈছো তাই কিহৰ কথা কৈছা মই অলপো বুজা নাই । কিহৰ ফাষ্ট’ প্ৰাইজ ?’

‘বেছি কৰিছা দেই । ইমান ডেনাক নেদেখুৱাবি আকৌ ।’

‘গোৰ সতে কোনে কথা পাতে । এক্সকিউজমি মিষ্টাৰ বাছকৰ, কথাটো কি ? খুলি কওনা ।’

‘আপুনি ভেস্তে সচাকৈ নাজানে ? বাক শুনক ভেস্তে । অল-ইণ্ডিয়া ফিল্মফেৰেল কংগ্ৰেছৰ ওচমানিয়া ইউনিভাৰ্চিটিত হোৱা এম্ব্ৰেল কনফাৰেন্স উপলক্ষে পতা বচনা প্ৰতিযোগীতালৈ যে আপুনি এখন বচনা পঠাইছিল, সেইখন প্ৰতিযোগীতাত প্ৰথম হৈছে তাক

লগতে আপুনি ডঃ সৰ্বপল্লী বাধাকৃষ্ণ সোৱণী বটাও লাভ কৰিবলৈ
শক্ষম হৈছে।’

‘অ ! কথা উমানহে ! তাতে এনেকৈ ছলছল কৰিব লগা হ'ল নে ?’
‘ছলছল নকৰিম ! কিয় ? ইমান ডাঙৰ কম্পিউছনত প্ৰাইজ পাউছ,
ভাৰ পাৰ্টি যে কিমান ডাঙৰ হ'ব সেই পাৰ্টিৰ বাবেই ছলছল কৰিছো।
এতিয়া বল ওলাই যাওঁ। চিহ্নটি পাণবজাৰ।’

‘বাৰি বহ। মোৰ অৱস্থা ইফালে কলচোপ, কলচোপ, ‘তোক
পাৰ্টি খুৱাম।’

‘আৰে বাবা অকল মোকেই নহয়। মোৰ লগত আক আছে,
পিলানি, শঙ্কৰ, স্নাত, বিলু, জবা.....

‘হব হব, ত্ৰেকমাৰ, ছোৱালীৰ নাম বহুত শুনিছো।’

‘ঐ আজি বাতিপুৱা খুউৰ হাঁহিলো বুজিছ। তোৰ কথা কিবা
প্ৰস্তুত ওলাইছিল, এনেতে স্নাতই কি কলে জানা, প্ৰজ্ঞাতন মই
আগেয়ে কি ভাবিছিলো জানে, অহীত্ৰ গগৈ নামৰ মানুহজন নিশ্চয়
কোনো এখন কলেজৰ বুঢ়া প্ৰফেছাৰ।’

‘গাজা দিলে ঠাই নাপালি আক ?’

‘সচাই ভাই। গাঙ্গী দিয়া নাই। অ, পাহৰিছিলো স্নাত আক বিলুৱে
তোৰ সতে চিনাকি হ'ব খুজিছে। তোৰ কিবা আপত্তি আছে নেকি ?’

‘চিনাকি হ'ব। মোৰ আপত্তি থাকিব কিয় ?’

‘এৰ। তোৰ আপত্তি থাকিব কিয় ?’ বৰকৈ তোৰ কপালহে ফুলিব।
পিছে চাবি আনো—মেনকাৰ হাঁহিত যেন বিশ্বমিত্ৰৰ তপভক্ত নহয়।

‘তোৰ লগত আক নোহাবি। চাওকচোন বাছকৰ কোন স্নাত,
কোন বিলু, মই দেখাট নাই, ই চিনাকি কৰি দিব খুজিছেহে ইফালে
কথাগৈ চৰমবিলু পালে।

‘আজ্ঞা ভাই। হ'ব নো। আজিয়েই মানে এতিয়াই স্নাতাহক
মাতি আনিম। তোমালোক আহি থাকা দেই পিলানি। ইয়াক লৈ
হাজি কিন্তু। আক ঐ কৰিবৰ’পটচা পাতি সবহকৈ আনিবি নহলে

পিচত লাজত পৰিবি। কৈ কৈ প্ৰহ্লাত কমৰ পৰা ওলাই গল। প্ৰহ্লাতৰ বগৰত আটাই কেইজনে হাঁহি দিলে। তাৰ পিচত অহীশ্বৰই কাপোৰ কানি পিছিবলৈ ললে। কাপোৰ পিছ হ'লত, সিটো কমৰ পৰা ওলাই আহিল।

প্ৰেইষ্টিকেল শেষ হোৱাৰ পিছত জিচক্টিৰ বগৰ ইনচট্ৰুমেন্ট-বোৰ টেপৰ পানীত ধুই আছিল স্নাত্তত। এনেতে লেবৰেটৰীত গৈ ওলাল প্ৰহ্লাত সোকাধৰা। 'অবে প্ৰহ্লাতদা দেখান।' ক'ব পৰা বিন্দুৱে মাত লগালে।

'বুঢ়া অধ্যাপক যে, অহীশ্বৰগৈ, তাৰ কমৰ পৰা। আক হেৰি নহয় অধ্যাপকো আহি আছে। বোলো ভালদৰে চাই লৰা। নে তোমা-লোকৰ আক কিবা কাম আছে? মানে ভেকুলীৰ ছাড়, মুখ কিবা কাটিব বৈ যাৰ পাবে।' প্ৰহ্লাতে কলে।

'হিচ,' মুখত আঙুলি দি স্নাত্তই কলে এইদৰে নেগলেট্ট কৰিলে আমাৰ হিৰোহতে মাৰি ফ্ৰেট কৰি দিব বিস্ত।'।

ইহ মাৰি ফ্ৰেট কৰি দিব! মইনো কি গুৰুতৰ কথাৰাৰ কলো। ভেকুলীকটাক বাহিৰে তহুতৰ আক অন্য বেলেগ কাম আছে নেকি?

প্ৰহ্লাতৰ কথা শুনি লেবৰেটৰীত থকা স্নাত্তহতৰ ক্লাছমেট আটাই কেইজনে হোঃ হোঃ কৈ হাঁহি দিলে। কামৰিনি কৰি আটাই স্নাত্ত-হত প্ৰহ্লাতৰ সতে ডিপাৰ্টমেন্টৰ বাহিৰ হ'ল। ইতিমধ্যে অহীশ্বৰইতো আহি পাইছিল। জুলজী ডিপাৰ্টমেন্টৰ সমুখৰ কুটপাখত সিহঁত থিয়া-থিয়ি কৰি আছিল।

এককিউজ মি অলপ পলম হ'ল প্ৰহ্লাতে কলে। আচ্চা অহীশ্বৰ এয়া স্নাত্ত বকৰা আক বিহু আৰাধনা। ছয়ো জুলজীৰ।'।

স্নাত্ত আক বিহুৰে অহীশ্বৰলৈ চাই নমস্কাৰ কৰিলে। অহীশ্বৰইও প্ৰতি নমস্কাৰ দিলে, তাৰ পিছত প্ৰহ্লাতে নিলানি আক শব্দৰ সতেও স্নাত্তহতক চিনাকি কৰি দিলে।

কথা পাতি পাতি সিহঁত আটাই কেইজন কুটপাখেৰে আগবাঢ়িল।

আপুনি কিন্তু টেৰিফিক কবিতা লিখে দেই। অহীন্দ্রলৈ চাই বিনুয়ে কলে। লিখোহে। পিছে টেৰিফিক নহয়।’

এটা কথা কবই পাহৰিছো অহীন্দ্র, আমাৰ বিনু কবি। পিছে তাইৰ কবিতাৰ অধিকাংশই আওঁমৰণে মৰে।’

‘কিয় ?’

‘হাৰে, চণ কবিতাই যদি বাচি থাকে তেন্তে পৃথিৱীত কবিতা নিয়ন্ত্ৰণী আইন, বলবৎ কৰিব লগা হব পাৰে। সেইকাৰণে তাই নিজেই সেই ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে।’

প্ৰহ্লাতৰ কথা শুনি সিহঁত কেইজন হাহিত ঢলি পৰাৰ উপক্ৰম হয়। লাভও বঙা চিঙা হৈ বিনুয়ে কলে ‘হব হব ইমান ঠাট্টা কৰিব নালাগে।’

সিহঁত কেইজন কথা পাতি পাতি প্ৰশাসনীয় ভৱনৰ সন্মুখ পালে।

‘আপোনালোকৰ বোধ হয় কিবা আইটেম আছে।’ স্নাতাই খুশিলে।

‘ইয়েছ ইম্পৰ্টেণ্ট আইটেম। পাৰ্টি, বলা তোমালোকো বলা। প্ৰহ্লাতে কলে।

‘কিহৰ পাৰ্টি।’ স্নাতা আৰু বিনুৰ মুখত উৎসৌক্য।

‘ই অল ইণ্ডিয়া এচে কম্পিটিচনেত ফাষ্ট ছ্ৰেডে, তাৰেই পাৰ্টি।’ গতিকে আমি আটোয়ে এতিয়া গুৱাহাটী মুখ হও নহয় জানো, আমাৰ দিবাযান আমালৈ বৈ আছে।’

‘দিব্য যানও উঠ গুৱাহাটী লৈ যাব কিয় ?’

‘পাৰ্টি খাবলৈ’ ভাল বেষ্টুৰেণ্ট এখনত বহি ছতাঁত পলুৱাই খান !’

‘ছেৰ’ গোসাই ! গুৱাহাটীলৈ যাব নালাগে ইয়াতে হব।’

‘চোৱাহে স্নাতা, বোলো চাল ভালকৈ লও, পিছে দেখিছা ই কেটিনৰ শুকান চিঙাৰা কেইটাবে পাল মাৰি থব খুজিছে।’

সিহঁতে হাঁহিলে। হাঁহি হাঁহিয়েই কেটিন সোমল। বিবিধ কুমাৰ বৰুৱা প্ৰেক্ষাগৃহৰ গাতে লাগি থকা বিৰাট কেটিনখনৰ এটা কোণৰ

মাজত এখন টেলি লৈ নিহঁত কেইজন চৌদিশে বহিল। অহীন্দ্রই চকুফাৰি চালে। চাৰিও ফালে মাথো হাঁহিব পয়াভৰ। শব্দৰ চিহ্ননি। শব্দবিহীন পৰিবেশ। উন্নত যৌৱনৰ অধিকাৰী কেতবোৰ পাহাৰাল ডেকা গাভৰু। দেহত বোমান্স, কথাত বোমান্স, চাৰুনিভ বোমান্স। শৰীৰত পুৰুষ জগাৰ। কামনাৰ হিল্লোল তোলে। এইখন এখন ভিন্ন জনতা, সমাজৰ দৈব ক্লেণ আৰু সমস্যাৰ মেট মৰা বোজাই কাবু কৰা কটু পশুদৰ স্থান নাই। অজান ভবিষ্যৎ সম্পৰ্কেও যেন কোনো সন্দেহ নহয়। সকলোবোৰ মাথো সেউজীয়া বৰ্তমানক লৈ ব্যস্ত। ইয়াত বহিছে হাঁহিব মহাসম্মিলন। কিন্তু এই হাঁহিবোৰ সচাকৈয়ে উন্নতনে। এই হাঁহিবোৰ সচাকৈয়ে সহজাত নে? কোনে জানে এই হাঁহিব মাজত কিমান বেদনা আছে, কিমান চকুপানী নিহিত আছে। সকলো হাঁহিয়েই হাহি নহয়। সকলো কান্দোনেই কান্দোন নহয়, তাত ভিন্নতা আছে। গাক সেয়া স্বাভাৱিক।

‘কি হ'ল গৰু তৈ বলি যে? প্ৰহ্লাদৰ মাতত বাস্তৱ জগতলৈ ঘূৰি আহিল অহীন্দ্র। তাৰ মনৰ মাজত চলি থকা দোহল্যমান পৰিস্থিতিৰ কথা যাতে সঙ্গীৱন্দই গম নাপায় তাৰ বাবে যথেষ্ট সতৰ্কতাবে সংকত হৈ অহীন্দ্রই কলে ‘কিবা আনিব কোৱা প্ৰহ্লাদ?’

চাহ খাই সিহঁত তেতিয়া কেণ্টিনৰ পৰা ওলায় তেতিয়া চকু পাতত বহিছে। বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদলৈ নামি আহিছে আবেলিৰ ব্যস্ততা। চৌহদৰ ভিতৰুৱা বাগীচা বোৰও সাক্ষ্য ভ্ৰমণৰত ছাত্ৰ ছাত্ৰী তথা অধ্যাপক, কৰ্মচাৰী আৰু তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ যুহু পদচালনা, মাজে মাজে দুই এখন দ্ৰুতগতিৰ, মটৰ চাইকেলৰ শব্দই ঠাইখিনিৰ নীৰবতা আতৰ কৰিছে।

‘প্ৰহ্লাদ দা তই কলৈ যাবি? অহীন্দ্রই প্ৰহ্লাদক সুধিলে।

‘কিয়?’

‘কিয় মানে, আমি চলিছো চাৰু তালৈ যাম।’

‘হা তেনেহলে, মই স্নাতকতক ছোটেলেত থৈ এবাৰ মাৰ্গিগাওঁলৈ যাম।’

তাৰ পিছত অহীন্দু, শঙ্কৰ আৰু পিলানি স্নাতকতৰ পৰা বিদায় লৈ যাব ওলাল।

‘বেগা নাপাব দেই আজিলৈ এৰো।’ অহীন্দুৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ জনাই স্নাতক কলে—‘ইচ কিয় বেয়া পাম! ভালহে লাগিছে।’

বিস্ময়ে স্নাতক সমৰ্থন কৰি কলে ‘সচাই ভাই। বৰ ভাল লাগিল মিঠাৰ গগৈক লগ পায়। পিচত নিশ্চয় লগ পাম?’

‘নিশ্চয়! কিয় নাপাব।’

তই শ্ৰুত গলগৈ। সিহঁত চিখাই অধ্যাপক চলিহাৰ কোৱাৰ্টাৰ অভিমুখে খোজ দিলে। বিশ্ববিদ্যালয় শাখা ছেট বেঞ্চৰ ওচৰতে অধ্যাপক চলিহাৰ কোৱাৰ্টাৰ। তেখেত অহীন্দুক মাতি পঠাইছিল। সিহঁত গৈ পাওঁতে অধ্যাপক চলিহাই বাহিৰৰ ফুলনিগনত পায়চাৰি কৰি আছিল। অহীন্দুহঁতক দেখি তেখেত গেটৰ ওচৰলৈ আহিল।

‘খুড ইভিনিং চাব।’ অহীন্দুই সজ্ঞাষণ জনালে।

‘খুড ইভিনিং। আতা। তাতা অহীন্দু। ভাল নহয় তোমালোকৰ?’

‘ভালেই চাব।’ তিনিওজন সতাৰ জনালে। এৰ পিছত অধ্যাপক চলিহাৰ নিৰ্দেশ মতে গৈ ড্ৰইংৰুমত বহিল। অধ্যাপক চলিহাই অহীন্দুলৈ চাই কলে—‘তোমাক মাতি পঠোৱাৰ কাৰণ হল কবিতা পুথিখনৰ মুখবন্ধ যে লিখিব কৈছিল। সেয়া সম্পূৰ্ণ হৈছে। লৈ যোৱাহক।’

‘খন্যবাদ চাব’ অহীন্দুই কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলে।

তাৰ পিছত অধ্যাপক চলিহাই কবিতা পুথি সম্পৰ্ক বহুতা দিহা-পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে।

অহীন্দুকে আদি কৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ কেইজন মান উদীয়মান সাহিত্য প্ৰেমী ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে এটি কবিতা সংকলন উলিওৱাৰ মানসেৰে যাবতীয় প্ৰস্তুতি চলাইছিল। স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা ৰচিত কবিতাৰ এই সংকলনটিৰ বাবে বহু কবিতা পোৱা হৈছিল যদিও কেবল মাত্ৰ ত্ৰিশটা কবিতাহে ইয়াত

সন্নিবিষ্ট কৰাৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল। এই কবিতাবোৰৰ আটাই-বোৰে স্বাধীনতাৰ পিছত জন্মগ্ৰহণ কৰা। স্বাধীন ভাৰতৰ স্বাধীন মানবীয়তা (৭) ৰ ওপৰত লিখা কবিতাবোৰৰ প্ৰায়বোৰতেই প্ৰতিফলিত হৈছে সমাজৰ পদদলিত মানুহৰ আৰ্হি হা-ছমুনিয়াহ বোৰ। প্ৰকাশিত হৈছে তথাকথিত আভিজাত্য ব্যক্তি সকলৰ প্ৰতি তৃতীয় বিশ্ব মানুহৰ প্ৰচণ্ড ঘৃণা।

কবিতা পুথিখন প্ৰকাশ কৰিবলৈ এলাওঁত যথেষ্ট বাধাৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল অহীন্দ্রত। প্ৰথমতে অৰ্থৰ অভাবে সঠিক বাক-কৈয়ে চিন্তাত পেলাইছিল। পিছলৈ তৱশ্যে এই চিন্তা দূৰ হৈছিল। সম্ভীয়া হিন্দী চিনেমাত খবচ কৰাওকৈ ভাষা জননীৰ উৎকৰ্ষ সাধনত সংসাধ্য বৰঙনি যোগোৱাটো পবিত্ৰ কৰণীয় কৰ্তব্য বুলি হৃদয়ঙ্গম কৰি বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে মুক্তহস্তে দান বৰঙনি আগবঢ়াই পুঁজি টনকিয়াল কৰি তুলিছিল। দুই এজন অধ্যাপকেও এই ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট উৎসাহ উদ্দীপনাৰে সহাৰ জলাইছিল।

‘গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় সাহিত্যচৰা’ৰ উদ্যোগত প্ৰকাশিত কবিতা সংকলনটিৰ নাম দিয়া হৈছে ‘জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন’ আৰু সংকলনটিৰ সংকলক হৰীন্দ্ৰ গগৈ।

তেতিয়া এক্কাৰ বাককৈয়ে হৈছে। অহীশ্ৰুত জিলা পুথি-ভাৰালৰ পৰা আহি দীঘলী পুথুৰী পাৰত বৈ থকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাছত উঠিল। সাত বজাত যাবলগা বাছখনত সাত বাজি পোন্ধৰ মিনিট ষাণ্ডেহে ড্ৰাইভাৰ উঠিল। গাড়ীত ষ্টাৰ্ট দিলে। কিন্তু ষ্টাৰ্ট' নুঠে। কেইটামান গেডনি মাৰি ষ্টাৰ্ট' বন্ধ হৈ যায়। ঠেহপাত ভাত পানী নোখোৱা কিশোৰ কিশোৰীক মৰমৰে ঠেলি ছেচি ভাতৰ পাতত বহুৱাৰ দৰে ষ্টাৰ্ট' নুঠা বাছখনৰো ষ্টাৰ্ট' উঠাবলৈ ঠেংকিব লগা হল। কিছুদূৰ ঠেলাৰ পিছত ষ্টাৰ্ট' উঠিল। আক সমগ্ৰ বডি কপাই বাছখন জালুকবাৰী অভিমুখে গতি কৰিলে। অসম্ভব ভিৰ হৈছে বাছখনত। ভিতৰত উশাহ লবলৈকো অকণ ঠাই নাই। বাহিৰগে পাণ্ড-দানিত ভাৰি দি বহুকেইজন যাত্ৰী বাহুলা ওহোমাদি ওলমি আহিছে। ইফালে গাড়ীৰ স্পিড তথৈবছ। ঘোড়া গাড়ীতকৈ অলপহে বেছি।

মালিগাওঁ অভাৱ ত্ৰিজন পাৰহৈ ঘৰ, ঘৰ, শব্দ কৰি বাছৰ ষ্টাৰ্ট বন্ধ হৈ গল। ড্ৰাইভাৰ বতনে ইঞ্জিনৰ ঢাকনি ওচাই কিবা চাবলৈ লোৱা দেখি পাণ জপাদি জাপি অহা যাত্ৰীবোৰৰ চকুৱে মুখে বিৰ-ক্তিব চিন ফুটি উঠিল। কেইজন মান যাত্ৰী গো গোৱাই নাম গল। এক্কাৰতে খুচৰি খুচৰি একো দেখা নাপাই ড্ৰাইভাৰে কন্দাক্তৰ পৰা পইচা লৈ কাৰৰ দোকানৰ পৰা মম কিনি আনিলে। মম জ্বলাই ইঞ্জিন খুচৰি পুনৰ ষ্টাৰ্ট দিয়াৰ চেষ্টা কৰিলে যদিও ষ্টাৰ্ট নুঠে। ইঞ্জিন নাচোৱা বান্ধা। গতি বিষম যেন দেখি বাকী থকা মানুহবোৰেও বিশ্ববিদ্যালয় কতৃপক্ষ আৰু চৰকাৰক গালি একাউৰি দি নামি গল। অহীশ্ৰুত নমা নাছিল। নমা নাছিল মানে একেবাৰে পিছৰ চিটত বহি অহা বাবে কিছু সময় অপেক্ষা কৰিব লগা হৈছিল। তত্পৰি পিলানিয়ে কৈ থকা বিদেশী চিনেমাখনৰ কাহিনীটো শুনাত

সিহঁত মগ্ন আছিল। এনেতে চঠাং কাৰোবাৰ তৰ্জন গৰ্জনে শুনি সিহঁত আটাই কেইজনে মূৰ দাঙি চালে। দেখে সেইটো প্ৰবাল। প্ৰবালে বতনক কক্স খাসে গালি পাৰিছে। সিহঁতে ভাবিছিল প্ৰবাল সিমানতেই ক্লাম্ব খানিব, যুগৰ মালৰ দৰে ফেপৰি পাতি ফুটিব। কিন্তু সিহঁত দেখিলে প্ৰবালে বতনৰ বুকুত খামুচ মাৰি ধৰিছে আৰু এক বক্স ঘোচা মাৰিবলৈ প্ৰস্তুত চলাইছে। চমকি উঠিল অহীন্দু। চমকি উঠিল পিলানি। চমকি উঠিল শঙ্কৰো। সমস্বৰে তিনিওজনে চিঞৰি উঠিল টপ চৌধুৰী। প্ৰবালে মূৰ ঘূৰাই চালে। ইতিমধ্যে হত্ৰীন্দুহত অৰঙ্গীণা। সেয়ে ঠাইখিনি আতি পাটছিল।

‘ছৰাট ইউ ৱাট দ্য ডুমিষ্টাৰ চৌধুৰী?’ পিলানিৰ মাতত উঠা। প্ৰত্যুত্তৰত প্ৰবাল গজি উঠিল—‘ছ হাৰ ইউ টু হাভ মি?’ আৰু কথাব লগেলগে বতনৰ মুখত এটা প্ৰচণ্ড ঘোচা বক্সৰাই দিলে। প্ৰবালৰ দোৰাত দেখি অহি উঠিল অহীন্দু প্ৰবালৰ হাতত খামুচি ধৰি সি উঠা মিহলি স্বৰেৰে কলে ‘চৌধুৰী, বহুত হৈ গৈছে। বচ, বন্ধ বৰক! কি গতিত কাম কৰিছে আপুনি ডানেন?’

‘গতিত কাম?’ হত্ৰীন্দু কৰি উঠিল প্ৰবাল আৰু তাৰ সঙ্গী জুৱেল চান্দ। বতনলৈ চাই প্ৰবালে কলৈ ধৰিলে ‘আবে চালা চুৱৰ, ব্ৰেক মেইল কৰিবলৈ আৰু ঠাই নাপালি! বুঢ়া গাড়ীখন আনি আমাক কি ভেলবিব জি দেখুৱাব খুজিছ? গাড়ীৰ কণ্ডিচন যদি খাৰাপেই তেন্তে তই আগতে চেকআপ নকৰিলি কিয়? প্ৰবালক সম-থ’ন কৰি জুৱলে কলে—নহয় বে, চান্দা, চব ইয়াৰ তিক্তান বাজি! প্ৰম্মী মাষ্টাৰ! গভমেণ্ট ইহঁতেই দাবাই দিছে।’

প্ৰবালহঁতৰ গৰ্জনত চুপ মাৰি বৈ আছে বন্ধ বতন। তেওঁ জানে ক্ষন্তেইয়া যৌৱনৰ দপদপনিত ফুলি উঠা এই চাম উতলুৱা ডেকাৰ কথা আৰু কাৰ্য্যৰ বিকলচাৰণ কৰা মানেই অথবা চব ঘোচা খোৱা। নিজৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰৰ সম বয়সৰ ল’ৰাৰ হাতত চব ঘোচাখাই আত্ম সম্মান লাঘব কৰাতকৈ নীৰবতা অৰলহনেই বুদ্ধি-

বানৰ কাম বুলি বিবেচনা কৰি অসহায় ভাবে নৌন হৈ থকা শ্ৰাউ-
ভাৰ বতনৰ মুখলৈ চাই অহীন্দ্র আৰু উত্তেজিত হৈ পৰিল।
নাৰ দ্বিতীয় বিপুৰ তাত্নাত সি বাহ্যিক হৈ পৰিছিল।

সেয়েহে সি হত্বাৰ দি উঠিল, 'চৌধুৰী বতনৰ বুকুৰ পৰা হাত
এৰি দিয়ক, প্ৰবালে মূৰ দাঙি চালে, দেখে অহীন্দ্রই উত্তম মূৰ্ত্তিৰে
তালৈকে চাই আছে।

'থোক কিবা কৈছা ?' প্ৰবালে সোধিলে।

'কিয় বাণেৰে কম শুনে নেকি ? মই কৈছো বতনৰ বুকুৰপৰা
হাত এৰি দিয়ক।'

'কিয় ?'

'আঃ আকৌ কুৱেখন। মই কৈছো হাত এৰি দিয়ক।' এইটো
আপোনাৰ চিহ্ননাটিক হল নহয়, আৰু বতন আপোনাৰ দৰে বড়ি
বিলুপ নহয়, ডাঙৰভাৱে তাত বৃদ্ধ তেওঁৰ সতে বল জুখিবলৈ
তথা চেষ্টা নকৰিব।'

'কি আজি এজিবোৰ বলকিছা। মাথা খাপ হৈছে নেকি ?'

'অ মোৰ মাথা খাপ হৈছে। মই এৰি দিব কৈছো দিয়ক।'

'আৰু যদি নিদিও !'

'নিদিয়ে !' এই বুলি কৈয়েই হঠাৎ এটা প্ৰচণ্ড বোচা বহু-
দূৰৈ দিলে প্ৰবালৰ মুখমণ্ডলত। সি উজ্জ্বল ওচৰত চিঁত ভোঙাল
খাই পৰিল। অহীন্দ্রক আৰু আগুৱাত যোৱা দেখি পিলানিয়ে থাপ
ধৰিলে, প্ৰবালে থিয় হৈ অহীন্দ্রলৈ চোঁচা লবলৈ উদ্যত হৈছিল, কিন্তু
তাকো ছজন লৰাই বাধা দিলে। কোমল গুঠফাটি নিগৰি ওলোৱা
তেজখনি থু মাৰি পেলাই দি অহীন্দ্রলৈ চাই প্ৰবালে ঘৃণা সূচকভাৱে
কলে, ভাবিছিলো গৰম তেজ ঠাণ্ডা কৰি দিও, কিন্তু কোনো লাভ
নাই তোৰ দৰে হাকমেদ এটাক মাৰি। মহাপুৰুষ ! আগতে নিজৰ
শৰীৰত কিমান বল আছে চাই লবি তাৰ পিচতহে আনৰ সতে
কাজিয়া কৰিব ওলাবি। কাছনী বড়িটোৰে ধাৰে তাৰে আগত দাদাগিৰ

কৰিলে কোনোবা দিনা মাৰত ফ্ৰেট হৈ যাবি।’

আপুনি মোৰ বাবে ইমান চিন্তা নকৰিলেও হব। আপোনাৰ
যে বল আছে সেই কথা মইয়ে নহয় সকলোৱে জানে। কিন্তু সেই
বুলি আপুনি যাকে-তাকে ঠকে-বিহকে মাৰি ফুৰিব নেকি ?’

‘কত দেখিলি বে যাকে তাকে মাৰি ফুৰা ?’

‘কিয় বতনক ? বতনে আপোনাৰ কি দোষ কৰিছিল যাৰ বাবে
আপুনি বন্ধ মানুহ এজনক এইদৰে অপদস্থ কৰিলে।’

অ’, বতনক, মই নিশ্চয় অপদস্থ কৰিম। সি কামত কাঁকী
দিছে। আমাৰ সময়ৰ মূল্য আছে, বুজিছ। সোমবাৰী গাড়ীবোৰ আনি
ইঠাতে কাম বন নকৰি বহি বহি দৰমহা লোৱাৰ ‘চাল’ খেলিছে।
দিনভৰ বহি থাকিলেও ইঠাতে দৰমহা পাবই, কিন্তু আমাৰ যে কিমান
‘লচ’ হয় তাৰ খবৰ বাঞ্ছনে ?’

‘কিন্তু গাড়ী বেয়া হলে বতনহাতে কৰিব কি ?’

‘গাড়ী বেয়া ? গাড়ী কত বেয়া হৈছে ? ই নিজেই বেয়া কৰিছে ?’
‘ই এক নম্বৰ চয়তান। কোনো দিনেই ই সময়মতে গাড়ী নচলায়,
চলালেও তাৰ গাড়ুৰ এণ্ডা মান বেমাৰ।’

প্ৰবালৰ কথা শুনি আচৰিত হ'ল অহীন্দু। কপালৰ ক্ৰয়গল
ঈৰং বন্ধিম কৰি সি কলে ‘আপুনি ইমান নীচ মনোবৃত্তিৰ। মানুহ
সম্পৰ্কে আপোনাৰ ধাৰণা ইমান ঠেক। চি: চি: চৌধুৰী কিছুমান
ভুলক ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ বশবৰ্তী হৈ এনে নীচ আচৰণ কৰাটো মহা-
ভুলেই নহয় মহা অনায়াস। নি: স্ব হল বুলিয়েই বতনহঁতৰ দৰে
সকলক মানুহবাৰৰ নৈতিকতাৰ অধঃপতন ঘটাই নাই নহয়। তেওঁৰো
মানবীয় অনুভূতি আছে। আৰু আটাইতকৈ ইম্পৰ্টেণ্ট কি জানে
তেওঁৰো এজন মানুহ। মানবীয় অধিকাৰ তেওঁৰো প্ৰাপ্য।

‘ষ্টপ ইয়ৰ লেকচাৰ,’ ক্ৰুদ্ধ নাগিনীৰ দৰে কোঁচ কোঁচাই উঠিল
প্ৰবাল। সি পুণৰ কলে ‘শ্ৰমিকৰ নেতা হব ওলাইছ। যদি শ্ৰমি-
কৰ মাজলৈ ঘোৱা, বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়িব আহিছ। কিয় ? বতে

ভাতে পলিটিয়া নচলে বুজিছা।’

অহীন্দ্রই কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু পিলানিয়ে বাধা দিলে, অহীন্দ্রৰ হাতত ধৰি পিলানিয়ে তাক বাহিৰলৈ লৈ আহিল, সি কলে ‘মই এবাৰ দুখ পাইছো গগৈ। বাছৰ ভিতৰত মৃত্যু এটাৰ সতে মূৰ্খানি কৰাটো মুঠেই সমীচিন হোৱা নাই। বোলক যাওগৈ।’

সিহঁও কেইজন বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদ বুলি খোজ ললে। চিগাৰেট এটা জ্বলাই লৈ শব্দৰে কলে ‘প্ৰবালৰ কথা আপুনি জানেই। তাৰ সতে বাজিয়া কৰা মানে নিজৰ সন্মান নষ্ট কৰা। জানি বুজিও তাৰ সতে কিয় উথনা উথনিখন কৰি আছে।’

‘কেনেকৈ নকৰো। চাওক, জাইভাৰ হলেও বতন মাছ, আমাৰ দৰেও তেজমঙহৰ শৰীৰ। গতিকে তেওঁকো মানুহ হিচাপেহে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।’

‘কিন্তু সি যে বতনহঁওৰ দৰে সৰু সৰু মানুহবোৰক ইতিব জন্তু বুলি ভাবে। তাক জানান প্ৰবালহঁওৰ দৰে ফাটিক্লাছ মানুহৰ বাবে পাৰ্চ ক্লাছ বতনহঁওৰ জোৱনৰ কোনো মূল্য নাই। চৰাৰ বিনিময়ত সিহঁতে বতনহঁওৰ লৈ এসংগৰ খেল খোলাব পাৰে। তাৰ প্ৰমাণ আপুনি আগতেও পাইছে। মোৰ বাৰাৰ স্বেচ্ছাত সেয়া প্ৰমাণিত নহল জানো?’

‘এৰা’। হুমুনিয়াত কাঢ়ি মৌন হৈ পৰিল অহীন্দ্র। পিলানিৰ কথাবোৰ তেনেই সঠিক। সি জানে প্ৰবালৰ বাবে বতনহঁও দাষ্টৰিনৰ পৰা জৰুৰ। কোনো বাস্তৱ মূল্য নাই। আৰু যদি সিহঁওৰ জীৱনৰ কিবা মূল্য থকা বুলি গণ্য কৰিলে হেতেন তেন্তে সেইদিনা পিলানিৰ বন্ধু স্বেচ্ছাক লচমনক ইমান অপমান নকৰিলেহেঁতেন। সেইদিনা অভাবনীয় ভাৱে সংঘটিত হোৱা ঘটনাটো অহীন্দ্রৰ মানস পটত ভাছি উঠিল।

কালেশ্বৰ ধামৰ ওচৰতে থকা ঠাইৰিনিতি বাস কৰা অসমীয়া, বিহাৰী, নেপালী আটাইবোৰ মানুহৰে অৰ্থনৈতিক অবস্থা শোচনীয়।

হুই এজন বিখ্যাত বিদ্যালয়ত কাম কৰে, বাকীৰোৰে ঠেলা চলায়, গাখীৰৰ কাৰবাৰ কৰে নাইবা দিন হাজিৰা কৰি পেট প্ৰবৰ্তায়। মাহুহৰোৰৰ বাবে পেটৰ ক্ষুধা নিৰাৰণেই প্ৰধান সমস্যা বাকীৰোৰ তেনেই গৌণ। সেয়েহে সৰু সৰু ল'ৰা ছোৱালীৰোৰৰ পঢ়াশুনাৰ কোনো বিকল্প ব্যৱস্থা নাই। পিতৃ মাতৃয়ে পঢ়াত উৎসাহ যোগাবও নোৱাৰে। এইবোৰৰ প্ৰায়ভাগেই বুদ্ধন হোৱাৰ পৰা অৰ্থ'সংগ্ৰহৰ বাবে সংস্থাপনত নামি যায়। কাৰণ উপায় নাই। পিছে অহীষ্ট্ৰ, পিলানি, শঙ্কৰ, বাজেন আৰু আইমুলহতে ব্ৰহ্মচাৰ্যৰ সতে আলচ কাৰ্য এই ল'ৰা ছোৱালীৰোৰৰ পঢ়াৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। সিহঁতে নিজেই কিতাপ কাগজ যোগান ধৰি ল'ৰা ছোৱালীৰোৰক স্কুলত নাম লগাই দিলে। স্কুলত পঢ়াৰ উপৰিও সিহঁতে পাল পাতি সদায় গখুলি ল'ৰা ছোৱালীৰোৰক পিলানিহতৰ চোতালত পঢ়াবলৈ ললে।

আনদিনাৰ দৰে সেইদিনাও এপাল ল'ৰা ছোৱালীক পঢ়াই আছিল পিলানি আৰু অহীষ্ট্ৰই। মনোযোগেৰে পঢ়াই থাকোতে হঠাৎ কাৰোৰাৰ আগমনে সিহঁতৰ মনোযোগ গিটিল কৰি দিলে। ছাত্ৰ শিক্ষক সমন্বিতে আগন্তুকলৈ ঘূৰি চালে। সিহঁতে অনুমান কৰিলে কোনোবা যেন তীব্ৰবেগে কুৰু গৰ্জনেৰে এফালেই পোনাই আহিছে। কোন বাক ? পিলানি আৰু অহীষ্ট্ৰ সচকিত হ'ল। সিহঁতে দেখিলে যে এটি উল্লংগ প্ৰায় নবকংকাল কেইজনমান মানুহে চোচৰাই আনিছে।

‘কোন ?’ আগন্তুকক প্ৰশ্ন কৰি আগুৱাই গল পিলানি।

‘কোন চাই ল হিটলাৰ, ! ক্ষীণ অংগৰ পিলানিক প্ৰেৰালে হিটলাৰ বুলি সম্বোধন কৰে। ব্যঙ্গ স্বৰেৰে প্ৰেৰালে কৈ গল ‘আৰে বেটা ! বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ় ! ডাঙৰ মানুহ হব ! কিন্তু তহুও কোনো দিনেই ডাঙৰ মানুহ হব নোৱাৰ। তহুও যি শু-বৃত্তৰ মানুহ তেনেকৈয়ে থাকিব।’

ল'ৰা কেইজনৰ হাতৰ পৰা এৰা পৰি কঁকড়িহুৱুৱ কঁকড়ি বাৰি বহি বোৱা বাচকৰ ডিম্ব পাৰি পিলানিয়ে স্থাৰিলে ‘এককিটকি যি

মিষ্টাৰ চৌধুৰী, আচলতে ঘটনাটো কি ? বাবাক আপোনালোকে এই দৰে চোচবাই আনিছে কিয় ?

প্লিজ, মোক ভাঙি পাতি কওকচোন ।’

‘আবে জোৰ বাপেৰক নোসোধ কিয় ?’ প্ৰবালৰ কথাত প্ৰচণ্ড খুণা । প্ৰবালৰ ব্যৱহাৰত পিলানি ক্ষুব্ধ হৈছিল যদিও বথেষ্ট সংযত হৈ সি কলে, ‘চৌধুৰী নান টি যি কামেই নকৰক মই বাবাৰ এষাৰ বক্তব্যও প্ৰথমে বুজুনো’, আপোনাৰ পৰাই শুনিম ।’

‘প্ৰবালৰ ঘড়ী চুৰ কৰিছে’ প্ৰবালৰ লগত অহা দেৱেন দাসে কলে +

‘ঘড়ী চুৰ কৰিছে ?’ আচৰিত হল পিলানি । আচৰিত হল অহীন্দ্র । আচৰিত হল হোষ্টেলৰ বাবু দুজনৰ মুখটো ভেৰা লাগি চাই থকা কণকণ লৰাচোৱালীবোৰ । যিজন নাগৰিক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰশিক্ষক কৰ্মচাৰী তথা চৌহদৰ সকলো মাগুহে, সৎ, ভদ্ৰ আৰু এগাম্ভ বিশ্বাসী বুলি মৰণ কৰে, যিজন মানুহে কাৰোপৰা এটা টকাও অসংভাৱে গ্ৰহণ নকৰে, সেইজন মানুহে ঘড়ী চুৰ কৰিছে ? কাৰোৱেই বিশ্বাস নহল । ‘পিলানিয়ে সুদিলে, সচাই আপোনাৰ ঘড়ী চুৰ কৰিছে নেকি চৌধুৰী ?’

‘তহঁত পাগল কাৰণে সকলোৱে প্ৰলাপ কৰে বুলি ভাব নেকি ? বুজিছ, নিজে ইউনিভাৰচিটিত পঢ়ি বাবু চেলালেই নহয়, ঘৰখনো চাব লাগে । চুইপাৰৰ লৰা হৈ বাবু বনিব খোজ । ইফালে বাপে-বই মাল খাবলৈ পঠিয়া নোপাই হোষ্টেলৰ লৰাৰ বস্তু চুৰ কৰে তাৰ খবৰ বাখ নে নাবাখ ? থুই, অসভ্য চব !’ প্ৰবালে কথাৰ লগে লগে এসেইতা থুই মাৰি পঠিয়ালে বৃদ্ধ লচমনৰ তালু ওলোৱা বুৰ-টোঙ । থুইখিনি বুঢ়াই হাতেৰে চুই মোহাৰি দিলে ।

সজু নহল পিলানিৰ । কিবা এক অনাগী তথা অসীম ক্ৰোধে তাৰ দেহৰ শিৰা উপশিৰাৰে প্ৰবাহিত হৈ তাক প্ৰায় জ্ঞানশূন্য কৰি পেলালে । আগপাচ মুণ্ডনি সি প্ৰবল জোৰেৰে গৈ বাবাকক কান্ধত

ধৰি জোকাৰি দি প্ৰচণ্ড কোভেৰে স্নিগ্ধে 'বিয় ঘড়ী চুৰ কৰিছিলি?',

'নাই বেটা হামনে ঘড়ী চুৰি নাই কৰিছে।' এজন সৰু লৰাৰ দৰে ছক ছকৈ কান্দি কলে বৃদ্ধ লচমনে।

'নাই যদি এইদৰে আনিছে কিয়?'

'হামনে সস, কৰিছে বেটা, মা কামাখ্যা কী শপথ, হামনে ঘড়ী চুৰি নাই কৰিছে'।

'তেন্তে তোক এইদৰে ধৰি আনিছে কিয়?' আবেলিৰ পৰা কত আছিলি?'

'নাই বেটা কতো ভী যোৱা নাই। হোষ্টেল মে বহা থা। ঠাকুৰ নে চাই দিয়া থা। চাই পিকে পৰৱাল বাবুকে চিগ্ৰেট লানেকো সাতমাইল গিয়া। চিগ্ৰেট লাৰৰ দেখাওঁ কমমে পৰ-বাল বাবু নাই আছে। তব মেইনে টেবুল কে ওপৰ চিগ্ৰেট বন্ধকৰ নিকাল পৰা। উচকে বাদ সাত মাইল গিয়া।

উহা লেঙৰা মাহাজনকে ছকান মে মধুৱা কে সাথ বেইথা বহা থা। পৰবাল বাবুনে উহাচ লেকে আয়া। বেটা মুখে গলত মত চমকো। মেইনে ঘড়ী চুৰি নেহী কিয়া, বেটা, নেহী কিয়া?'

থোকা থুকি মাতেৰে কোৱা দেউতাকৰ কথা শুনি পিলানি ক্ষন্তেক তভক মাৰি বল। তাৰ পিচত বিৰা চিন্তা কৰি প্ৰবাললৈ চাই স্নিগ্ধে 'ব্ৰহ্মচাৰক জনাইছিল?' 'ওহো নাই।' প্ৰবালে মুৰ জোকাৰি উত্তৰ দিলে।

'তেন্তে বোলকচোন চাবৰ তালৈ যাও, তেখেতে বিচাৰ কৰি দিব।'

'আবে ঘড়ী চুৰ কৰিছে তোৰ বাপেৰই আৰু তাৰবাবে ব্ৰহ্মচাৰে মুৰ ঘমাব কিয়?'

'কিন্তু তাৰ বাহিৰে যে উপায় নাই। মই আপোনাৰ কথা অধিহাস কৰিব খোজা নাই, কিন্তু বাবাই ঘড়ী চুৰ কৰা কথাটোও মানি লব পৰা নাই। গতিকে মই নিকপায়। এই ক্ষেত্ৰত চাবে নিশ্চয় কিবা উপায় দিস।'

অনিচ্ছা স্বৰ্ঘেও প্রবাল পিলানিহঁতৰ মতে সিহঁতৰ হোটেলৰ চুপাৰ ড. অমলেশ ব্ৰহ্মৰ কোঠাটাবলৈ গল। বাতি ভেঙিয়া প্ৰায় ন বাজিছিল। ড. ব্ৰহ্মই ভাত পানী খাই বাৰান্দাৰ আৰাণী চকী এখনত বহি ভাতৰ ভাগৰ মাৰিছিল। এনেতে পিলানিহঁত ওলাবলৈ গৈ। পিলানিয়ে সমস্ত ঘটনাটো বিবৰি কলে। ড. ব্ৰহ্মই লচমন আৰু প্ৰবাল উভয়কে পৃথক পৃথককৈ কথা শুখি লৈ ক্ষণেক বৈ কিবা চিন্তা, কৰি কলে ‘আজি যোৱা, কাইলৈ কিবা এটা ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব।’

পিচদিনা পিলানি ড. ব্ৰহ্মৰ কোঠাটাবলৈ গল। পিলানিক দেখি ড. ব্ৰহ্মই কলে ‘পিলানি প্ৰবালে ঘড়ীটো পাইছে। সি বাতিপুত্ৰাই মোক কৈ গৈছে, ঘড়ীটো হেনো তাক নজনোৱাকৈ চম্ৰ পাঠকে পিন্ধি গৈছিল।’

‘কিন্তু চাব?’ পিলানিয়ে কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু তাৰ আগতেই ব্ৰহ্মই কলে ‘কি কৰিবা পিলানি! প্ৰবালে তোমাৰ বাবা লচমনক ঘড়ী চুব কৰা বুলি কোৱাত ময়ো আচৰিত হৈছো, খুউব দুখ পাইছো। কাৰণ মই লচমনক ভালকৈ জানো। এনে নীচ কাম সি নকৰে। প্ৰবালে বোধহয় লচমনকো তাৰ দৰে নষ্ট চৰিত্ৰৰ বুলি ভাবে। যিনহওক এই সন্দৰ্ভত তুমি বহুত কথা কব লগা আছিল যদিও মই তোমাক বিকোৱেই কৰিছো তুমি বাতে তাক একো নোকোৱা।

‘হব চাব, মই প্ৰমিচ দিছো, একো নকও। মই এতিয়া বাওঁ।’ পিলানি বাটালৈ ওলাই আহিল। বনটোৱে খাওঁ খাওঁ বৃত্তি ধাৰণ কৰাৰ বাবেই নে তাৰ মানসিক দুৰ্বলতাৰ বাবেই সি যেন অৰণ্য হৈ পৰিছিল। বাটৰ দাতিত থকা কুৰুচূড়া গোপাৰ ডলত সি বহি পৰিল।

ওচৰৰ হোটেলৰ কোনো এটা কক্ষৰ পৰা উঠিবলৈ গোৱা পপ চঙৰ মূৰ শুনি সি বহাৰ পৰাই মূৰ তুলি চালে। দেখে কেইজনমান লবাই মূৰৰ তালে তালে অগ্নীগন্ধাবে বৃত্য কৰি আছে। অৱশ্যে সেই বৃত্যৰ নাম কি সি নাজানে। দৃশ্যত তাৰ নাক কোচখাই

গল ।

‘ধু; ইউনিভাৰচিটিৰ ষ্টুডেণ্ট । ইহঁত ! ইহঁতে একো একোজন প্ৰবাল চৌধুৰী । আজি প্ৰবালে ভাৰ সহজ সবল পিতাকক চোব বুলি কৈছে, কাইলৈ হয়তো ইহঁতে তাকেই চোব সজাব ।’ প্ৰবালৰ দৰে অভিজাত্যৰ গৌৰবত গৌৰবান্বিত উচ্চ বৰ্ণজাত ধনীৰ অপত্য ভূৱা আৰ্টনেচেৰে দপদপাই থকা এই চাম বিকৃত মানসিকতাৰ ছাত্ৰই তাকো হয়তো দোৰী সাজি বিচাৰকৰ সম্মুখত থিয় কৰাব । আক সি বাধ্যও হব । কাৰণ ধৰ্ম, সমাজ, আইন-কানুন শিক্ষা-সংস্কৃতি আনকি বৌদ্ধিক জগতখনতো প্ৰবালহঁতৰ দৰে এচাম মদগৰ্বী ভণ্ড ভজলোকৰ বিৰাট আবিপত্য । তাত লচমনহঁতৰ দৰে সৰু বাহুহৰ স্থান নাই । এইচাম বাহুহৰ নিৰ্দেশত সমাজ চলে । আইন কাৰ্য-কৰী হয় । সিহঁত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ নাগৰিক । জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয়তা খিনিৰ প্ৰবল প্ৰাচুৰ্য্যতাৰ বাবেই ব্যাহিকভগত খনত প্ৰবালহঁতৰ ইমান আধিপত্য । সমাজে সিহঁতক বিচাৰে । আক পিলানিহঁত ? ইহঁত যেন সমাজৰ আবৰ্জনা, দাষ্টৰিমৰ পেলনীয়া বস্তু । ইহঁতৰ যেন মান, মৰ্যাদা, নৈতিকতা তথা হুখ শোক একো নাই । ইহঁতৰ দৰে থাৰ্ড ক্লাছ (?) চামৰ যে একোখন কছৱা কোমল অন্তৰ থাকিব পাৰে, হুখ দৈন্যই যে ইহঁতকো পীড়া কৰিব পাৰে, সেই কথা প্ৰবালহঁতৰ ধাৰণাৰো অতীত । প্ৰবালহঁতে ভাবে পিলানিহঁত একোটা ‘বাই প্ৰডাক্ট’ ।

‘আক সেই কাৰণেই হবলা প্ৰবালহঁতে বতনহঁতৰ দৰে বাহুহ-বোৰক কুকুৰ মেকুৰীৰ দৰে জ্ঞান কৰে’ পিলানিয়ে কলে । পিলানিৰ কথা সমৰ্থন কৰি অহীত্ৰই মাত লগালে ‘অথচ বতন নিৰ্দোৰী । গাড়ীখন বেয়া হল বাবেই জানো বতনক চাৰ্জ কৰাব কিবা মানে আছে ?’

বতন গাড়ীখনৰ চালকহে, বেয়াহলে তেওঁ ভাল কৰিবৰ চেষ্টা কৰিব পাৰে, কিন্তু নহলে তেওঁ কি কৰিব ? আক গাড়ীখন বেয়া

হোৱাত তেওঁৰ দোষ কি ? তেখেতেতো কৰো বুলি বেয়া কৰা নাই । কিন্তু প্ৰবালে সেই বোৰ সুবুজে ।

‘সুবুজা নহয় ঠিকেই বুজে । কিন্তু সিহঁতৰ মতে বডনহঁতৰ জীৱনৰ কোনো মূল্যই নাই, তেওঁলোকৰ কৃত কৰ্ম তথা কথাবতৰাৰো কোনো মূল্য নাই । তেওঁলোক নেন একোটা যন্ত্ৰ । তথাকথিত ডাঙৰ মানুহৰ ইংগিতত চলা পুতলা নাচৰ পুতলা বিশেষ ।’

শঙ্কৰে কলে ।

‘কিন্তু এওঁ মাৰ্গহীনৰ অনন্ত কাঞ্চনো পুতলা নাচৰ পুতলা হৈয়ে থাকিব জানো ?’ তেওঁলোকে জানো প্ৰাণ নাপাব ? আৱহমান কালৰ পৰা চলি অহা অৱহমানৰ কোনো অবসান নহব ? জিলানিয়ে প্ৰচণ্ড দোহৰে প্ৰশ্ন কৰিলে কিন্তু এই প্ৰশ্ন কাৰ প্ৰতি সি নিজেই অনুপালন কৰিব নোৱাৰিলে । হয়তো প্ৰবালহঁতৰ প্ৰতি নাইবা ক্ৰুটি-পূৰ্ণ সামাজিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰতিও হব পাৰে ।

স্বাস্থ্যক বৈ অহা ব্ৰহ্মই মোলায়েম সুৰত কবলৈ ললে এই বোৰৰ অবসান নিশ্চয় হব মিষ্টাৰ বাছকৰ, নিশ্চয় হব । আৰু সেয়া স্বাভাৱিক । পৃথিৱীৰ চুকে কোণে থকা অৱহেলিতৰ মুক্তিৰ নতুন সূক্ষ্ম উদ্ভিত হবলৈ ধৰিছে । উদ্ভিত ভাস্কৰৰ তেজ/ভা ক্ৰিৰণত আজি অছিল শ্বি-জুৰি চলিছে অৱহেলিতৰ মুক্তি সংগ্ৰাম । দেশ-দেশে, পৃথিৱীৰ প্ৰান্তে-প্ৰান্তে চিকমিকাই উঠিছে নিমুদা যৌৱনৰ হাতৰ চুৰি । মানুহে জীৱনৰ গান গাবলৈ লৈছে । শোষিত ভগগণৰ শোষণ জৰ্জৰিত বিপ্লবী সত্তাই দেখুৱা নৃত্য তাৰম্ব কৰিবলৈ ধৰিছে । সিহঁত আগবাঢ়িছে । আগবাঢ়ি গৈ আছে এক অনাগত সুন্দৰ ভৱিষ্যতৰ পিনে ।’

সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ মানুহৰ খোজে খোজে আগবাঢ়িছে অহীষ্টহতো । জীৱনত পদে-পদে পাই অহা তীব্ৰহতাশাই সিহঁতক বজ্জ কঠোৰ কৰি তুলিছে । সংঘাতময় বাস্তৱৰ নিম্ন প্ৰহাৰত আঘাতপ্ৰাপ্ত সিহঁতৰ কছাৰা-নোমল অস্তৰবোৰ তীখাসম লুট হৈছে । সিহঁত একোটা ভয়লগা জেগনলৈ অপমানিত হৈছে । সিহঁতে স্বত্ব নিচিচাবে । জীয়াই থাকিব

বিছাৰে। আৰু সেয়াও উন্মুক্ত আৰু স্বাধীন সত্তাৰে। কাৰো পূৰ্ত্তৰ পাত্ৰ হৈ নহয়।

জীৱনৰ ব্যৰ্থতাক প্ৰত্যাহ্বান ৰূপে লৈ কট বাস্তবৰ মতে পৰিকল্পনাবিহীন ভাৱে সংঘৰ্ষত লিপ্ত হব খোজা বিপ্লৱী সকলৰ সন্দৰ্ভত অহীষ্টই কয় 'এনেকৈ নহব বাছকৰ। জীৱনটোক ইমান চিৰিয়াচ ভাবে লৈ এওঁলোকে মানৱীয় সুখ আৰু অন্তৰ্ভূতিৰ পুনৰু-
ত্থান কাহানিও কৰিব নোৱাৰে। আগতে নিজকে প্ৰস্তুত কৰি লৈ তাৰ পিছতহে বিশ্বমানবৰ হকে চিন্তাত প্ৰৱৃত্ত হোৱা মঙ্গল। তত্পৰি নিজকে খাৰাবৰ সজ্জাটো জানো কিবা লাভ আছে।' আৰু জানেনে আবহমান কালৰ পৰা প্ৰবাহিত আমাৰ সমাজৰ শোষণ নীপিড়নৰ বিষাক্ত সোঁতৰ অৱসান আমিও বিচাৰো। আৰু কামনা কৰো অৱহেলিতৰ মুক্তি। সমতাৰ মুক্ত বিচৰণ। কিন্তু এওঁলোকে যি পথেৰে আগবাঢ়িব খুজিছে সেই পথেৰে গলে অৱহেলিতৰ মুক্তি কোনো কালেই নহব। এওঁলোকে কৰা হেতুদ ঘোষণাই দুৰ্দশাগ্ৰস্ত মানুহক আশাৰ সঞ্জিৱনী দিব নোৱাৰে।'

‘কিন্তু পিয় ?’

‘বিয় মান, আপুনি নিশ্চয় জানে িষ্টাৰ বাছকৰ আমাৰ সমাজৰ এক বুজন অংশই অশিক্ষিত আৰু দৰিদ্ৰতাৰ সীমাৰেখাৰ তলৰ। তেওঁলোকৰ বাবে সমাজ সংস্কৃতি গোপ-স্ব, পেটৰ ক্ষুধা নিবাবলৈই মুখ্য। পৰিস্থিতিয়ে তেওঁলোকক আত্মকেন্দ্ৰিক হবলৈ বাধ্য কৰিছে। তেওঁলোকৰ মাজত সামাজিক চেতনাবোধ জগাটো তুলিব কোনকৈ ? আৰু পেটৰ বাবেই তেওঁলোক পৰমুখ্যপেক্ষীও, আনৰ দয়ালৈ বাট চাই থাকে, নিজৰ মতামতক বিসৰ্জনো দিয়ে। আৰু সেয়েহে তেওঁলোক এখন পতাকাৰ তলত সংঘবদ্ধ হোৱাৰ প্ৰস্তুতি নাথাকে। এই সত্য পিড়ৰ পৰা অপভ্যলৈ কণাশূক্ৰেৰে চলি আহিছে। গতিকে ইয়াৰ অৱসান লাগে। আৰু এই কাম সম্ভৱ হব সম্পূৰ্ণ বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰে কৃষি কৰ্ম কৰি। আমি যদি সচাই অৱহেলিতৰ মুক্তি বিছাৰো।

ভেঙে জনগণৰ মাজলৈ গৈ শস্য উৎপাদনত মানোনিবেশ কৰিব লাগিব। শস্যৰ প্ৰাচুৰ্য্যতাই মানুহৰ মনত দিব আশ্বাস, আশ্বাসেই দিব আশা আৰু তেতিয়াহে ভেঙলোকৰ বাবে শিক্ষা সমাজ সংস্কৃতি তথা সভ্যতাৰ সমৰ্থে বোধগম্য হ'ব।

‘কিন্তু মাজ’ৰ মতে দেখোন শ্ৰেণীসংগ্ৰামেই অৱহেলিত মানুহৰ সমস্ত দুখ দুৰ্গতিৰ কাৰণ।’

হ'ব পাৰে। কিন্তু কাল’মাজ’ ভেঙৰ সৃষ্টিইজিম (মাজি’জিম) বোধহয় নিজেই ভালদৰে হ্ৰদয়লয় কৰিব পৰা নাছিল। আৰু আজি ‘দাচ কেম্পিটেল’ পঢ়ি কেইজন বুদ্ধিজীবীয়ে নিজকে সন্তুষ্ট কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে সেয়া সন্দেহৰ বিষয়। কাৰ্লমাজ’ৰ ‘ইজিম’ আজি এচাম মানুহৰ ভেজ গৰম বক্তৃতাৰ সমল হোৱাৰ বাহিৰে এটাবোৰৰ বাস্তৱ মূল্য নুহ'ব প্ৰসাবী অদ্যপি হ'ব পৰা নাই আৰু ভৱিষ্যতেওঁ যে পাৰিব তাত মোৰ সন্দেহ আছে।

অহীন্দ্ৰৰ কথা শুনি পিলানি নিৰবে থাকে। নামাতে। নামাতে মানে অহীন্দ্ৰৰ সতে বাকবুদ্ধত প্ৰস্তুত হৈ তাক সেও মানোৱাৰ অগীক কল্পনা পিলানিৰ নাই সি নিবিহাবে উত্তপ্ত বাষ্পপিণ্ড যেন বাক-পটুটীক জগাই তোলা। মাথো অহীন্দ্ৰগগৈ নামৰ লৰাজনৰ হ্ৰদয়ৰ কাকণ্যতাখিনি বুজিবলৈ প্ৰয়াস কৰে।

অহীন্দ্ৰৰ সম্পূৰ্ণ নাম অহীন্দ্ৰ গগৈ। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ দৰ্শন বিভাগৰ ছাত্ৰ। ওখকৈ, কীণ ছোফ্ৰাণ বহুবাৰীয়া এই ডেকাজনৰ মুখমণ্ডলত ধোৱন মূলত কমনীয়তা নাই, আছে প্ৰচণ্ড ক্ৰোধ। ক্ষোভ আৰু নোপোহাৰ বেদনাৰ বৃৰ্ত্তপ্ৰকাশ। নিজ ইচ্ছা তথা খেয়াল খুচি মতে কাম কৰি যোৱা বাবেই তাক ছোট্টলৈ লৰাবোৰে বেলেগ ধৰণে চায়। ‘ডেমকেয়াৰ’ হৈ যুৰি কুৰে বাবে বহুত ছাত্ৰই তাক বেয়াও পায়। এইচাম ছাত্ৰৰ চৰিত্ৰ অৱশ্যে অহীন্দ্ৰই জানে। কলেজীয়া বৌদ্ধৰ অধিকাৰী হৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-শিক্ষকটো কেৱল উপভোগ্য সৰল হিচাপে লোৱা ছাত্ৰছাত্ৰীবোৰক সি

অন্তৰেৰে সৈতে ঘূৰা কৰে। সিটোৰ কাৰ্য্যত সি প্ৰকাশ্যে বৈপৰীত্য প্ৰদৰ্শন কৰে। ইঠাৎ বিপ্লবীবোৰকো ওৰ ভাল নালাগে। ইউনিয়নৰ নিৰ্বাচন: জয়ী হোৱাৰ মানসেৰে ছাত্ৰসমাজত তেজ গৰম বক্তৃতাৰে সকলোৰে হৃদয় পৰশি, পিচত ইউনিয়নৰ 'পৰ্টফলিঅ' লৈ 'লাক্সাৰিয়াছ লাইফ' উপভোগ কৰাটো ল'ৰ মানসিকতাৰ সম্পূৰ্ণ পৰিপন্থী। বিশ্ববিদ্যালয়ত বহুতো ছাত্ৰ নেতা আছে যি তুষ্কতিৰ গৰাহৰ পৰা নিজৰ জাতিক উদ্ধাৰ কৰাৰ বাবে নিজকে ব্যগ্ৰ কৰি তোলাতো প্ৰদৰ্শন কৰে। ভাষা সংস্কৃতিৰ বিবাসৰ বাবে বক্তৃতাৰ ফলজাৰি যুবা ছাত্ৰও অহীন্দ্রই ইয়াতেই লগ পাইছে। সি লগপাইছে মাক্স'লেনিনৰ ভক্ত, যাৰ শিক্ষা জীৱনৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য হাইবেল্লৰ চাকৰি লোৱা। আকৌ 'গান্ধীজিম' সমৰ্থন কৰি হাতত চুৰ হৈ হিংসাত্মক কাৰ্য্যত প্ৰবৃত্ত হোৱা ছাত্ৰও সি দেখিছে। সবহাৰাৰ বাবে কান্দি কাটি উদ্ঘা-উল হোৱা ছাত্ৰই বানপানীত ক্ষতিগ্ৰস্ত মানুহক বিলফ দিবলৈ সংগ্ৰহ কৰা টকা আয়সাং কৰা বস্ত্ৰৰ পটন দেখি তাৰ ঢেক ঢেকটাই হাহি-বৰ মন যায়। গাক দাৰিদ্ৰ্য্যতাই চেপিথুনি আশ্বসংগন হেৰুৱাই নিৰা-পণ্ডাৰ অভাবত জীৱনটোক বিণ কৰিললৈ শিক্ষা বঞ্চিত যুৱকো অহীন্দ্রই লগ পাইছে। ইয়াতে। এইখন বিশ্ববিদ্যালয়তে 'বৰুৱাৰ ভীৰু আক্ৰোশত বৌবনৰ সৃষ্টিকৰ্ম ১৯৮১ল প্ৰতিশ্ৰুতিবোৰ থানবান হৈ লক্ষ্যবিহীন হোৱা উদ্গাদ ছাত্ৰও সি ইয়াতে, এইখন বিশ্ববিদ্যালয়তে দেখিবলৈ পাইছে।

আকৌ অনিশ্চয়তাৰ মাজেৰে আগবাঢ়োতেই কোনো কোনো কণ্ঠত ধ্বনিত হয় প্ৰতিবাদৰ সাৰ্ব অমোঘ বাণী। সনাতন শোষণময় সম-য়ব অবসান হিছাৰি শাসক আৰু শোষিতৰ বিৰুদ্ধে বহুতো ছাত্ৰই কৰে জেহাদ ঘোষণা।

অৰণ্ড অহীন্দ্রইয়ো তাকেই বিছাৰে। শোষণবাদী প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তিসমূহক কাৰাগাৰত থৈ নিৰ্বাক নিম্পন্দ বেদনাময় জীৱন আৰু সেই জীৱনৰ মৃত্যু বহুগাৰ অবসান ঘটাই সূৰ্য্যৰ দৰে সত্য নতুন

সভ্যতা আৰু এখন গতিময় অভিন্ন নতুন পৃথিৱীৰ জন্ম অহীশ্বৰ
অতীৰ কাম্য। এই ক্ষেত্ৰত সি বিশ্বাস কৰিছিল যে এই কাম নিম্নৰ
জাতীয় জীৱনৰ মাজেৰে কপায়িত কৰা হৈ সঘীচনি হব। নিজৰ
জাতীয় আৰু ভাষা সংস্কৃতিক নেওচি বিশ্বমানৰ অতিমুখে অগ্রসৰ
হোৱাতো অহীশ্বৰে কেতিয়াও নিবিছাৰ।

শতাব্দীজোৰা পঞ্জীভূত অৱসাদ আৰু বেদনাবোৰ আঁতৰ কৰি-
বলৈ সাজু হওতে অহীশ্বৰে উপলব্ধি কৰিছিল কিণা এটি শক্তিশালী
মাধ্যমৰ। সমস্ত দিশ চাלי জাৰি চাই সি কলমকেই উৎকৃষ্ট মাধ্যম-
ৰূপে গ্ৰহণ কৰি লিখিবলৈ লৈছিল। তাৰ কলমেৰে নিগৰিছিল
বক্তৃতাৰ জীৱনৰ গান। সি বিচাৰিছিল তাৰ লিখনি হৈ পৰক বৃক্ষ,
মানৱৰ আশাৰ সজ্জিনী। অলিভ মানৱীয়তাৰ অদনা সাহস আৰু
জ্বৰল মানুহৰ দৃঢ় প্ৰত্যয়। তাৰ লিখনিয়ে বিশ্ব মুক্তিকামী জনতাক
আশ্বস্তান হবলৈ প্ৰেৰণা দিয়াতো সি মুক্ত্যনে বাধা কৰিছিল। সি
লিখিছিল—

শতাব্দী জোৰা বৃক্ষৰ পিচতো শুনিছো

সেয়া বৃক্ষ সন্তাৰ কৰণ ফলদন।

আদম ঈভৰ বুৰঞ্জী বহণ কৰা আশ্বাৰ সন্তাবোৰ যে আৰু !

উত্তৰ পুৰুষে হাঁহিব পাৰিবনে ? সন্দেহেই হয় !

কাৰণ জীৱন বুলিলে এনাস্থেচীয়া প্ৰয়োগ কৰা

মাংসপিণ্ড যেন লাগে।

উদাস্ত কণ্ঠে কোবাচ গাই আগবঢ়া কংকালৰ মিছিল

সোৱা খুপি খুপি গৈ আছে। সিহঁতে হেনো

উন্মুক্ত বায়ু থকা অট্টালিকাৰ বন্ধ ছত্ৰৰ খুলিব।

সিহঁতৰ খোজত দিৱাক্ষত বিজ্ঞাৰ প্ৰস্তাব বুগৰ শিলে

সাৰ পাবনে ?

পলে পলে ক্ষণে ক্ষণে সিহঁত মৰি মৰি জীয়াই আছে।

পতিহীন জীৱনবোৰ জীৱাক্ষত পৰিণত হৈছে।

বিস্ত . এয়াই সময় দাসৰুৰ শিকলি চিগাব ।
 সেয়া কিহৰ শব্দ ? মুক্তিৰ গান, ক্ষোভ বেদনা
 আৰু জীৱনৰ অনিশ্চয়তাৰ চিহ্নকাৰে বণভৰী বজাইছে ।
 সেয়া তাৰেই শব্দ ।
 নৈন্য ক্লেদ আৰু লাঞ্ছনাই কাবু কৰা
 অনাগত স্বপ্নবোৰে হাঁহিবলৈ লৈছে ।
 উদিত ভাস্কৰৰ তেজবঙা কিৰণ আৰু
 সোণালী শটচ ছোৱা চিনাকি মাটিৰ গোন্ধটো
 ইন্সপাৰ্টৰ পৃথিৱী সাৱটি থকা মানুহ জাকক
 উগুনা কৰি তুলিছে । সিহঁতে দৌৰিছে ।
 দৌৰি আছে অনাগত ভৱিষ্যতৰ পিনে ।

দুখীয়া কৃষক শ্ৰমিক আৰু তথাবৰ্জিত প্ৰভুস্বৰুৰ পদদণ্ডিত মানুহৰ
 আৰ্ত্ত হা-হুমুনিয়াহবোৰে অহীন্দৰ কবিতাত ভিৰ পাতিছিল । তেজত
 সৃষ্টিৰ যন্ত্ৰণাৰে জীৱনৰ দাবী বিছৰা ব্যক্তিসমূহেই আত্ম প্ৰকাশ
 কৰিছিল ।

এজন উঠি অহা তৰুণ কবি হিচাপে অহীন্দৰ জনপ্ৰিয়তা সচাই
 প্ৰণিধান যোগ্য । অসমৰ ডেকা গাঁৱৰ বাবে তাৰ কবিতা মুঠেই
 দুৰ্বোধ্য নহয়, বৰঞ্চ অধিক মনোগ্ৰাহী । অসমৰ সাম্প্ৰতিক পৰি-
 বেশে তাৰ কবিতাক আৰু বেছি হৃদয় পৰশা কৰি তুলিছে । দেশৰ
 গণতন্ত্ৰ আৰু জাতিৰ জাতীয়ত্ব বন্ধাৰ বাবে হাঁহি হাঁহি জীৱন চৰ্গা
 কৰা অহীন্দৰ আত্মাই এৰ কবিতাত বৰ্জিত মানুহৰ আশা হৈ পুণ-
 ৰ্জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে । তাৰ কবিতাৰ ভাষাবোৰ বেছি তেজাল হৈ
 পৰিছে ।

অহীন্দৰ বহু শব্দৰ ভাগৱতীয়েও কবিতা লিখে । কবি হিচাপে
 বিনু আবৰুৱাৰো নাম আছে কিন্তু হলেও সিহঁতৰ কবিতাই যেন
 শৈশৱ অতিক্ৰম কৰিব পৰা নাই । শব্দৰ কবিতাবোৰ আত্মবাদী
 নহয় । বিনু আবৰুৱাৰ কবিতাবোৰ সাধাৰণ প্ৰেম আৰু ভালপোৱাৰ

মাজত গাবন্ধ অশ্ল্য শব্দৰ আৰু বিগ্নৱেও পুৰিবৰ্ত্তনৰ আবণ্যকতা তত্ত্বভব বৰে ।

সন্দেহ নাই শব্দৰ অতীন্দ্রৰ একান্ত আনন্দগামী । কিন্তু তথাপি শব্দৰ কেতিয়াবা হইন্দ্রৰ ধান ধাৰণাৰ প্ৰচণ্ড বিবোধ কৰে । শব্দৰ ধাৰণা, সাহিত্য হল গণসত্তাৰ বিলাপ প্ৰকাশৰ এটি অনন্য মাধ্যম । বন্ধ কোঠাত থাকি সাহিত্য কৰি সেই সাহিত্যৰ দ্বাৰা মানুহক আগুৱাই নিব পাৰি । তাৰ মতে সাহিত্য এক প্ৰেৰণা । ইয়াৰ বাবে জনগণৰ মাজলৈ নগলেও শোনো ক্ষতি নহয় । এই প্ৰেৰণা ছৰত পানিয়েই যোগান ধৰিব পাৰি । কিন্তু ওহঁতই নানানে । সি কয় 'জন সাধাৰণৰ পৰা ছৰত থাকি ফুলিংগৰ দৰে শিখৰদী সাহিত্য-বচি আপুনি কাতানিও সমাজ সংস্কাৰ কৰিব নোৱাৰে ভাগৱতী । প্ৰচলিত ধান ধাৰণাৰ যদি অবসান লাগে, কিবা যদি পৰিবৰ্ত্তন বিছাৰ তেওঁ জনগণৰ মাজলৈ যাওক, তেওঁলোকৰ হৃদয়পন্দন বৃদ্ধি লবক, তেওঁলোকৰ মনৰ কথা কবলৈ শিকক । যেতিয়া আপোনাৰ চিত্তৰ তেওঁলোকৰ চিত্তৰ মৈত্ৰ্য এক হয়, তেওঁলোকৰ কন্দনৰ স্তব আপোনাৰ সত্ৰ মিলি যাব তেওঁলোকৰ হৈ হৈৰ আভাটো আপোনাৰ মত উজ্জল হৈ উঠিব, তেতিয়াই শিখৰ বাণী সাহিত্য বচাৰ সৰ্বস্বত্ব পাৰিব । নতুন জনসমাজৰ পৰা ছৰত থাকি সমাজ শিখৰৰ ভয়গান পাতি জনসমাজক আগুৱাই নিবৰ পৰিকল্পনা এও প্ৰহসনৰ বাহিৰে একা নহব । তেনে সাহিত্যিক জনগণক সমাজ 'বৰ্ত্তনৰ শুদ্ধ পথ দেখুৱাতো বিপদ চাৰ্ণিত কৰাৰ আশঙ্কাই অধিক গৰ্ভকে সাহিত্য কৰিলেই নহয় সমাজ আৰু সাহিত্য সম্বন্ধে বাস্তৱ উপলব্ধি থাকিব পাৰিব বাস্তৱমুখী সাহিত্যইহে প্ৰকৃত সাহিত্য । সেই সাহিত্যইহে প্ৰচলিত শোষণ তথা আনাৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধৰ শক্তি যোগান ধৰিব পাৰে । আৰু আমাৰ বিলাস সমাজ খনৰো আবশ্যক তেনে সাহিত্যৰহ ।

এই ক্ষেত্ৰত পিলানিও একমত । সি কয় 'কেন্দ্রিত কবিৰ বাপত চুপক দি সমাজ পৰিবৰ্ত্তন বিছাৰটো এক প্ৰকাৰৰ বাস্তৱতাহে ।

সাহিত্যৰ মাজেৰে উন্নতৰ সপোন দেখা সাহিত্যিক সকলে যদি বাস্তবৰ সম্মুখীন নোহোৱাকৈ আগবাঢ়ে তেন্তে তেনে সাহিত্যিকক ভণ্ড আখ্যা দিয়াই যুক্তিসঙ্গত । কাৰণ সাহিত্য পুৰাদমেই কল্পনা প্ৰসূত নহয়, ইয়াত বাস্তবতাৰ গোন্ধ থাকিবই লাগিব ।

পিলানিয়ে সাহিত্য নকৰে যদিও এজন বিবেকবান পাঠক হিচাপে তাৰ নিশ্চয় যথেষ্ট দায়িত্ব আছে । সি যথেষ্ট কিতাপ পঢ়ি পঢ় । নিজে কিম্বা পঢ়িব নোৱাৰিলেও গানব পৰা ধাৰ কৰা বা লাইব্ৰেৰীত কিতাপ আলোচনী পঢ়িয়েই সি সাহিত্য সম্পৰ্কীয় জ্ঞান যথেষ্ট বঢ়াবলৈ সক্ষম হৈছে । সম সাময়িক প্ৰায় লেখকৰ লেখনীয়েই তাৰ নথদপ'নও । কোনো কিতাপ আলোচনী নাইবা বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ নহয় যদিও সি প্ৰায়বোৰ লেখকৰ লেখনীৰ ওপৰত সমালোচনা আগবঢ়ায় । তাৰ সমালোচনা অইনে ছুস্তনিলেও অহীষ্টই মন দি শুনে । কাৰণ তাৰ সমালোচনাবোৰ যুক্তি সঙ্গত লগতে গঠন মূলকো । কোনো লেখক প্ৰতি কটাক্ষ দৃষ্টি ৰাখি সি সমালোচনা নকৰে । তাক সমালোচনা তেনে হাৱাই বাঞ্ছনীয় ।

— —

(চাৰি)

অহীষ্টহঁতৰ প্ৰাৰ্থনাৰ পৰীক্ষাৰ পিচত সিহঁতৰ কবিতা সংকলন 'জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন' প্ৰকাশ হয় । ড. বিধিকুমাৰ বৰুৱা পেকাগুহত এই উপলক্ষে এখনি অনুস্থানৰো আয়োজন কৰা হয় । তমুঠুপীয়াকৈ পাতিলেও অনুস্থানখন বেছ গাভীৰ্ঘপূৰ্ণ হয় । কবিতা সংকলনখন উদ্বোধন কৰোঁতে ড. গোস্বামীকে ধৰি, ড. চলিহা, ড. ব্ৰহ্ম, ড. ডেকাৰজা আদি কেইবাজনো অধ্যাপকে ছাত্ৰসকলৰ এটি কাৰ্য্যৰ ভূয়সী প্ৰসংসা কৰে । তেখেত সকলে কয় যে ছাত্ৰ ছাত্ৰী সকলে

চাহ মিঠাই খোৱা বা চিনেমা থিয়েটাৰ চোৱা পইচাঘোৰৰ কিছুহলেও বাহি কৰি ৰি এটি মহৎ কাম সাধন কৰিলে তাৰ বাবে তেওঁলোক সমগ্ৰ অসমীয়া সমাজখনৰ শ্লাগৰ পাত্ৰ । ছাত্ৰসকলে যাতে তেওঁলোকৰ এই উদ্যম অটুট ৰাখে তাৰ বাবে তেখেত সকলে আশা প্ৰকাশ কৰে । এই অনুস্থানতেই কবিতা সংকলনখনৰ প্ৰথম কপিটো ড. গোস্বামীয়ে এটা শকত বৰঙণিৰে গ্ৰহণ কৰে । তাৰ পিছত আনবোৰেও তেওঁক অনুসৰণ কৰে । সেইদিনাই ভালেকেইখন পুথি বিক্ৰি হৈ যায় ।

অনুস্থানৰ শেষত অহীন্দ্র ব্ৰহ্ম চাৰৰ সতে পেঙ্গাগুহৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহিছিল এনেতে নাতিদুৰত দেখে যে স্নাতাই আক বিম্বুৱে তালৈকে চাই আছে । এটি মিঠা হাঁহিৰে স্নাতাই সগৰি জনালে । অহীন্দ্রইও তাৰ প্ৰত্যুত্তৰ আগবঢ়ালে । ব্ৰহ্ম চাৰ যোৱাৰ পাছত অহীন্দ্র সিহঁত দুজনীৰ কাষলৈ গল । তাৰ পিছত বেগৰ পৰা দুখন কিতাপ উলিয়াই দুয়োকে উপহাৰ দিলে । কিতাপ দুখন গ্ৰহণ কৰি ধন্যবাদ জনাই দুইজনীয়ে অহীন্দ্রৰ বদান্যতাৰ শ্লাগ ললে ।

‘আপোনালোকে চাগৈ বেয়াই পাইছে, এযাৰ মাতো লগাৰ পৰা নাই । দেখিছেই নহয় লৰা ধপৰাখন ।’ দোষী দোষী ভাৱেৰে অহীন্দ্রই কলে ।

‘নাই নাই’ বেয়া পাম কিয় ? আমাক মাত লগোৱাতকৈ অনুস্থানখন সূচাকৰূপে চলোৱাটোহে প্ৰধান কাম ।’ স্নাতাই কলে । এইবাৰ বিম্বুৱে মাত লগালে ‘বৰ ভাল লাগিছে দেউ মিষ্টাৰ গগৈ, সচাই কৈছো । অব্যবস্ত পইচা খৰচ নকৰি প্ৰত্যেক অসমীয়া ডেকা গাভৰুৱে যদি এনেধৰণৰ প্ৰচেষ্টা গ্ৰহণ কৰে তেন্তে অসমীয়া সাহিত্যৰ বিৰাট উপকাৰ হ'ব বুলি নই ভাবো ।’ অহীন্দ্রই মূৰ ছুপিয়াই বিম্বুৰ কথা সমৰ্থন কৰিলে ।

অহীন্দ্র আজিকালি স্নাতাইৰ ওচৰত সহজ হৈ পৰিছে । অকণো লাভ সংকোচ নাই । সিহঁত আজিকালি প্ৰায়ে লগালগি হয় কেতিয়াবা লাইব্ৰেৰীত, কেতিয়া । বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহিৰ নাইবা গছলি

বুৰোতে। প্ৰথমে স্নাতা অহীষ্টৰ ওচৰত সহজ হ'ব পৰা নাছিল, কিবা অনায়াস লাভ সংকোচে তাইক আগুৰি ধৰিছিল। কিন্তু বিহুৱে সেই সংকোচ আঁতৰ কৰিলে। অৱশ্যে বিহু ছোৱালীজনী স্মাৰ্ট, লাজ, সংকোচ খুউৰ কম, সোণকালে মিলিব পাৰে। কিছুময় কথা বতৰা ছোৱাল পিছত সিহঁত এৰা এৰি গল। অহীষ্ট গলগৈ।

স্নাতা আৰু বিহুৱে চাহ একাপ খাও বুলি কেটিনত সোমাল। চাহৰ অৰ্দ্ধাৰ দিলে। হাতত চাহৰ কাপলৈ ছুয়ো চাহ খাই আছে কথাবতৰা ভেনেকৈ ছোৱা নাই। এনেতে প্ৰবাল বতাহ এচাটিৰ দৰে ভিতৰলৈ সোমাই আহিল। অনতি দূৰত খালী হৈ থকা চকী এখন চোৰ্চবাট আৰু সি কাষতে বহিল। চাৰ্টৰ বুটাম ছটা খুলি জুমাৰ বুকুখন প্ৰকটভাৱে প্ৰদৰ্শন কৰি প্ৰবালে স্নাতালৈ চাই সুধিলে 'কেনিবা গৈছিলো নে কি?'

'নাই এনেয়ে ওলাই আহিছো।' স্নাতাৰ সলনি বিহুৱে উত্তৰ দিলে।

'এই ছপৰীয়াখন?'

'কিয় ছপৰীয়া ফুৰাত কিবা বাধা আছে?'

'নাই নাই। বাধা থাকিব কিয়?'

তাৰ পিছত প্ৰবালে স্নাতালৈ চাই সুনৰ কলে 'বোন্ধা কালি দেউতাক লগ পাইছিলো স্নাতা, কিবা কামত আহিছিল।' স্নাতাই নামাভিলে। বাথো চাহৰ কাপত সোহা দি যৌন হৈ বস। স্নাতাৰ দেউতাক ভূবন বৰুৱা 'চৌধুৰী এণ্টাৰপ্ৰাইজেচ' নামৰ ব্যৱসায়ী প্ৰতিস্থান এটাৰ ধুধুৰী শাখাৰ 'ব্ৰাঞ্চ মেনেজাৰ'। চৌধুৰী এণ্টাৰপ্ৰাইজেচ'ৰ মালিক হ'ল প্ৰবালৰ পিতৃ অনন্ত চৌধুৰী। মালিকৰ পুত্ৰ বুলি প্ৰবালে অন্য কৰ্মচাৰীৰ ওপৰত যিদৰে কৰুৰ চলায় সেই কৰুৰ পৰা ভূষণ বৰুৱাও সাৰি যাব পৰা নাই। আৰু ঠিক সেইদৰে ভূষণ বৰুৱাৰ স্নাতা নামৰ এই জেদী আৰু স্পষ্টবাদী ছোৱালীজনীকো মালিকী স্বৰূপে অৱদৰ্শিত কৰি ৰাখিব খোজে। পিতৃৰ

চাকৰিৰ দায়বদ্ধতাৰ বাবেই হওক বা অন্য কাৰণেই হওক স্নাতাই প্ৰবালৰ গুতপালি দেখিও নেদেখ শুনিও নুশুন। মাথো আওচাণ কৰি চলে। শাপগ্ৰস্থ অহলাৰ দৰে সকলো নীৰবে সহি থাকে। কিন্তু কেতিয়াবা বিদ্ৰোহ কৰিবৰ মন যায় স্নাতকৰ। তাক নেলু চেপি হত্যা কৰিবৰ ভীৰু বাসনা তাইৰ মনত জাগ উঠে।

স্নাতা বহাৰ পৰা উঠিল। তাকে দেখি বিষ্ণু আৰু প্ৰবালে উঠিল। স্নাতাই কাউটাৰৰ ওচৰলৈ গৈ পইচা দিও বুলি বেগ খুলিলত প্ৰবাল আগবাঢ়ি গৈ স্নাতক বাধা দি কলে 'হব হব, মই দিম।'

'হচ। কিয় দিব লাগে আপুনি ? আমাৰ আশে নহয়।' স্নাতাই প্ৰতিবাদ কৰিলে প্ৰবালে এটি অৰ্থপূৰ্ণ হাতিমাৰি বেগটো নিজৰ হাতলৈ আনলে আৰু তাৰ পিছত কাউটাৰত পইচা দি বাহিৰ ওলাই বেগটো খুলি কলে 'চাওঁচোন বাৰু কিমান পৰচা আছে।'

স্নাতাই মাত্ৰ দিয়াৰ আগতে বিষ্ণুৰে কলে 'হাতীস্তা আপোনা-গোন্ধৰ দৰে কোটিলিও নহয়, পোন্ধৰ বেগ খালী থকাত আচৰিত হ'লগীয়া একো নাই।'

এনেতে প্ৰবাল স্নাতকৰ বেগ হাত ধৰি কিতাপ এখন পাই উলিয়াই আনিলে - 'জালুকবাৰীৰ নিবিড় লগন, কিতাপখনৰ নামটো পঢ়ি কিতাপখন ভাল ল'ল। প্ৰথম পৃষ্ঠাত গোট গোট আখৰৰে লিখা আছে —

প্ৰবালে নিশাকৈ কিতাপখন বেগত ভৰাই বেগটো স্নাতক দি দিলে। তাৰ পিছত চিগাৰোৰে ধোৱা এসোপা নামৰ মুখে উলিয়াই স্নাতক সুধিলে 'এটা কথা শুনা হ'ল যে তুমি কোনো আজি ক'লি অহীন্দৰ সতে খুটুৱা বিজ হৈ থাকে ?'

'কোনে ক'লে আপোনাক ?' স্নাতাই প্ৰশ্ন কৰিলে।

'তোমাৰ মন্তব্য সিক নহল !' 'মই যি সুধিছো তাৰ উত্তৰ দিয়া।'

'হোৱাট ডু ইউ ৱান্ট টু মিন ?' স্নাতাৰ খং উঠিছিল।

'শুনা স্নাতক মই গম পাইছো তাক স্বচক্ৰে দেখিছো, তুমি অহীন্দৰ

সতে খুউব মিলামিচা কৰিবলৈ লৈছা। তুমি জানাই তহীয়া মোৰ কমমেট যদিও তাৰ সতে মোৰ ভাল ভাৱ নাই। সি এটা মন্ত ব'ব। আশাকৰো তুমি তাৰ সতে আক হুগিগলি নকৰিবা।

প্ৰবালৰ কথা শুনি হাঁহি উঠি গল স্নাতাৰ। কাৰণ তাইৰ ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ ওপৰত মাত মতাৰ অধিকাৰ প্ৰবালৰ আছে জানো? তাই দেখোন তাৰ ওচৰত কোনো ক্ষেত্ৰতেই দায়বদ্ধ নহয়। অৱশ্যে তাইৰ পিতৃ সিহঁতৰ এজন কৰ্মচাৰী, কিন্তু সেইবুলি তাইকো সিহঁতৰ কৰ্তৃত্বৰ অধীন কৰি তুলিবনে? সেই অধিকাৰ আছে জানো? স্নাতা স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ছাত্ৰী, উচ্চশিক্ষিত। ভাল বেয়া তাই জানে। ভূত ভবিষ্যতৰ কথাও তাই অনুধাবন কৰিব পাৰে। চিন্তা কৰে। গতিকে এই ক্ষেত্ৰত তাই কাৰো উপদেশৰ আৱশ্যকতা অনুভৱ নকৰে। তাইৰ অৱশিষ্ট ব্যক্তিৰ সহায় তাইক নালাগে। আক অনুকম্পা??

হোটেলত গৈ স্নাতা থিবেৰে বব নোৱাৰিলে। কাপোৰ কানি নসলোৱাকৈয়ে ছিঁনাত বাগৰি পৰিল। তাৰ পিছত গাকটো বুকুত সাৱটি ছক ছকাই কান্দি উঠিল। কেতবোৰ বাৰে বাৰ কৰা চিন্তাই তাইৰ মনত ডোলা দিবলৈ ধৰিলে।

স্নাতাৰ পিতৃ ভূৱন বৰুৱা পূৰ্বতে এটা চৰকাৰী প্ৰতিষ্ঠানৰ প্ৰশাসনীয় বিষয়া আছিল। অসং উপায়ে চৰকাৰী ধন আত্ম সাংকৰাৰ অভিযোগত তেওঁৰ চাকৰি যায়। চাকৰি হেৰুৱাই ভূৱন বৰুৱাই দিক বিদিক একাৰ দেখে। কাৰণ অসবৰ্ণ বিবাহ সম্পন্ন কৈ কলেজবোৰ বাবে তাত্ৰ্য পুত্ৰ হোৱা হজৰীয়া পৰিয়ালটোৰ বাবে তেওঁৰ চাকৰি-টোৱেই আছিল একমাত্ৰ আশাৰ থল। উপাস্তৰ হৈ ভূৱন বৰুৱা প্ৰখ্যাত ব্যৱসায়ী অনন্ত চৌধুৰীৰ ওচৰলৈ গল। পূৰ্বতে কৰা কেতবোৰ উপকাৰৰ কথা স্মৰণ জনন্ত চৌধুৰীয়ে তেওঁক বিশ্বাস নকৰিলে আৰু তেওঁৰ ধুবুৰী এণ্টাৰ প্ৰাইভেচ নামৰ কোম্পানীটোৰ নব্য প্ৰজিষ্টিত চৌধুৰী শাখাৰ শাখা পৰিচালক হিচাপে নিযুক্তি দিলে।

স্নাতা ভূৱন বৰুৱাৰ প্ৰথম সন্তান। হাইস্কুলৰ অষ্টমমান শ্ৰেণীত

থাকোতেই দেউতাকে চৰকাৰী চাকৰি হেৰুৱাই প্ৰাইভেট কোম্পানীত সোমোৱা কথা তাই জানে। তাই ইয়াৰে জানে যে দেউতাকৰ এই অৱস্থাৰ বাবে দায়ী একমাত্ৰ ঔতিৰ মাক। চাৰিটা সন্তানৰ মাতৃ হৈও তাইৰ মাকে নিজকে সদায় গাভৰুকৈয়ে সজাই ৰাখিব বিচাৰে। নিত্য নতুন বস্ত্ৰৰ ফৰমাচ দিয়ে। লাহবিলাসৰ বাবে আকুঠে দেখাৰ টকা নষ্ট কৰে। মাএ পত্নীৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে আদৰ্শবান পিতৃৰ আদৰ্শবান পুত্ৰই বিবেকৰ বিৰুদ্ধে গৈ দুৰ্নীতিত নামে। অসং উপায়ে টকা ঘটাত লাগে। আৰু এদিন এই পাপৰ পৰিণতি স্বৰূপে ওঁও সন্মানীয় চৰকাৰী চাকৰি হেৰুৱাব লগাত পৰিল। কিন্তু তথাপি স্নাতাৰ মাকৰ কোনো পৰিবৰ্তন নঘটিল। মনোৱাৰা নামৰ প্ৰায় ছল্লিশ বছৰীয়া নাৰীগৰাকী যেন অনন্ত কামনা বাসনাৰ আকৰ। পৃথিৱীলৈ যেন জীৱনটো উপভোগ কৰিবলৈহে আহিছে, অন্য কৰণীয় কৰ্তব্য যেন আৰু একোৱেই নাই। নিজৰ স্বামী জীয়াই থাকোঁতে পবপুৰুষৰ সতে অবাধে হালিগলি কৰা মাকৰ প্ৰতি স্নাতাৰ মাতৃসুলভ মৰম আৰু শ্ৰদ্ধা নাই। কেতিয়াবাটো শেষ হৈ গৈছে। মৰম আৰু শ্ৰদ্ধাৰ ঠাই অধিকাৰ কাৰছে ঘূৰাই। তাই মাকক ঘিণ কৰে প্ৰকাশ্যে মাকৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰে।

চৌধুৰী এটাৰ প্ৰাইভেট'ৰ সকলো ব্ৰাঞ্চতে মালিকৰ বাবে আত্ম-তীয়াকৈ থকা খোৱাৰ ব্যৱস্থা থাকে যদিও প্ৰবাল চৌধুৰী ধুবুৰীলৈ গৈ স্নাতাইতৰ ঘৰত থকা খোৱা কৰাটো এটা নিয়মত পৰিণত হৈছে। আৰু কাম থাকেহেঁতৈ নাথাকেই প্ৰবাল সঘনাই ধুবুৰীলৈ যায়। প্ৰবাল থকা কেইদিন ভুৱন বকৱাৰ ঘৰখনে কম সলায়।

তাৰ ইচ্ছা বা কচি অভিকচি অহুসৰি ঘৰখনৰ কাম-কাজ চলে। স্নাতাৰ মাকৰ সেই কেইদিন গাত ছচ নাথাকে। প্ৰবালৰ সতে ছাঁৰ দৰে ঘূৰি তাৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে নিজকে বিলীন কৰি দিয়ে। স্নাতাই ভাবিছিল মাক একাধিক পবপুৰুষগামী নষ্টচৰিত্ৰৰ হলেও নিজ সন্তানৰ ওপৰত তাৰ প্ৰতিকলন ঘটোৱাৰ প্ৰয়াস নকৰিব, কিন্তু তাইৰ অনুমান

মিহা প্ৰতিপন্ন কৰি মাকে তাইক প্ৰবালৰ সতে ফুৰিবলৈ বাবলৈ জোৰ দি ধৰে। মাকৰ নিৰ্মম প্ৰহাৰত অতিষ্ঠ হৈ অনিচ্ছা সত্ত্বেও স্নাতাই প্ৰবালৰ সতে ফুৰিবলৈ, চিনেমা থিয়েটাৰ চাবলৈ বাধ্য হয়। আৰু তেতিয়া তাইক নিজকে যিণ লাগে, চাৰ্কাচৰ বহুতা যেন লাগে। অহমিকাত লগা অনাহুত আহাতৰ বাবে তাই শৰবিক বিহংগৰ দৰে কৰুণভাৱে ক্ৰন্দন কৰে। ভাগ্য তথা ভগৱানক পাৰে মানে শাও দিয়ে।

এইদৰেই চলি গৈছিল স্নাতাৰ কলেজ জীৱন। সূখ্যাতিৰে বি. এচ, চি পাছ কৰি তাই যিদিনা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত স্নাতকোত্তৰ মহলাত এডমিচন লৈ হোষ্টেলৰ বিছনাত অলস গাটো এৰি দিছিল, সিদিনাই তাই যৌৱন কালছোৱাৰ ভিতৰত প্ৰথমবাৰৰ বাবে ভগৱান নামৰ অশৰিৰীটোক ধন্যবাদ জনাইছিল। স্নাতাই ভাবিছিল যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হোষ্টেলত তাই বাধ্যহীন জীৱন বাপন কৰিব পাৰিব। ইয়াত কোনো শঙ্কা নাথাকিব। অনাহুত ভয় নাথাকিব কাৰো দয়া নাইবা অনুকম্পাৰ পাত্ৰও হ'ব নালাগিব। উৎকৃষ্ট স্বাধীন জীৱন। তাই স্বাস্থ্যৰ নিশ্বাস পেলাই নিশ্চিন্তে শুই পৰিছিল।

কিন্তু ই কি? চমকি উঠিছিল স্নাতা। ছোৱালী হোষ্টেলৰ আগেৰে চাইলেঙ্গাৰ খোলা মটৰ চাইকেল চলাই যোৱা প্ৰবালক দেখি স্নাতাৰ অন্তৰাত্মা আগন্তুক বিপদৰ আশঙ্কাত কপি উঠিছিল। বেদনা বিধূৰ কণ্ঠেৰে তাই ভগৱানৰ ওচৰত আৰ্ক্ষালন কৰিছিল, 'এয়া কি কৰিলা প্ৰভু? মোক অকন শাস্তি দিয়া! জীয়াই থাকিবলৈ দিয়া।'

স্নাতাই পিচত গম পাইছিল যে প্ৰবালো গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ। ইংৰাজী বিভাগৰ। কিন্তু প্ৰবাল দেখোন তাইতকৈ দুবছৰ চিনিয়ৰ আছিল। তাৰোপৰি সি পি, জি নপঢ়াটো খাটাং আছিল। কাৰণ পি, জি নপঢ়ো বুলিয়েই সি চৰকাৰী আইন কলেজত এডমিচন লৈছিল। তাৰ হেনো ল পঢ়াবহে ইচ্ছা। তেন্তে প্ৰবাল বিশ্ববিদ্যালয় চোহদত কিয়? এই কথা প্ৰবালে পিচত কৈছিল। এদিন আচম্বিতে

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জুগজী ডিপাৰ্টমেণ্টত সোমাই প্ৰবালে স্নাতক আচৰিত কৰি দিছিল। সৌভাগ্যৰ খাতিৰে স্নাতকই সেইদিনা প্ৰবালৰ সতে ভক্তভাৱে কথা পাতিছিল, লগৰ ছোৱালী কেইজনীৰ সতে চিনাকি কৰি দিছিল। অনৰ্গলভাৱে কৈ যোৱা তাৰ বক্তব্যবোৰ বাধ্য ছাত্ৰৰ দৰে শুনি গৈছিল।

তাৰ পিছত আৰম্ভ হল এটা বিৰক্তিকৰ জীৱন। একেখন ককণ নাটবেই পুনৰাভিনয়। নায়িকা স্নাতক। সময় অসময়ৰ বাচবিচাৰ নাই মাথোঁ তাৰ সতে ঘূৰি ফুৰাৰ বাবে সদায় নতুন নতুন প্ৰস্তাৱলৈ আহিছিল প্ৰবালে। আজি চিনেমা, কাইলৈ জু, পৰহি অডি-টৰিয়ামৰ ফাংচন, চৌথাদিনা বশিষ্ঠাশ্ৰম দৰ্শন...তাৰ পিছত আক বহুত কিবাকিৰ। এদিন প্ৰবালে প্ৰস্তাৱ দিছিল এখন অগ্ৰাধুনিক হোটেলত গৈ এনিশা আনন্দ কৰাৰ বাবে। প্ৰবালৰ প্ৰস্তাৱ শুনি খঙত কপি উঠিছিল স্নাতক। চিঞৰি চিঞৰি তাই সিদিনা তাক কৈছিল ‘উন্নত যৌন জীৱন ৰূপন কৰিবলৈ মই বিশ্ববিদ্যালয়লৈ অহা নাই প্ৰবাল দা। মোৰ আশ আছে, আকাংখা আছে। মই নাবী। সমাজক মই ভয় কৰোঁ। ফুলশয্যাৰ নিশালৈকে মই মোৰ কৌমাৰ্য্য সংৰক্ষিত কৰিব বিছাৰোঁ।’ আক ডানে সবাতোকৈ ডাঙৰ কথা হল মোৰ জীৱনৰ এটা মিশ্ৰণ আছে, যাৰ বাবে মই উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ বিশ্ববিদ্যালয়লৈ আহিছোঁ। মোৰ বাবে এতিয়া শিক্ষা আহৰণেই প্ৰথম আৰু মুখ্য কাম।

‘তাৰমানে তুমি যৌৱনৰ দাবী অস্বীকাৰ কৰা।’

‘যৌৱন অকল আমাৰ জীৱনলৈ যে অহা নাই নহয় : প্ৰত্যেকজন যুৱক-যুৱতীৰ শৰীৰত যৌৱন আছে। মানুহৰ জীৱনলৈ যৌৱন আছেই। এয়া নিতান্তই স্বাভাৱিক। সেইবুলি যৌৱনৰ কামনা বা ৰাসনাবোৰ চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ গৈ নিজৰ ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ ভেটী সোলোক ঢোলক কৰাৰ পক্ষপাতী মই নহওঁ। ইয়াৰ যুক্তি-যুক্তান্ত মোৰ সন্দেহ আছে। অশ্বেকীয়া যৌৱন বিকৃতভাৱে উপভোগ কৰি

‘অমূল্য শিক্ষা জীৱনটো অনাহকত নষ্ট কৰাতকৈ চৰম মূৰ্খামি জীৱনত বোধহয় অইন একো নাই।’

‘তুমি এইবোৰ কি বলকিছা স্না। মই তোমাক ভাল পাও বাবেহে তোমাৰ সান্নিধ্য বিছাৰো।

‘মোক ভাল পায়? ভালপোৱা শব্দটো খুউৰ ক্ষতিমূৰ প্ৰবালদা। কিন্তু ইয়াৰ বাস্তৱ মূল্যই বা কিমান? মই জানো, মোৰদৰে বহুতো ছোৱালীক আপুনি ভাল পায়, কিন্তু গোটেইবোৰ ছোৱালীৰ জীৱনৰ দায়িত্ব আপুনি ল'বলৈ প্ৰস্তুত নে?’

স্নাতাৰ কথাত কোৰ খোৱা সাপৰদৰে ধৰকৰাই উলটি গৈছিল প্ৰবাল। দাঁত মুখ কৰচি তীব্ৰ আশ্ফালন কৰি সি কৈছিল—‘দেখা যাব তোমাৰ স্পৰ্ধা। এজনী সাধাৰণ ছোৱালীৰ ইমান আত্মগোঁৱৰ। তোমাৰ দৰে হেজাৰজনী ছোৱালীক মই চকুৰ ইংগিতত পুতলা নাচৰ পুতলাৰ দৰে নচুৱাব পাৰো। হেজাৰজনী ছোৱালীক মোগল সম্ৰাটে হেৰেমত বন্ধিত। বখাৰ দৰে আজীৱন গুঁহি ৰাখিব পাৰো। আৰু তুমি সেইজন ল'ৰাক নাপান্তা কৰিব খোজা! চাওঁচোন বাক তোমাৰ এই গৰ্ব কিমানদিন থাকে!’

সেই ঘটনাৰ প্ৰায় এমাহমান পিচতে স্নাতাই মাকৰ চিঠি পাইছিল। মাকে লিখিছিল—‘প্ৰবালৰ কথা হুণ্ডনিবলৈ তই সাহস পালি কবপবা? পি,ভি, পঢ়িবলৈ গৈ ডাঙৰ মানুহ হলি নেকি?...? শুন প্ৰবালৰ প্ৰতিটো বখাই তই নিৰ্বিবাদে মানি চলিব লাগিব। সি যি কৰিব কয় তাকে কৰিব লাগিব। আৰু নহলে তোৰ পঢ়া শেষ।’

দেউতাকেও স্নাতালৈ লিখিছিল ‘প্ৰবালহত আমাৰ অম্লভাৱ, তাৰ দেউতাকে যদি মোক সেইখিনি কৃপা নকৰিলেহেঁতেন তেন্তে তহত কোনোবা গলিত আশ্ৰয় লবলগা হুলাহুতেন। প্ৰবালহতৰ দয়াৰ ওপৰতেই তই বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়িবলৈ সক্ষম হৈছ। প্ৰবালক তই অসম্ভৱ নকৰিবি মা। এয়া তোৰ ছুঙগীয়া পিতৃৰ আদেশ নহয়, অমূল্যবোধ।

দেউতাকৰ চিঠি পঢ়াৰ ধৈৰ্য আৰু মনোবল তাইৰ ক্ষেৰ হৈ গৈছিল। ক্ৰীতদাসৰ দৰে মালিকৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে 'কাম কৰি যোৱা তথা ধৈৰ্য্যৈকৰ দোষাত লেভু সেভু হৈ পৰা অক্ষয় দেউতাকলৈ তাইৰ ব্ৰাহ্ম আৰু মৰমৰ সলনি পুতে আৰু ঘৃণাহে উপজিছিল। এটি শিশুৰ দৰে তাই উচুপি উচুপি কান্দিছিল। শ্বশুৰ সাক্ষ্য দিবলৈ গৈ কৈছিল আমি কব নোৱাৰাকৈয়ে প্ৰবাল চৌধুৰী হতৰ দৰে অস্তোপাছৰ বাহুবন্ধনত সোমাই পৰিছো স্নাত। ভাৰ্য্য আবেগ, অমুভূতি, মৰম-স্নেহ মান-সন্মান, শিক্ষা, আৰু নৈতিকতাও অবলীলা ক্ৰমে সিহঁতৰ হাতৰ মুঠিত বন্দী হোৱাৰ উপক্ৰম ঘটিছে। আমি..... বিমুৰ্চে সেইদিনা বহুত কথাই কৈছিল। তাৰে কিছুমান তাই বুজিছিল কিছুমান বুজা নাছিল। কিছুমান জানে, কিছুমান নাজানে। স্নাতটো জানে এবাৰখন সমাজৰ উত্তৰাধিকাৰী হলেও প্ৰবাল স্নাত অহীন্দ্ৰ পিলানি আৰু শব্দৰহতৰ স্থিতি একে নহয়। প্ৰবালহতৰ সমাজখন এখন ভিন্নমুৰী আলট্ৰামডাৰ্ণ 'সমাজ' যিখন সমাজে পাশ্চাত্যক আদৰিবলৈ গৈ প্ৰাচ্যক ঘিণ কৰি অবশেষত কোনোটোভেট খাণখাৰ নোৱাৰি ত্ৰিশঙ্কুই পৰিছে। আভিজাত্যৰ বোলসনা নতুন কালচাৰ প্ৰেমী এই সমাজখন খুবেই ব্যক্তি কেন্দ্ৰীক। ইয়াত ব্যক্তিৰ মূল্য নিকপন হয় অৰ্থহীন আৰু সমতাৰে। পদমৰ্যাদাই বৈশিষ্ট্যৰ বেৰ দিয়ে। দয়া মৰম তথা মানবীয়তা এইখম সমাজৰ বাবে ঐতিহ্যধৰ অভিধানিক শব্দ। নৈতিকতাৰ অপমৃত্যু ঘটোৱা এইখন সমাজত বাপেকে পুতেকৰ আগত পুতেকৰ বান্ধবীক সাবটি ধৰি 'বোল ডাল' নাচে, 'ককটেইল' খায়। গাভৰু জীয়েকে অফিচৰ বৰ মুৰীয়াক সন্তুষ্ট ৰাখিবলৈ নগ্নতাৰ পোছাৰ মেলে নৈশ ক্লাবত পতিৰ আগত পত্নীয়ে কোনোবা মেলহোৱা, ত্ৰিবেদী নাইবা চতুৰ্বেদীৰ বাহুবন্ধনত আবদ্ধ হৈ জীৱন উপভোগ কৰাটো কচিসম্মত ভজ্ঞতা। কোনো অশালীন নহয়। এইখন সমাজেই দিনত নাৰী বধ পাতে আৰু ৰাতি অসহায় অবলাৰ ওপৰত পাশবিক

অত্যাচাৰ চলায়। শিশুৱৰ্ধ পাতি হাজাৰ হাজাৰ টকা খৰচ কৰে কিন্তু নিজৰ ঘৰত কামকৰা লৰা ছোৱালীক পেটভৰাই খাবলৈ নিদিয়ৈ। এইসকলদোকৈই কালখাৰেল খ' পাতি বানবিধন্ত পৰিয়াল বগলৈ এশ এটাবাৰ সাহাৰ্ধ্য আগবঢ়ায়। বিহু উৎসৱত পপচংগায়, আৰ. ডি. বৰ্মনৰ গীতৰ লহৰ মেণ্ডলিনত তোলে, নাজিয়া হাচানৰ ডিস্কোগীত গাই উল্লাস কৰে। এইখন সমাজেই মাতৃ ভাষা অসমীয়াৰ বাবে ঘৰীয়ালৰ চকুপানীটোকে আক পৰিয়ালৰ মৃত বা জীৱিত ব্যক্তিৰ নামত ইংৰাজী মাধ্যমৰ স্কুল স্থাপন কৰি লাখ লাখ টকা খৰচ কৰিবলৈকে। কুষ্ঠাবোধ নকৰে। সভ্যতাৰ নামত নিজৰ জাতীয়তা, সাহিত্য, সংস্কৃতিক কবৰ দি পাশ্চাত্যক আকোৱালি লৈ আভিজাত্যৰ মুখাপিন্ধা এইখন সমাজ আচলতে বহুৱা হৈ গৈছে। আক ইহতৰ বহুৱালি দেখি অন্য চামে যন্ত্ৰণাত তীব্ৰ আত্মফালন কৰি চটকটাই মৰিছে।

প্ৰবালে এই আলট্ৰামডাৰ্ণ সমাজৰ অপত্য। সিও ব্যক্তি কেন্দ্ৰীক। ব্যক্তিৰ মূল্য নিকপণ কৰে অৰ্থহীন আৰু ক্ষমতাৰে। জীৱনটো মাথা উপভোগৰ সামগ্ৰী বুলিহে সি গণ্য কৰে। সোণৰ চামুচ মুখত লৈ জন্ম কাৰণেই হবলৈ দাবিদ্ৰতাক সি হৃদয়ঙ্গম কৰিব নোৱাৰে। নানুহৰ দুখ দৈন্যই তাৰ চকুলো বোৱাব নোৱাৰে। আকৌ প্ৰবালৰ বাবে জাতীয় চিন্তা বুলি কোনো কাম নাই। জাতীয়ত্ব বন্ধাৰ বাবে কৰা অসম আন্দোলন তাৰ মতে উগ্ৰজাতীয়তা বাদীৰ সন্ত্ৰাসবাদী বাৰ্য্য। অসমত বিদেশী থাকিলেও তাৰ ক্ষতি নাই, নাথাকিলেও ক্ষতি নাই। অসমৰ ভাষা সাহিত্য মৰিলেও সি নমৰে। প্ৰবালে ভাৱে হা-চাকৰি হা-চাকৰি বুলি হামৰাও বাঢ়িমৰা কেতবোৰ হতাশাগ্ৰস্ত যুৱক-যুৱতীয়ে ভেৰ্তলোকৰ হতাশাবোৰ প্ৰকাশ কৰাৰ চেষ্টাই অসমৰ বিদেশী বহিস্কাৰ আন্দোলন। প্ৰবালে আন্দোলনৰ কাৰ্য্যসূচীত ভাগ লয় কেবল নিজকে ছাত্ৰ সমাজত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ। তাৰ ধান্দাৰ ছোৱালীবোৰ যায় কাৰণে সিও পিকেটি

সত্যাগ্ৰহ আদিলৈ যায়।

আক এটা কথা, প্ৰবালে নিবিছাৰে অহীন্দ্র পিলানি শঙ্কৰ স্নাত্ত দেৱ তথা মধুমিতাইঁতৰ দৰে হা-ছমুনিয়াহ কাটি থকা বিকলাজ (?) মানুহৰ সমাজখন সিহঁতৰ মতে একীভূত হোৱাত্মে। নিবিছাৰে সি সাহিত্যিক অহীন্দ্রই কোৱাৰ দৰে নোপোৱাৰ বেদনাৰ বিলুপ্তি ঘটোটে। প্ৰবালে কামনা কৰে স্নাত্তাইঁত তেনেদৰেই থাকক। অভাৱ নামৰ আবৰ্জনাৰ খালত পৰি এাহি মধুসূদন স্মৰি তাইহঁতে প্ৰবালহঁতৰ ওচৰত নিজকে সমৰ্পন কৰক। সি ছিাৰে স্নাত্তাইঁত পুতলা নাচৰ পুতলা হৈ' অনন্তকাল সিহঁতৰ ভোগ আনন্দৰ সামগ্ৰী হৈ নাচি যাওক।

কিন্তু এয়া জানো তাইৰ কৰণীয় কৰ্তব্য। তাইবোতা এটা স্বাধীন মন আছে। সন্তা আছে। বিবেক আছে। বিচাৰ বিবেচনা কৰাৰ সামৰ্থ আছে। পিতৃ-মাতৃ হ'ল বুলিয়েই নিজ সন্তানৰ অহমিকাত আঘাত লগাকৈ কাম কৰা উচিত জানো। সন্তানৰ ওপৰত অবাধ কৰ্ত্ত্ব চলোৱাটো নিতান্তই গৰ্হিত কাম কাৰণ ভগ্নদাত্তা বুলিয়েই পিতৃ-মাতৃয়ে সন্তানৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিব নোৱাৰে। সন্তান জন্ম দি পিতৃ-মাতৃ ইমান' মহান হল কেনেকৈ? সন্তান উৎপাদন জানো দৈৱিক কাম? মুঠেই নহয়। এহাল নৰ-নাৰীৰ যেন সঙ্গমৰ পৰিণতিয়েই সন্তান জন্মৰ মূল কাৰণ। তেন্তে তাত পিতৃ-মাতৃৰ কৃতিত্ব থাকিল কত? সন্তানৰ ওপৰত সেই পিতৃ-মাতৃৰাহে পূৰ্ণ অধিকাৰ থাকে যিয়ে সন্তানক মানুহ হিচাপে গঢ়ি তোলে। তেন্তে তাই অসমৰ্থ পিতৃ-মাতৃৰ সম্ভৱিৰ বাবে নিজকে তিনতিলকৈ শেষ কৰাৰ জানো কিবা যুক্তি আছে? ওহো! কোনো যুক্তি নাই। তাই নিজৰ সম্ভৱিৰ বাবেহে কাম কৰিব। নিজক অসন্তুষ্ট কৰি কোনো কামেই তাই নকৰে। তাই নিজকে ধ্বংস কৰিব নোৱাৰে, বৰং সৃষ্টি কৰিব পাৰে। তাইৰ সৃজনী শক্তি আছে। তাইৰ শৰীৰত লুকাই আছে সৃষ্টিৰ বিৰাট সম্ভাৱনা। মাথো কোনোবা পুৰুষে তাইৰ সৃষ্টিৰ চেষ্টনা জগাই তুলিব লাগিব। কিন্তু কোন ডেওঁ?

কোনে তাইৰ সৃষ্টিৰ সম্ভাৱনা বোৰ উদ্ঘাটন কৰিব পাৰিব ? কোনে জগাব পাৰিব তাইৰ মহীয়সী ৰূপ ? কোনে ?? প্ৰবালে ? ওহো ! অসম্ভৱ ! সি এটা ভীক, নিৰৰ্য্য কাপুৰ । তাইৰ শুভকাৰ্য্যত তাৰ দৰে বীৰ্য্যহীনতাই স্থান নাপায় । হৰপাৰে সি অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বচ্ছল । থাকিব পাৰে সমাজত তাৰ প্ৰবল প্ৰতিপত্তি । হৰ পাৰে সি সুদৰ্শন সূত্ৰী । কিন্তু সি এটা পশু । তাৰ হৃদয়ত আবেগ অনুভূতি তথা সঁচা মৰম মুঠই নাই । মানবীয় অনুকম্পা ৰাহিত তাৰ সত্তা । তেনেহলে কোন তেওঁ ? অহীন্দ্ৰ ? এৰা অহীন্দ্ৰ । সেই ব্যক্তিজন অহীন্দ্ৰই হ'ব লাগিব । অহীন্দ্ৰই তাইক নৱ আলোকৰ সন্ধান দিব পাৰিব । জগাই তুলিব পাৰিব সুপ্ত চেতনা । বেদীৰ ওচৰত আঠকাটি ভক্তই ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা বৰাৰ দৰে দাস্য ভক্তিত উদ্গাউল স্নাতাইও তাইৰ মনৰ পদাংক প্ৰতিভাত অহীন্দ্ৰৰ শাস্ত্ৰ সৌম্য বুদ্ধিগৈ চাই কাতৰে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে ‘অহীন্দ্ৰ তুমি মোক আশাটিত নকৰিবা । তোমাৰ কাষত থিয় হোৱাৰ অধিকাৰ দিয়া মোৰ জীৱনত তোমাৰ আৱশ্যকতা আছে । মোৰ হৃদয়ে তোমাকেই বিছাৰে । তোমাৰ অঁহনে মোৰ এই জীৱন যাত্ৰা হ'ব অবণ্যৰোদন ।’

ৰাতি তেতিয়া ভালেখনি হৈছিল । স্নাতা বিছনাৰ পৰা উঠি খিৰিকিৰ কাষলৈ গল । খিৰিকিখন খুলি বাহিৰলৈ চালে । জালুকবাৰী শুই পৰিছে । কান্দি কান্দি ভাগৰি পৰা সকল ছোৱালী এজনী শোৱাৰ দৰে জালুকবাৰীয়েও নিৰিষ্টমনে টোপনিত মগ্ন । তাই এতিয়া আমনি নিবিছাৰে । কি যে গভীৰ প্ৰণাস্তি ।

স্নাতাৰ গতিবিধি নীৰৱে পৰ্য্যবেক্ষণ কৰি বিনিমিতাবে কটাই দিয়া বিহুও স্নাতাৰ কাষলৈ উঠি আহিল । আধামেলা পদাংকন ভালকৈ মেলি দিলে । স্নাতাৰ কান্ধত হাত থৈ বিহুৱে উদাস ভঙ্গীৰে কলে ‘ৰাতিটো ইমান দীঘল !’

‘ওহো চুটী হৈ আহিছে ।’ স্নাতাই উত্তৰ দিলে । ‘গোহৰ হ'বলৈ বেছিপৰ নাই । কল্হেক পিচতে উদিত সূৰ্য্যই ৰাতিৰ অন্ধকাৰ নাশ কৰিব ।’

‘মই নোৱাৰিম ভাগৱতী বাবু, মোৰ চাকৰি যাব।’ হোষ্টেলৰ বৰঠাকুৰ সত্ৰাই কলে ‘চাওক, আপুনি দুমাহখিনি মেচ দিউজ দিয়া নাই। সেয়েহে মেনেজাৰ বাবুই কৈছে আপোনাৰ চাহ ভাত বন্ধ। এই কথা মই আপোনাক কৈয়েই আছো। ৰাতি সকলোৰে শেষত আহি আপুনি ভাং খাই আছে, কিন্তু ঘোৱা কালি মেচ মেনেজাৰে মোক হুমিয়াই গৈছে বোলে আজি যদি শঙ্কৰে ভাত খাবলৈ আহে তেন্তে নোক জনাব।’ গতিকে ভাগৱতী বাবু আপুনি কি ভাল দেখে কবন্ধ। মোৰ উপায় নাই।’

‘মই চেষ্টা নকৰা নহয় বৰঠাকুৰ, কৰিছো। কিন্তু পৰা নাই। ঘৰত বিপদ, সেয়েহে টকা পোৱা নাই। আক হোষ্টেল এৰি এতিয়া আন ঠাইলৈ হঠাতে যাব কেনেকৈ? মোৰ হাতত এটা টকাও নাই। আজি ৰাত পুৱাৰ পৰা মই একো কৰা নাই বৰঠাকুৰ। মোৰ ভাত খাবলৈ নিয়ক। মোৰ বগ ভোক লাগিছে।’

স্নাতকোত্তৰ মণ্ডলাৰ ছাত্ৰ শঙ্কৰ ভাগৱতীৰ অন্তৰ্য বিনয় শুনি হোষ্টেলত সুদীৰ্ঘ কাল বান্ধনী হিচাপে থাকি বিভিন্ন প্ৰান্তৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ আৰু বিভিন্ন মানসিকতাৰ লৰা লগ পোৱা সত্ৰাশয়। নান্দ প্ৰায় পঞ্চাশ বছৰীয়া ব্যক্তিজনেৰ অন্তৰে হাহাকাৰ কৰি উঠিল। এজন প্ৰতিভা সম্পন্ন যুৱকৰ স্থলা তেওঁৰ অন্তৰে সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। সত্য শব্দত জানে ‘কৰ দল দাঁৰত্ৰ ধৰণ লৰা।’ তাৰ পৰিয়ালে তাক বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়াব নোৱাৰে। মে বায়েকৰ বক্তৃত সি ইমান-খিনিটলৈ উধাবলৈ সক্ষম হৈছে। কিন্তু সম্প্ৰতি মোমায়েকৰো লাও-লোৱা অৱস্থা, সেয়েহে শঙ্কৰ এই পৰিস্থিতিত পৰিছে। দেৱৰ সহায়ত সি পৰীক্ষাৰ ‘ফৰ্ম ফিল আপ’ কৰিছে। কিন্তু দুমাহৰ মেচদিউজ দিবই পৰা নাই। আগৰ মাহৰ মেচদিউজো অহীন্দ্রইহে দিছে। মেচদিউজ দিব নোৱাৰিলে হোষ্টেলত থাকিব কেনেকৈ?

এই ক্ষেত্ৰত বৰঠাকুৰ সত্যৰ কৰণীয় কৰ্তব্য হয়তো আছে। কিন্তু

তেওঁ একো কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ তেওঁৰ চাকৰি দায়বদ্ধতা আছিল। আনব দুখৰ সমভাগী হৈ অনুকম্পা প্ৰদৰ্শন কৰা 'তথা' সহায়ৰ হাত আগবঢ়োৱাটো মহামুৰ্ছৰতাৰ পৰিচায়ক যদিও তেওঁ দ্বাৰা সত্য শৰ্মাৰ হানি হোৱাৰ আশঙ্কাটো অধিক। পৰিণতিত হয়তো তেওঁৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ চাকৰিটোৱেই শেষ হৈ যাব পাৰে। আৰু চাফিৰ শেষ হলে স্মৃতিৰ গাওঁত মাহেকৰ মূৰ মূৰে পট্টোৱা টকা কেইটামানে পৰম আগ-হোৱে বাট চাই থকা এটি পয়ালগা পাংয়াল তিলতিল মৃত্যু মুখলৈ আগবাঢ়িব। কণ্ঠাপত্নী, অপুষ্টিৰ ভোগত ভোগা সম্ভাৱনকেইটা আৰু বাতৰিৰ জৰ্জৰিত আশীৰুহীয়া 'দাদা' মাতুলৈ মনত পৰাৰ লগে লগে বৰঠাকুৰ সত্যৰ মুখখন কঠিন হৈ উঠিল। নাই নাই। তেওঁ শঙ্কৰৰ দুখত দুখী হ'ব নোৱাৰে। কাৰণ তেওঁৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিছে শঙ্কৰবদৰে কেইটামান অসহায় জীৱৰ জীৱনৰ নিৰ্বাপণ। তেওঁ কলে, 'ভাগৱতী বাবু আপুনি বেয়া পালেও উপায় নাই, মই আপোনাক ভাত দিব নোৱাৰোঁ। আপুনি দাঁইনিং হ'ব পৰা ওলাই য়াওক।' সত্য শৰ্মা আৰু তাত নবল, চিৰাই বন্ধন শালালৈ সোমাই গল।

জুয়ে পোৱা মন্ত্ৰৰ দৰে তাল আফাল কৰি শঙ্কৰ দাঁইনিং হ'ব পৰা পলাই আহিল। ওলাই নাহি উপায়ো নাই। আৰু এইটো একো অস্বাভাৱিক ঘটনা নহয়। এনে ঘটনা হয়তো আগতে ঘটা নাছিল, এতিয়া ঘটিবলৈ গৈছে। পৰিস্থিতিয়ে বাধ্য কৰাইছে শঙ্কৰবদৰে বিবেক বান ছাত্ৰ এজনক এনে মৰ্মস্তব্ধ কাহিনীৰ নায়ক সজাবলৈ।

শঙ্কৰ কমলৈ আহি ঢেৰ মেৰকৈ বিছনাত পৰিল। কেতবোৰ অসলগ্ন প্ৰশ্নই তাক জুয়াৰ দৰে ধৰিলে। ইফালে ভোক নামৰ চিৰন্তন সত্য বাসনাটোৱেও তাক প্ৰায় লেবেজান কৰি তুলিছিল। এটা সময়ত শঙ্কৰ বিচনাৰ পৰা ধৰ্ম্মহীনকৈ উঠি বহিল আৰু দৰ্জাখুলি বাঢ়লৈ গল।

অহীন্দ্ৰ শুই পৰিছিল। দৰ্জাত বহুকেইবাৰ 'নক' কৰাৰ পিচত সাব পাঠ সি দৰ্জা খুলি দিছে। দৰ্জা খুলি শঙ্কৰক দেখি সি আচ-

বিভ হল। ‘কি হল ভাগৱতী? ইমান বাতি? কিবা বিপদ হৈছে নেকি?’

এৰা বাতি ভালেখিনি হল। বহুত গভীৰ বাতি। আৰু মোৰ জীৱনতো ঠিক এনে গভীৰ বাতিৰ আগমন হৈছে।’

‘কি কব খুজিছে? মই এবে বুজা নাই।’

‘বলকচোন চাদলৈ যাও।

বলক।’

চুই বন্ধু বিষ্টিঙৰ ওপৰৰ চাদলৈ গল আৰু চাদৰ কাষৰ বালত আওজি থিয় হল। ‘কিবা কব?’ অচীন্দ্রই সোধিল।

‘কম বুলিয়েই আপোনাক এই বাতিও আমানি দিছো।’ এই বুলি কৈ শব্দৰে এটি ভ্ৰমুনিয়াত কাটিলে আৰু তাৰ জীৱনৰ লজ্জাজনক কৰুণ পৰিস্থিতিৰ হৃদয় বিদাৰক কাহিনী অকপট ভাবে ব্যক্ত কৰিলে। গভীৰ মনোযোগেৰে শব্দৰ কথা শুনাৰ পিছত অচীন্দ্রই কলে—‘এই বিষয়ে অলপতে মোৰ আৰু বীৰেন কলিতাৰ মাজত তৰ্ক হৈছিল। মই কৈছিলো যে তেখেতৰ অলপ দিগদাৰি হৈছে গতিকে অস্তুত এমাহৰ মেচ দিউজ আমি বেহাই দিও। আৰু কত ভাত তৰকাৰী ঠাকুৰে এনেয়ে পেলাই দিয়ে তাত কিন্তু কাৰো চকু কাণ নাই, কোনেও এৰাৰ নামাতে। কিন্তু আপোনাৰ কথা ওলোৱাত আটাইবোৰ জিকাৰ খাই উঠিল। লাগিলে ঠাকুৰে পেলায়ে দিয়ক তথ্যাপি বিনা মেচ দিউজ সিহঁতে হেনো কাকো এসাজে খাব নিদিয়। এয়েই আমাৰ প্ৰগতি কামী যুৱ মানসিকতা!’

অচীন্দ্রই ক্ষন্তেক বৈ কিবা চিন্তা কৰিলে তাৰ পিছত হাতৰ ঘড়ীলৈ চাই কলে—‘খোলকচোন এঠাইলৈ যাও।’

‘কলৈ?’ শব্দৰ মনত কোঁতুহল।’

‘পিলানিহতৰ ঘৰলৈ।’

‘কিন্তু কিয়?’

‘সিহঁতৰ ঘৰতেই আপোনাৰ বাবে ভাতৰ ব্যবস্থা কৰিব লাগিব। সাত মাইলৰ দোকান পোহাৰো এতিয়া বন্ধ, নহলে ভাত খাব কত?’

অহীন্দ্রৰ কথা শেষ নোহওতেই ভূতৰ ভয়ত চিঞৰা মানুহৰ দৰেই চিঞৰি উঠিল শঙ্কৰ ভাগৱতী। ‘কি ? আপুনি এইবোৰ কি কৈছে গগৈ ? আপুনি নিশ্চয় জানে যে মই এজন উচ্চ বৰ্ণজাত নৈষ্ঠিক ব্ৰাহ্মণ সন্তান। ব্ৰাহ্মাৰ্ঘ্য বন্ধা মোৰ প্ৰধান কৰ্তব্য। হব পাৰে গিলানি আমাৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু কিন্তু সিহঁত অস্পৃশ্য। অস্পৃশ্য জাতিৰ হাতৰ খাদ্য খালে মই বো-বো নবকত পচিম। মোক সমাজে ঠাই নিদিব। পূৰ্ব পূৰ্বে অভিশাপ দিব। এয়া মহাপাপ। মই স্বৰ্ঘ্য ত্যাগ কৰিব নোৱাৰো গগৈ। কেতিয়াও নকৰো।’

পাগলৰ দৰে অট্টহাস্য কৰি উঠিল অহীন্দ্রই। বিতৃষ্ণাবে স্বগন্তি কৰিলে ‘স্বৰ্ঘ্য ত্যাগ মহাপাপ।’ তাৰ পিছত শঙ্কৰলৈ চাই কলে ‘পাপ পুণ্য কি জানেনে ভাগৱতী, কেতবোৰ সুবিধাবাদী মানুহৰ দ্বাৰা সৃষ্ট ধবংসকাৰী শব্দপুঞ্জ। যাৰ কোনো ৰাস্তৰ মূল্য নাই।

‘হলেও সনাতন কৰ্ম পন্থা তথা সামাজিক নীতি নিয়মৰ বিকল চৰণ কৰি মই সমাজচ্যুত হব নোৱাৰো।’

‘সেয়া তেনেই অমূলক ধাৰণা ভাগৱতী। আপোনালোকে শিক্ষালাভ কৰাৰ সাৰ্থকতা দেখিছো মুঠেই হোৱা নাই। অন্ধ সংস্কাৰেৰে পূৰ্ণ এলাঞ্ছকলীয়া নীতি নিয়ম বোৰক ঘোলাকণী উম দিয়াৰ দৰে উম দি আছে। আক তাৰ দ্বাৰা প্ৰগতিশীল ধ্যান ধাৰণাৰ অপমৃত্যু ঘটোৱাত সহায় কৰিছে। আপুনি মানি নললেও এইটো নিৰ্ঘাট সত্য যে আপোনালোকৰ দৰে উচ্চ শিক্ষিত অথচ ঠেক মনোভাৱৰ মানুহ কিছুমানৰ মাজত থকা বৰ্ণ বৈষম্যই আমাৰ অনগ্রসৰতাৰ মূল কাৰণ। অতীতৰে পৰা জাত বৰ্ণৰ বিচাৰে আমাক জ্ঞান কলা কৰি আহিছে। এইবোৰে আমাৰ সামাজিক গঠনো দুৰ্বল কৰি পেলাইছে। বৰ্ণ বৈষম্য ভাৰতীয় সমাজৰ মহা কলঙ্ক। আজি কুৰি শতিকাৰ অপৰাহুতো জাতবিচাৰৰ প্ৰসঙ্গই যদি সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰে তেন্তে সুস্থ সমাজ তথা চিৰ সেউজ সভ্যতাৰ সপোন দেখাতো অসম্ভৱ। সেয়া আমাৰ বাবে হব চৰম বাতুলতা।’

‘গগৈ, তাৰ মানে আপুনি আমাৰ প্ৰচলিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰে ?’

‘হব পাৰে। অৱশ্যে মই আপোনালোকৰ অন্তৰত থকা প্ৰচলিত ধ্যানধাৰণাৰ অৱসান নিদিছাৰে। মই জানো আৰু বিশ্বাস কৰোঁ আহাৰ, আশ্ৰয় আৰু আৱৰণ এই তিনিটা দৈনন্দিক ক্ষুধা নিবাৰণেই মানুহৰ মহান ‘এক আৱশ্যকীয় বৰ্ণন’ কৰ্তব্য। তাৰ বাহিৰে আন সকলো গৌণ। পেটৰ ভোদত তিললৈ মৃত্যুগুথলৈ আগবঢ়াতকৈ ভ্ৰান্ত সমাজ-ব্যৱস্থাক কবৰ দিয়াই শ্ৰেয়।

শব্দৰ মুখৰে এটা শব্দও নকৰিলে। মাথোন অহীন্দ্রৰ কথাবোৰ বুজিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা চালে। ওচৰৰ বালেঞ্চৰ পাহাৰৰ ফালে এজাক নিয়ালে দীঘলীয়া টানেৰে হোৱা দিছিল তাকে শুনি আনফালে থকা লক্ষ্মণৰ আগবৰণ শিয়াল এজাকেও সহাবি জনাই নিৰ্ভয়ে নিশ্চিন্তমনে হোৱা দিলে। সিহঁতৰ মিলিত একাতনে বাতিৰ নীৰৱতা আৰু বেছি গভীৰ কৰি তুলিলে। কিয় জানো এই সময়খিনিত শিয়ালৰ হোৱা হোৱা শব্দবোৰ শব্দৰ খুউব শ্ৰুতি মধুৰ লাগিল। অহীন্দ্রৰ কথাবোৰ হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ গৈ গৈয়ে অশুভৰ কৰিলে যে সি সচাই ইতিব পশুতকৈ অৱম। ধূৰ্ত শিয়ালেও মিলিত কৰ্তে হোৱা দিয়ে। সিহঁতৰ মাজত নাই কোনো বৰ্ণ বৈষম্য, নাই ধনী দুখীয়াৰ প্ৰাচীৰ সম প্ৰভৱ। সিহঁতৰ মাংস এটাই পৰিচয় সেয়া হল—সিহঁত চাৰিঠঙীয়া নিশাচৰ প্ৰাণী গণ। অথচ সি এজন উচ্চ শিক্ষিত পূৰ্ণ যৌৱন প্ৰাপ্ত ব্যক্ত নৱ নীতি হোৱা উচিত পৃথিবীৰ সমগ্ৰ মানুহক এক দৃষ্টিৰ চোৱায়ে, কিন্তু সি চাব পাৰিছে ডানো ? পিলানিক বন্ধু বাল মুখেৰে আঁৰৰ সজ্জাৰণ কৰিলেও সবাস্তৱৰূপে তাকতো সি গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই। পিলানিৰ প্ৰতি থকা অনীহা প্ৰকাশ তাৰ অদ্যপি আছে। কিন্তু কিয় ? কিয় বাক সি উদাৰ মনৰ মানুহ হিচাপে নিজকে গঢ়ি তুলিব পৰা নাই ? কিয় বাক সি সকলো মানুহক সমদৃষ্টিৰে চাব পৰা নাই ?’ এৰা, তাৰদৰে কেতবোৰ গোড়া

শুবকৰ বাবেই পৃথিৱীৰ সকলো প্ৰাণুৰ সকলো মানুহে মিলিত কৰ্ত্তে জীয়াই থকাৰ নাম গাৰুপৰা নাই। কিন্তু দিয় সিহঁতৰ দৰে যু কচামে অন্ধ সমাজব্যৱস্থাৰ গেলা পৰিবেগৰ পৰা মুক্ত হ'ব পৰা নাই ? মানুহে মানুহক বজাৰৰ পণ্য নকৰি, মানুহে মানুহক ঘিণ নকৰি, মানুহে মানুহক বুজি একজাতি এক প্ৰাণ হৈ অখিল শ্বিত বাক বিলীন হ'ব নোৱাৰে কিয় ? কিয় ??

এনেদৰে অজস্ৰ কিয়ই জুগুৰি দি পৰাৰ পিচত শঙ্কৰৰ অস্থিৰ মানসিকতাটো উত্তৰ অধম হৈ, যুদ্ধক্ষেত্ৰত হাবি হাবুদাব খাট ভাগৰি পৰা সৈনিকৰ দৰে লেতুসেতু হৈ অহীন্দ্রা চৰত নতি স্বীকাৰ কৰিলে। অহীন্দ্রৰ হাত এখনত খামোচ মাৰি এৰি সি কলে 'বলক গগৈ, মই পিলানিহতৰ ঘৰত ভাত খাম।'

'সচাই' আচৰিত হল অহীন্দ্র। সচাকৈয়ে আপুনি পিলানিহতৰ ঘৰত ভাত খাবনে ? শঙ্কৰে মূৰ ছাপিয়াই বলে—'সচাই খাম।'

মানৱ মন সচাই বিচিহ্ন, অহীন্দ্রই অহুধাৱন কৰিলে। শঙ্কৰ, এই যে ধৰ্ম ওথা নৈতিক বীৰ্য্যনাশিত অন্ধ যন্ত্ৰকৰ্মন, তেওঁ ইমান সহজে দেহৰ বস্ত্ৰবস্ত্ৰ সোমাই পৰা অংশানুক্ৰমে পৰিৱাহিত হোৱা ধ্যান ধাৰণাবোৰ দলিয়াই প্ৰগতিশীল মনোভাৱেৰে আগুত হ'ব বুলি অহীন্দ্রই বল্লনাই কৰিব পৰা নাছিল। বাহওক শঙ্কৰৰ এই পৰিবৰ্ত্তনক অহীন্দ্রই স্বাগতম জনালে। তাৰ পিচত শঙ্কৰৰ স'তে আগ-বাঢ়িল পিলানিহতৰ ঘৰৰ ফালে। বাস্তৱতে বাটত অহীন্দ্রই কলে 'অস্পৃশ্যতা ভাৰতীয় মহাজাতিৰ পৰম শত্ৰু বুলি আমাৰ জাতিৰ জনক মহাত্মাই দাবদাব কৈ গৈছে ; সেই কথা আপুনি নশচয় জানে। আক এজন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাএ হিচাপে এইটোও জানে যে অস্পৃশ্যতাৰ বাবেই ভাৰতীয় সমাজত অদ্যাপি বহুতো কলঙ্কিত অধ্যায় ৰচিত হৈ আছে। ঠাংগিণেৰে মানুহে উপায়স্বৰ হৈ অন্যধৰ্মও গ্ৰহণ কৰিছে। মানুহে নিজৰ দেশ এৰি পৰদেশলৈ চাপলি মেলাইছে। হাজাৰ হাজাৰ মানুহ কুকুৰ মেকুৰীৰ দৰে মৃত্যু বৰণ কৰিছে। কিন্তু জানেনে সেই

মাহুছোৰৰ তেজৰ বঙৰ প্ৰাৰ্থক্য কি ? একো নাই। সকলো মাহুছ-
হৰ তেজ একে দগ্ধগীয়া বঙা। অহীন্দ্রৰ কথা শুনি লক্ষৰে হা না
একো মন্তুবাই নিদিলে, মাথো অহীন্দ্রৰ কাষে কাষে বাধ্য ছাত্ৰৰ দৰে
গুজুং গুজুংকৈ গৈ থাকিল।

কালেশ্বৰ খামলৈ যোৱা বাটৰ কাষতে পিলানিহতৰ ঘৰ। ঘৰ
মানে খেৰ বাহেৰে সজা ছুটি সাধাৰণ পক্কা। পিলানিৰ দেউতাক
লচমানে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছোষ্টেলত ঝাড়ু দিয়ে। বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠা
হেৰোৰ পিচৰে পৰা লচমন আৰু তেওঁৰ ঘৈণীয়েকে হাতত ঝাড়ু লৈ
ছোষ্টেলে ছোষ্টেলে গৈ ছোষ্টেলৰ খুলি মাতি আতবাই অস্বাস্থ্যকৰ ঠাই
স্বাস্থ্যকৰ কৰি তুলি আহিছে যদিও তেওঁলোকে নিজে বাস কৰে
অস্বাস্থ্যকৰ পৰিবেশত। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ফালৰপৰা লচমনহতৰ বাবে
উন্নত আবাস স্থানৰ কোনো ব্যস্থা অন্যপি দিয়া হোৱা নাই।
ভবিষ্যতেও যে দিব তাৰো আশা নাই। তেনেই সীমিত দৰমহাৰে
পৰিয়াল এটাৰ ভৰণ পোষণ দি স্বাস্থ্যকৰ পৰিবেশত উন্নত ধৰণৰ
বাসপোবোগী ঘৰ সজাৰ কল্পনা লচমনহতৰ বাবে আকাশ কুসুম।

সিহঁত গৈ পিলানিহতৰ চোতাল পালে। পিলানিহত, তেতিয়া
গভীৰ টোপনিত দৰ্জাত ঢকিয়াই অহীন্দ্রই মাতিলে, বাছকৰ, উঠক-
চোন।' অহীন্দ্রৰ মাতত চকমককৈ সাব পালে পিলানি। আগন্তুকৰ
মাত বুলি সি উঠি আহিল, ফোন ? গগৈ নেকি ?

‘এবা ম-’ অহীন্দ্রই মাত দিলে। অহীন্দ্রহতক দেখি আচৰিত
হল পিলানি এই বাতখন কিয় ?’ একা ডাঙৰ বিপদ হোৱা
নাইতো ?’ পিলানিয়ে সুধিলে।

‘ওহো, একো হোৱা নাই’ অহীন্দ্রই উত্তৰ দিলে। ক্ষমা কৰিব
অসময়ত দিগদাৰি দিব লগা হল। আচ্ছা চনিয়াক জগাই কেইটামান
ভাঙ ৰাছিব কওকচোন।’

‘ভাত ? কিয় ?’ পিলানি বাককৈয়ে বিবুদ্ধিত পৰিল।

এবা, ভাত। ভাগৰভীয়ে আজি দিনভৰ ভাত খোৱা নাই।

কাৰণ হোৱৈলত তেখেতৰ ভাত বন্ধ । এই বাতি সাতমাইলৰ হোটেলো বন্ধ । আনঠাইলৈ যোৱাৰ প্ৰশ্নই মুঠে । সেয়েহে আপোনালোকক দিগদাৰি দিব লগা হ'ল ।'

‘কিস্তি ?’ পিলানিৰ চিন্তাক্ৰিষ্ট মুখ দেখি অহীন্দ্রই মাত লগালে মই বুজিছো আপুনি কি কব খুজিছে । যাওক, সেই বিষয়ে কোনো চিন্তা নাই, ভাগবতীয়ে আপোনালোকৰ ঘৰত ভাত খাব । অ' মই সোধাই নাই, চাউল দাইল আছে নহয় ?'

পিলানিয়ে মূৰ ছুপিয়াই, ‘আছে’ । কিস্তি অহীন্দ্রৰ কথাবোৰ সি যেন ভালকৈ বুজি নাপালে । কথাবোৰ দেখোন ভাওনাৰ মুক্তি মংগল ভটিমাৰ দৰে লাগিল । শব্দৰৰ এই অস্বাভাৱিক পৰিবৰ্তনৰ কাৰণ কি ? প্ৰবল দৈন্যতাৰ ওচৰত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰি, নে প্ৰকৃত জ্ঞান-চকুৰ উদয়ত শব্দৰে প্ৰগতিশীল ধ্যান ধাৰণকে আকোৱালি লবলৈ আগবাঢ়ি আহিল । যিজন লৰাই নিজকে এজন নৈষ্ঠিক ব্ৰাহ্মণ হিচাপে অনুবৰত সংশ্লিষ্ট কৰি বাঞ্ছন খোজে, যিজন লৰাই দাইনিং হলত মুছলমান লৰাই ভাত আঞ্জা চুই দিলে খেংখেঙাই উঠে সেইজন লৰাই পিলানীহঁতৰ দৰে অস্পৃগ্য মায়াহৰ ঘৰত খাব ? সচাই আচৰিত । এনেধৰণৰ বহু অসংলগ্ন প্ৰশ্নই জুমুৰি দি ধৰিলে যদিও অকণো বিলম্ব নকৰি পিলানিয়ে গভীৰ নিজাত মগন ভনীয়েক চনিয়াক জগাই ভাত বন্ধাৰ নিদ্দেশ দি অহীন্দ্রহঁতৰ সতে চোতালতে বহিল ।

জন্তুক মোন ক্ষণ ভঙ্গৰ পিচত শব্দৰ মাত লগালে ‘মই বৰ অসহায় অৱস্থাত পৰিছো বাছকৰ, লাজতেই আপোনালোকক কোৱা নাছিলো, কিস্তি পৰিস্থিতিয়ে বাধ্য কৰালে । আজি প্ৰায় চাৰিমাহেই হল মোৰ মেচ ডিউজ দিয়াত গুণগোল হৈ আছে, পুৰাটকা দিব পৰা নাই । মাজতে এমাহৰ টকা গগৈয়ে দিছে । টিউচনৰ টকাও পোৱা নাই । কৰ্ম ফিলআপ কৰিছো দেৱৰ পৰা টকালৈ । মেচ-ডিউজ নিদ্ৰিয়া বাবে লৰাবোৰে জিকজিকাই উঠিছে । সত্য শৰ্মাক ছমকি দিছে মোৰ চাহ জাত বন্ধ কৰিবলৈ । মেচ মেনেজাৰে মোক

টকা জোগাব কৰিছে দাইনিং হলত প্ৰবেশ কৰিলৈ অহুৰোধ জনাইছে। উপায়স্বৰ হৈ মই দিনৰ ভাগত আজি এসপ্তাহে দাইনিং হলত প্ৰবেশ কৰা নাই। বাত্ৰি সকলোৱে খোৱাৰ পিছত সত্যক কাবোকোকালি কৰি এসাজ কণামুগাকৈ ৰাই ওলাই য়াও। কিন্তু এট কথাত জুৱেলহঁতে গম পাই সত্যক ধিটেনি দিছে। সেয়েহে সত্যই আজি মোক ভাত খাবলৈ নিদি ঘূৰাই পঠালে।

শঙ্কৰৰ কথাবোৰ গভীৰ মনোযোগেৰে শুনাৰ পিছত অহীষ্টই ক'লে, 'হুখ নবৰিব ভাগৱতী। আমি এনেকৈয়ে গানৰ পুতৌৰ পাএ হৈ জীৱনৰ ভেটী গঢ়িব লাগিব। পেটত ক্ষুধা লৈও জীয়াই থকাৰ চেষ্টা কৰিব লাগিব। কুল দখিচী হৈ আত্মত্যাগেৰে কুৰি শতিকাৰ বৃত্তান্তৰ বধৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাব লাগিব।

'কিন্তু কেনেকৈ? কিমান দিন আমি পেটত গামোচা ৰাখি থাকিম?'

'এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ মই অপাৰগ। হয়তো এটা শতিকা।'

কিন্তু তেতিয়ালৈ আমি জীয়াই থাকিম জানো? দৰিদ্ৰতাই চেপি খুন্দি কাবুকৰা আমাৰ উত্তৰ পুৰুষো তেতিয়ালৈ জীয়াই থাকিব পাৰে নে নোৱাৰে সেয়া সন্দেহৰ বিষয়। আৰু পাৰমাণৱিক বিভীষিকাৰ ওচৰত আমাৰ জীৱনৰ স্থায়ীত্বই কিমান? একালে দৰিদ্ৰতা আৰু আনফালে পাৰমাণৱিক অস্ত্ৰ প্ৰতিযোগীতা, দুই মহৰ যুদ্ধত আমাৰ মৰণ তেনেই ওচৰ চাপি আহিছে। আমাৰ মানসিক নিৰ্ভীকতা ক্ৰমে লেপ পাবলৈ ধৰিছে। আমি সন্দেহবাদী হবলৈ ধৰিছো। আমাৰ স্থিতি সম্পৰ্কে আমি নিজই সন্দেহান। তেন্তে আমি কেনেকৈ জীয়াই থাকিম?'

'থাকিবই লাগিব। ইমান সহজে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰাটো কাপুকৰৰহে কাম। মনত ৰাখিব শেষবিন্দু শোণিত থকালৈকে যুজিব পৰা জনহে ৰোগ্য উত্তৰাধিকাৰী।' অহীষ্টই কোৱা কথাবোৰৰ সামৰ্থ উপলব্ধি কৰিবলৈ গৈ শঙ্কৰৰ মুখত মাত ৰেবাল। সি নাশাতিলে।

নাশাভিলে মান সি অল্পভৱ কৰিলে, অহীশ্বৰ জীৱন জিজ্ঞাসাৰ ওচৰত তাৰ জীৱন জিজ্ঞাসাই নতশিৰ হোৱাৰ বাহিৰে অইন উপায় নাই। অহীশ্বৰ বাগ্মীতা, যুক্তি তথা উতসাহতাৰ ওচৰতো শঙ্কৰ নতশিৰ। শঙ্কৰে জানে অহীশ্বৰও সমাজৰ ছবল জ্ঞেয়ৰ অপত্য। জীৱনৰ প্ৰতিটো মুহূৰ্ত্তত সিও হতাশা অপমান আৰু ভীৰু অবহেলা পাই আহিছে। আৰ্থিকভাবে সিও পদ্ধি কিন্তু সি পেটবোৰক প্ৰশ্ৰয় দি ক্ষণভঙ্গুৰ হোৱা নাই। জীৱনৰ বাৰ্হতাৰ ওচৰত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰা নাই। বৰঞ্চ এইবোৰক প্ৰত্যাখ্যানকৰণ গ্ৰহণ কৰি ভবিষ্যতৰ পথত অগ্ৰসৰ হৈছে।

এনেতে চনিয়াই মাত দিলে 'দাদা তাত হৈছে, শঙ্কৰ দাক আহিব কোৱা।' শঙ্কৰ ভিতৰলৈ গল আৰু তাত খাবলৈ বহিল।

'খাওক দাদা। তেনেই শুদা তাত।' চনিয়াই লাজ লাজকৈ কোৱা বখাৰ মুহূৰ্ত্ত প্ৰতিবাদ কৰি উঠিল শঙ্কৰে, 'এয়াই বথেই চনিয়া। তোমালোকৰ পবিত্ৰ আন্তৰিকতাই উত্তম স্বাদ 'মোক আৰু অইন মুখবোচক খাদ্য নালাগে।' শঙ্কৰ খোৱাত লাগিল।

তাত খাই উঠি মুখত অকণ চুপাৰি লৈ শঙ্কৰ পিলানিহুতৰ সতে চোতালত বহিল। চুপাৰিখিনি চোবাই, বস গলাধঃকৰণ কৰি শঙ্কৰে বৰলৈ ধৰিলে, মই এতিয়া কি কৰো বাছকৰ, বৰ চিন্তাত পৰিছো। আপোনালোকেতো জানই মোৰ ঘৰৰ কথা। মোমায়েদেউৰ মৰমতেই মই বি. এ. পাছ কৰিছো। তেওঁৰ অৱস্থা ভালে থাকিলে মোক ইউনিভাৰচিটিত পঢ়াৰ খৰচো নিশ্চয় দিলে-হেঁতেন, কিন্তু তেওঁ এতিয়া নিজেই দুসাজ পেটভৰাই খাবলৈ নোপোৱা অৱস্থা গভিকে মোক দিয়ে কৰপৰা। টিউচন, ক্লাৰখিপৰ টকাৰে কোনোমতে টুকটাককৈ চলি আছিলো যদিও এতিয়া টান হৈছে। ধাৰো বহুত হৈছে। গঠৈৰ চাৰিশ, দেবৰ তিনিশ টকা, প্ৰেতাপৰ মোকানন্ত প্ৰায় দুশ, কেটিনতো অল্পত এশমান টকাৰ ধাৰ আছে, ইকালে হোটেলৰ মেচ দিউজ দিবলৈ আছেই। কিন্তু এতিয়া মোৰ

হাতত মুঠৈ টকা নাই। আকৌ পৰীক্ষাও আহি পালে। মই বৰ চিন্তাত পৰিছো বাছফৰ।' শঙ্কৰৰ মাত ক্ৰমে ধোকাথুকি হৈ আহিল। ক্ষন্তেক বৈ শঙ্কৰে পুণৰ কলে—‘পঢ়া আৰু ঘোৰ নহব গগৈ। মই ঘৰলৈ যোৱাই ভাল। পাৰিলে গাওঁৰে ভেনচাৰ স্কুলখনত সোমাই লও, তাৰ পিচত টিউচন আদি কৰি অন্ততঃ ঘৰখন চাব পাৰিম। আইন চাকৰিৰ আশা আৰু নকৰো। কাৰণ বৰমুৰীয়াৰু শকত ধনৰ মোনাৰে পূজা নকৰিলে চাকৰি পাম ব'ত ?’

‘ওহো, সেটো নকৰিব ভাগবতী, সেয়া আপোনাৰ বাবে চৰম মূৰ্খামি হব।’ অহীন্দ্রই কলে। অহীন্দ্রৰ কথা সমৰ্থন কৰি পিলানিয়ে কলে, নিশ্চয় ! ইউনিভাৰচিটিত এডমিচন লৈ ইমান পঢ়িলে যেতিয়া বাইহোক অৰ বাই ক্ৰোক পি. জি. কমপ্লিট কৰি যোৱাই ভাল হব।’ আচ্ছা ভাগবতী, মই এটা কথা কও ; মোৰ বোধেৰে আপুনি ছোষ্টেল ত্যাগ কৰক : আমাৰ এই কমৰটো এনেয়ে আছে ইয়াতে থাকিব পাৰিব আমাৰু ভাৰাও দিব নালাগে। আৰু পৰীক্ষাতো আহিলেই। গতিকে এই ছুটা মাহৰ কাৰণে ইয়ালৈ অহাত বোধহয় একো অসুবিধা নহব।’

পিলানিৰ কথা শুনি পৰম আহ্লাদেৰে অহীন্দ্রই কলে ‘বেচ আইদিয়া। আপুনি ইয়ালৈ আহক ভাগবতী। ছুইজনৰ পঢ়াতো সুবিধা হব একেই ডিপাৰ্টমেন্ট যেতিয়া, আৰু খৰচ পাণ্ডুবোৰৰ বাবে আপুনি মূৰ ঘমাব নালাগে আমি গোটেই বেইটাই ভোলাতুলিকৈ হোৱা কৰিম। নে আপুনি কি কয় ?

‘নিশ্চয়’ পিলানিয়ে কলে। ‘আৰু এটা কথা, সিদিনা কথাৰ মাজতে হেমেন্দ্ৰই কলে জালুকবাৰী হাইস্কুলত হেনো এটা শিক্ষকৰ পদ খালী হৈ আছে, এডভাৰ্টাইজ দিছে। পাৰিলে আপুনি কাইলৈকে এপ্লিকেচন এখন দি আহকচোন। ঠিকতো নাই, পাই মাৰও পাৰে।’

এৰা।’ অহীন্দ্রই শলাগিলে।

এটা সময়ত অহীন্দ্রইও পিলানিৰ পৰা বিদায় লৈ ছোষ্টেললৈ

উভটিল। তেতিয়া ৰাতি বাককৈয়ে হৈছে। চৌদিশ নিশাৰ নিস্তন্ধ। মাথো বৈ বৈ বাজি আছে ঝিলিৰ ঝি ঝি শব্দ। ওপৰত জোনবায়ৈ মিঠা জোনাকৰে আন্ধাৰ ৰাতিৰ ভয়ালতা নাশ কৰাৰ চেষ্টা কৰিছে। জোংগাভৰা পৃথিবীখন সুন্দৰ হৈ পৰিছে। চৌদিশে বিয়পি পৰিছে ৰূপোৱালী আভা। এজাক মুহুম্মদ সমীৰণ সিহঁতক আলফুলে চুই গল। বাকিত প্ৰেমিকৰ লাৱণী স্পৰ্শত কোনো গাভৰুৰ দেহ মন পুলকিত হোৱাৰ দৰে সিহঁতৰো দেহ মন পুলকিত হৈ পৰিল। সিহঁত উভয়ৰে মনত প্ৰত্যয় জন্মিল পৃথিবীখন সচাই মনমোহা, স্নিগ্ধ, সুন্দৰ।

—*—

(ছয়)

বিশ্ববিদ্যালয়ে ঘোষণা কৰা সময়মতেই যদি পৰীক্ষা হয় তেন্তে অক্টোব্ৰইতৰ ফাইনেল পৰীক্ষালৈ বেছি দিন নাই, পৰীক্ষা আহিলেই। পৰীক্ষাৰ বাবে যাবতীয় প্ৰস্তুতি চলাই অকল অক্টোব্ৰই নহয় বেছিভাগ লৰাহোৱালীয়ে ব্যস্ত হৈ আছিল। কায়মনবাক্যে অধ্যয়ন কৰিবলৈ লৈছিল। কিন্তু হঠাতে লৰাবোৰৰ মনৰ দৃঢ়তা নোহোৱা হল। কাৰণ ঘুলুক ঘানাককৈ বাতৰি ওলাল যে পৰীক্ষা পিছুৱাব পাৰে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত এচাম ছাত্ৰ আছে যি পৰীক্ষাৰ হবলগা তাৰিখ মতেই পৰীক্ষা হবলৈ দিয়াৰ পক্ষপাতী নহয়। এইচাম ছাত্ৰই নানা চলাচলৰূপে তথা ভীতি প্ৰাৰ্থনেৰে হলেও ছাত্ৰৰ পৰা পৰীক্ষা পিছুৱাব জনমত গ্ৰহণ কৰে আৰু কড়পক্ষৰ ওচৰত পেচ কৰি পৰীক্ষা পিছুৱাবৰ বাবে উদ্ভট দাবী জনায়। আৰু অতি আচৰিত কথা যে কড়পক্ষয়ো এই দাবী প্ৰায়ে মানি লয়। ছাত্ৰৰ দাবীবোৰ যুক্তি সজ্ঞাত হয় নে নহয় বিচাৰ কৰাৰ অদকাশ নাথাকে। আচলতে প্ৰশা-

সনৰ সোপাটিলা নীতিৰ বাবেই এয়া সম্ভৱ হয়। বিশ্ববিদ্যালয় কত-
পক্ষই এবাৰো ভাবি নাচায় যে ছুবছৰীয়া কোৰ্চেত তিনিবছৰ বা
ভৌতিক সময় নষ্ট কৰা তথা অতিৰিক্ত সময়ৰ বাবে খৰচ বহন
কৰা বেতৰোৰ পৰিয়ালৰ বাবে চকুৰে ধোৱা কোৱা দেখা কথা।
এইবোৰ বথাকেই অহীন্দ্রহঁতে আলোচনা কৰি আছিল। তাৰ কনলৈ
হুৱা শিশিৰ দত্ত আৰু কয়লু বংপীৰ সতে কথা পাতি থাকোঁতে
পিলানি উধাতু খাই কনলৈ সোমাই আহিল পিলানিৰ মুখ বিবৰ্ণ, চুলি
আউল বাউল। পিলানিৰ অৱস্থা দেখি অহীন্দ্র উচপ খাই উঠিল।

‘কি হল বাছফৰ, কিয় এনেকৈ ভৱানবা চিঙি আহিছে?’

‘সৰ্বনাশ। দেৱৰ বাছ এঞ্জিডেণ্ট হৈছে। চিৰিয়াছ কণ্ডিচন।’

‘কি? বাছ এঞ্জিডেণ্ট? কোনকৈ? কত?’

‘ছুবৰীয়া দুই বজাৰ বাছখনত। মাৰ্কেটৰ ষ্টেপেজটোতে, সি উঠবলৈ
নৌপাওঁতেই বাছখন চলি যায়, ফলত সি বাছৰ পৰা এৰা দি ওলত
পৰ।’

‘ভলত?’

‘ও! ককালৰ ওপৰেৰে পিচৰ চকা পাৰ হৈ গৈছে হেনো।’

‘অ মাই গড।’ অহীন্দ্রৰ সতে বাকী ছজন লৰাও চিঞৰি উঠিল।

‘মেডিকেললৈ নিছে, বাছে নে নেৰাছে সন্দেহ।’

‘বলক বাছফৰ মেডিকেললৈ যাব নহয়?’

‘ও বলক। মই লাইব্ৰেৰীলৈ যাব ওলাইছিলো পিছ বাটতে সেইখন
বাছতে উঠা যুৰিবে কলে। কথাটো শুনি চমাই আপোনাৰ ইয়ালৈ
আছিলো।’ সিহঁত ছজন লৰালবিকৈ হোষ্টেলৰ পৰা ওলাই আহিল।
শিশিৰ দত্তহঁত নিতৰ কনলৈ গল, সিহঁতো যাব। হোষ্টেলৰ পৰা
ওলাই বাটত খোজ দিওতে ডা. বি. বৰুৱা হোষ্টেলৰ বাসিন্দা কৃষ্ণ
হাজৰীকাকৈ বিবিকিৰে মাত লগালে ‘দেৱৰ খনৰ লৰাই যাব নেকি
গগৈ?’

‘এৰা। কিয়া গৰ পাইছে নেকি?’

‘নাই বাম বুলি ভাবিছোহে পিছে গাড়ী নাই। ইউনিভাৰচিটিৰ বাছ বন্ধ। পাব্লিক বাছবোৰো পুলিচে বিকুইজিচন কৰা বাবে একে-ধাৰে পান্ডল।’

‘ইউনিভাৰচিটিৰ বাছ বন্ধ হল কিয়?’

‘কোনোবা লৰাই জাইভাৰক মাৰিলে।’

‘হিঃ বৰ বেয়া কাম কৰিছে দেই।’

‘এৰা হে। এই ক্ষেত্ৰত জাইভাৰৰ গাত সমস্ত দোষ জাপি দি লাভ নাই। কাৰণ ইউনিভাৰচিটিৰ বাছত ইমান ভিৰ হয় যে জাইভাৰে কোনোদিনে সুকলমে গাড়ী চলাব নোৱাৰে। ইউনিভাৰচিটিৰ মানুহ-তকৈ বাহিৰা মানুহহে বেছি হয়, মানা কৰিলেও মানুহবোৰ ওলমি হলেও যায়। গতিকে কোনোবা পৰি গলে জাইভাৰে কি কৰিব?’

‘নিশ্চয়! এই কথা ময়ো চাপোৰ্ট কৰো। জাইভাৰক দোষ দি লাভ নাই। শেষ প্ৰশাসনৰ। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাছ অথচ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মানুহে সুকলমে যাব নোৱাৰে। বাক হাজৰিকা আহা।’

সিহঁত পোনে পোনে সাতমাইললৈকে আছিল। ভাগ্যে পাব্লিক বাছ এখন আহি পাইছিল, সেইখনতো অসম্ভব ভিৰ কোনোমতে সিহঁত উঠিল। অহোমুহূৰ্ত্ত গৈ বেতিয়া গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজ হস্পিটেল পায় তেতিয়া হস্পিটেলত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ শিক্ষক তথা কৰ্মচাৰী ভালেকেইজন ব্যক্তি বাৰান্দাত থিয় দি আছিল। সিহঁত চিহ্নাই ঠাৰ্ডত সোমাল। দেৱৰ ভাঘাত গুৰুত্ব। ককালৰ তলচোৱাৰে চকা পাৰহৈ গৈছে। অত্যাধিক বক্তৃতাৰণৰ বাবে মুখখন হালধীয়া হৈ গৈছে। ‘পেচেন্ট চিৰিয়াচ, প্লিজ ড’ক্ট ডিষ্টাৰ্ব’ দেৱৰ চিত্তৰ কাষতে কলক এখন আৰি ধোৱা আছে। তহঁত্ৰ গৈ কাষত থিয় হল। দেৱৰ শেতাপৰা বিবৰ্ণ মুখলৈ চাই পঠিওৱাব লগে লগে এক বুজিব নোৱাৰা শোকে তাক খুন্দা মাৰি ধৰিলে। কব নোৱাৰাকৈয়ে তাক চকুৰে চুৱাবা উপত্য অন্ধ নিগৰিত হল। মনত পৰিল অহোমুহূৰ্ত্ত, দেৱৰ সাক্ষাৎ কৰা। বিগত দুটা বছৰে পোৱা জাব সহায় সহায়-

ভূতিৰ কথা। অহীন্দ্র হোষ্টেলত থিতাপি লোৱাৰ পিচত প্ৰথম চিনাকি হয় দেৱৰ সতেই। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে আশ্চৰ্যকৰণে বোহিত কৰা দেৱক তাৰ ভাল লাগে, দেৱৰ প্ৰতি অহৈতুক মৰম উপভোগ। আৰু সেই দিনাৰ পৰা আজি এই মহুৱলৈ বিশ্বাবদ্যালয়ৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ চাকৰীয়াল হলেও দেৱক অহীন্দ্রই মৰমৰ চকুণে চাই আহিছে। এজন অন্তৰঙ্গ বন্ধু হিচাপে তাক মৰ্যাদা দিছে। তথাকথিত ডিগ্ৰীয়ে সিহঁতৰ মাজত কোনো বাধাৰ সৃষ্টি কৰা নাই। এই ক্ষেত্ৰত অহীন্দ্রই বহুত লৰাৰ পৰা কণখনাও শুনিব লগা হৈছে। তাৰ ভিতৰত প্ৰবালো এজন। প্ৰবালে দেৱক কোনো দিনে ভাল মাতোৰে নামাতে। তাৰ অৰ্জাৰমতে কাম নকৰিলে অভিধানত বিছাৰি নোপোৱা শব্দ কিছুমান সংযোজন কৰি উচ্চস্বৰে গালি পাৰে। দেৱৰ ওপৰত সি অনবৰতে খড়াহস্ত। গতিকে সেৱজন দেৱক যেতিয়া অহীন্দ্রই সমনীয়া বন্ধু হিচাপে কামত চৰ্ণীত বহুৱাই কথা পতাৰ অবিকাৰ দিয়ে তেতিয়া প্ৰবাল স্বাভাৱিকতে খড়াহস্ত হব। এদিন কথা প্ৰসঙ্গতে প্ৰবালে কৈছিল ‘এটা বণা গগৈ, দেৱ হোষ্টেলৰ চকীদাৰ আৰু তুমি এজন পি. জি.ৰ ছাত্ৰ। গতিকে দেৱ আৰু তোমাৰ মাজত বহু দিফাৰেন্স আছে আশা কৰো তুমি এই দিফাৰেন্সৰ ভেলু বাখিবা।’

‘দেৱ চকীদাৰ হব পাৰ ! কিন্তু প্ৰথমতে তেওঁ এজন মানুহ। ডেকা মানুহ গতিকে মানুহ হিচাপেই তেওঁক ব্যবহাৰ কৰাটো উচিত বুলি মই ভাবো।

‘অ নো। তুমি বুজা নাই। তাক কি গৰু হিচাপে ব্যবহাৰ কৰিবলৈ মই কৈছো নেকি ? মই ইয়াকে কব বিছাৰিছো যে এজন চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ চাকৰীয়ালক কামলৈ আনি আমাৰ চকী আৰু বিছনাত বহুৱাই মেল মৰা কাৰ্য্যই পি. জি. ষ্টুডেণ্টৰ ভেলু বহুত কমাই দিব।’

‘ইয়াত ভেলু বঢ়াটুটাৰ কোনো প্ৰশ্ন নাহে চৌধুৰী। তেওঁৰ পাজিচন, নাই বা চাকৰি দিয়েই নহওক, মই মাথো জানো দেৱ যোব বন্ধ। মই তেওঁক বন্ধুৰ আসন দিবলৈ বাধ্য।

‘বন্ধু ? পাগল নেকি ? চকীদাৰৰ সত্বে বন্ধু পতা লৰা এতিয়ালৈ
ভোমাকহে দেখিছো।’

‘হব পাৰে’।

‘তেম্ভে তুমি দেৱৰ সতে ঘনিষ্ঠতা কমাই নিদিয়া ?

‘সেইয়া মোৰ ইচ্ছাধীন !’

‘ঠিক আছে দেখা যাব !’

‘কিন্তু এটা কথা, দেৱ মোৰ ওচৰলৈহে আহে আৰু এই কমটোৰ
মই এজন বাসীন্দা, গতিকে দেৱক ইয়ালৈ অহাত বাধা প্ৰদান কৰিলে
মই সহ্য নকৰিম।’

অহীন্দৰ জবাব শুনি বঙত এনে নাই হৈ কমৰপৰা ওলাই গৈছিল
প্ৰবাল।’ এইদৰে বহুতে বহুত কিবা কিবি কৈছিল অহীন্দক। কিন্তু
অহীন্দই সেইবোৰত মুঠেই গুৰুহু দিয়া নাছিল। আৰু গুৰুহু দিবই
বা কিয় ?

দেৱ। সম্পূৰ্ণ নাম দেৱকান্ত ৰাজবংশী। প্ৰায় বাইশ বছৰীয়া
এজন স্মৃষ্টাম যুবক। দেৱৰ ঘৰ গাড়ীগাওঁত। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
গাতে লাগি থকা এই গাওঁখন গুৱাহাটী পৌৰ নিগমৰ এক নং ৱাৰ্ড
হিচাপে অন্তৰ্ভুক্ত যদিও টাউনৰ সা-সুবিধা ইয়াত একো নাই।
সমগ্ৰ অসমৰ গাওঁসমূহৰ যি বাস্তৱ চিত্ৰ সেই চিত্ৰ গাড়ীগাওঁতো
বিদ্যমান। ৰাষ্ট্ৰাটব অৱস্থা শোকলগা। প্ৰায়বোৰ মানুহৰ অৰ্থ-
নৈতিক অৱস্থা তেনেই দুখলগা। শিক্ষা দীক্ষাও আশানুৰূপ নহয়।
খেতিকেই মূল জীৱিকা হিচাপে লৈ বৰ্ত্তি থকা গাওঁবাসীৰ মাটিবোৰ
বিশ্ববিদ্যালয় ৰেডিঅ ট্ৰেন্সমিটাৰ চেণ্টাৰ আদিয়ে অধিগ্ৰহণ কৰাব
পিচত কৃষিজীৱি মানুহবোৰৰ অৱস্থা পানীত হাঁহ নচৰা হয়গৈ। এই
ক্ষেত্ৰত মাটি অধিগ্ৰহণ কৰা পৰিয়ালক চাকৰি আদিত আগস্থান দিব
লাগে যদিও গাড়ীগাওঁৰ মানুহে ন্যাত্য প্ৰাপ্য অদ্যপি পোৱা নাই।
নিবৃত্তিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰজন প্ৰীতি তথা কলুষিত দুনীতিৰ বাবে থলুৱা
মানুহবোৰ সদায় বঞ্চিত হৈ আহিছে। এচাম বিষয়া তথা প্ৰভাৱশালী

ব্যক্তিৰ অভুতী-বঙহীৰ বাবে এই অনুস্থানৰ চাকৰি বাকৰি বেন সংৰক্ষিত।

সেইদৰে এই অঞ্চলটো শিক্ষা দীক্ষাতো ভালদৰে আগবাঢ়িব পৰা নাই। চাকি এগছিব গুৰি অংশ যিদৰে সদায় একাৰ হৈ থাকে ঠিক সেইদৰে জ্ঞানৰ দিবাট চাকি বিশ্ববিদ্যালয়ৰো কাষৰ ঠাইবোৰত জ্ঞানৰ পোহৰত সম্পূৰ্ণৰূপে উদ্ভাসিত হোৱা নাই। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধিকাংশ ঘৰ ছৱাৰ গাড়ী-গাওঁৰ মাটিত স্থাপিত যদিও গাড়ী-গাওঁৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়া ল'ৰা কম। দুৰ্বল অর্থনীতিৰ বাবে উঠি অহা ডেকাবোৰৰ পঢ়াও ব্যাঘাত জন্মে। ফলত তেওঁলোক ক্ষুধ্ৰু হৈ উঠে। দুই একে কেতিয়াবা বিক্ষিপ্ত ঘটনাৰো সূত্ৰপাত কৰে। আক তেতিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্রশিক্ষক আৰু কৰ্মচাৰী সকলোৱে মিলি ঘটনাৰ নিন্দা কৰে আৰু ভীত্ৰ গৰিহণা দিয়ে। কিন্তু তেওঁলোকৰ অৰ্থাৎ বিক্ষুব্ধ যুৱক সকলৰ হৃদয়ৰ কাকণ্যতাখিনি তথা ভাগি পৰা মানসিকতা বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চোপালৰ গাওঁবাসীয়ে 'বিন্যাস জাহাজ' বুলি গণ্য কৰে। কোনো গৰাকী অধ্যাপক অধ্যাপিকাই স্বেচ্ছাই কোনো দিনে গাওঁবাসীৰ মাজলৈ সোমাই তেওঁলোকৰ মৰ্মবেদনা বুজিবলৈ চেষ্টা নকৰে। সেইদৰে বাবু আখ্যাৰে বিভূষিত ছাত্র সকলেও এনেয়ে হওক বা সমাজসেৱাৰ কামতেই হওক গাড়ী-গাওঁৰ মানুহৰ অৱস্থাৰ বুজ লবলৈ যোৱাতো অদ্যপি পৰিলক্ষিত হোৱা নাই। বৰঞ্চ এই গাওঁখন সম্বন্ধে কেতবোৰ ওখাৰ্কাথিত অশ্রবাদ দি ঘোলাকণী উম দি আছে। থলুৱা ভাষা সংস্কৃতিৰ ওপৰত গবেষণা কৰা কোনো-জন গবেষকে গাড়ী-গাওঁৰ ঐতিহ্যপূৰ্ণ সমাজ সংস্কৃতিৰ ওপৰত চকু ফুৰোৱা নাই। মহাপুৰুষীয়া আদৰ্শৰে অনুপ্রাণিত গাড়ী-গাওঁৰ সামাজিক জীৱনে কাৰো অন্তৰত বেখাপাত কৰা নাই। হিন্দু মুছলমানৰ অপূৰ্ব সমন্বয়ত গঢ়ি উঠা অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ যি মহান চিত্ৰ সমগ্ৰ অসমতেই বিদ্যমান, সেই চিত্ৰ, গাড়ী-গাওঁতো আছে। গাড়ী-গাওঁৰ মেধিপাৰাত মুছলমান মানুহে বাস কৰে মেধিৰ পৰিয়াল নহয়।

দেৱ ওৰফে দেৱাশীৰ ৰাজবংশীৰ ঘৰ এই গাড়ী-গাওঁত। প্ৰাক-

বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীলৈ পঢ়ি ফাষ্টনেল নিদিয়াকৈ সি শিক্ষা জীৱনৰ পৰা আঁতৰি পৰে। কাৰণ উপায়ন্তৰ। দৰিলতাটো গ্ৰাস কৰি অনা ঘৰখনলৈ বৰপুত্ৰ হিচাপে সি যদি গলপ ভাষণ কঢ়িয়াব নোৱাৰে তেন্তে ঘৰখন নিঃশেষ হ'ব। তাক তাৰ বাঢ়িবে ঘৰখনত উপাৰ্জন কৰা ব্যক্তি নাই। কাৰণ সি প্ৰাক-শিক্ষাবিদ্যালয় দ্বিতীয় বাৰ্ষিকত পঢ়ি থাকোঁতেই তাৰ পিতৃ গদাধৰৰ মৃত্যু হৈছিল। মৃত্যু মানে সেয়া আভাৱিক মৃত্যু নাছিল। আত্মহত্যাও কৰা নাছিল। সেই মৃত্যু আছিল অকাল মৃত্যু। সেই মৃত্যু, মৃত্যু নাছিল, আছিল মানৱতাৰ চৰম পৰাজয়। দাক্ষণ অৰ্থনৈতিক সংকটত পৰি ভিল ভিলকৈ সম্পন্ন কৰা জীৱনৰ কৰুণ যৱনিকা।

গদাধৰ আছিল এজন প্ৰগতিশীল খেতিয়ক। মাটি বাৰীও আছিল ষাথেষ্ট। কপালৰ ঘাম মাটিত পেলাই ভ্ৰম কৰিছিল; ভ্ৰমৰ মৰ্যাদাও অবশ্যো পাইছিল সেয়েহে তেওঁ হাঁহিৰ পাৰিছিল। তাক সেই হাঁহি ভাছিল জীৱনৰ পূৰ্ণতাৰ হাঁহি কিন্তু . . . বিশ্ববিদ্যালয় আছিল, বেডিঅ টেলমিটাৰ চেণ্টাৰ আছিল, বনবিদ্যালয় আছিল, অভিযান্ত্ৰিক মহাবিদ্যালয় আছিল, ধূমধাম মাটি অধিগ্ৰহণৰ প্ৰতিযোগিতা চলিল। বিনিময়ত দিলে যৎকিঞ্চিৎ মূল্য কেতবোৰ খমখমীয়া কাগজৰ নোট কিন্তু টকাটো গদাধৰহঁতৰ মুখত ঠাঁহি বিৰিঙাব নোৱাৰিলে। কাৰণ সেউজৰ আছিল অস্থায়ী। ফলত এইচাম মাজুহ অচিৰেই সৰ্বশূন্য হৈ পৰিল। এই ক্ষেত্ৰত বিশ্ববিদ্যালয় নাইবা অন্য অনুষ্ঠান স্থাপনৰ হোতা সকলে গদাধৰহঁতক অকণো দিহাপৰামৰ্শ দিয়াৰ আশংক্যতা অনুভৱ নকৰিলে। মাটি অধিগ্ৰহণ কৰি বিনিময়ত টকা দিয়াটো যেন কৰ্ত্তৃপক্ষৰ এবমাত্ৰ কৰণীয় কৰ্ত্তব্য।

যেতিয়া গদাধৰৰ মাটিৰ টকাবোৰ শেষ হৈ আহিছিল তেতিয়া তেওঁৰ ক্ষুদ্ৰ সংসাৰখন পূৰ্ণকণ্ঠ বাঢ়ি আহিছিল। বৰপুত্ৰ দেৱানীয়ে কৈশোৰ পাব হৈ যৌৱনৰ ছুৱাবদলিত ভৰি দিছিল। সলীতা গাভৰু হৈছিল। বাকী পেটমোচা লৰাটোও অধিক অল্পবয়সৰ দাবীৰে বাঢ়ি

উঠিছিল। অভাৱ নামৰ বাগ্‌সটোৱে হা-কৰি মুখ মেলি অহাৰ উমান পাই শক্তিও হৈ পৰিছিল গদাধৰ ৰাজবংশী তেওঁ দিকবিদিক একাধ দেখিছিল। অকালতে দাৰ্জি চুলি পকি শুকাই খীনাই থলম্বৰ পুৰুষজন আশীৰছৰীয়া বন্ধ যেন হৈছিল। বেমাৰেও আক্ৰমণ নকৰাকৈ নাথাকিল। হাতত দাখন লৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বোৱাটাৰে কোৱাটাৰে হাজিৰা কাম নৰি গধূলি ঘৰলৈ উভতাৰ পিচত পিতাকলৈ চাব নোৱাৰা হৈছিল দেৱট। জুহালৰ শুৱিত কাঁহি কাঁহি ভাগৰি পৰা পিতাকৰ বুকুখন পিচি দি সি কয় 'ওই আক কাম কৰিবলৈ যাব বেলাগে পিতাই। মই বিছাৰ খোছাৰ কৰি আক ছুটামান টিউচন বেছিকৈ লও। ছফা লৰা পঢ়ালেও অস্তুতঃ এশ টকা পাম কোনো মতে চলি যাব' 'নলবি বোপাই। গৈৰ দেখোন পুৱা গধূলি টিউচন আছেই আক অধিব ললে তোৰ কলেজৰ পঢ়া ক্ষতি হব' পিতাকে তাক মানা কৰে। কিন্তু সি নামানে। কাৰণ সি নিকপায়। 'তাক টকা লাগে। ঘৰখনে খাব লাগে। পিতাকৰ বেমাৰৰ চিকিৎসা কৰিব লাগে।

গদাধৰৰ অৱস্থা ক্ৰমে বেয়া হৈ আহিছিল। কফ পিত্ত আদি ভালে কেইটা ব্যাধিয়ে শ্ৰীমকায় মানুহজনৰ অৱস্থা তেনেই কাহিল কৰি দিছিল। সদা হাস্য মানুহজনৰ মুখৰ হাঁহি ছল্ল'ভ হৈ পৰিছিল। আক এদিন আচম্ভিতে গদাধৰ ৰাজবংশী নামৰ গাড়ীগাৰ্ভৰ অন্যতম সহজ সৰল মানুহজনে এট বিশ্বৰ পৰা মেলানি মাগিছিল।

পিতাকৰ এই অৰাশাৱিক আক অকাল মৃত্যুত বিচলিত নহল দেৱাশীষ। ইয়াৰ বাবে সি কাকো শোষণও কৰিব নুখুজিলে। সি জানে এয়া হুবই। আজি ওৰ পিতাক মৰিছে কাইলৈ বহুতৰ পিতাক মৰিব। গৰিবী হওবলৈ গ্ৰহণ কৰা চৰকাৰৰ তথাকথিত আচনিবোৰ ঠিক এইদৰে গৰীবৰ মৃত্যু হৈয়েই সকল (?) ৰূপায়িত হব। বনজুইৰ দৰে বাঢ়ি অহা জীৱন্তৰ উৰ্দ্ধগামী মূল্য, কলুষিত ছনীতি আক গৰীবৰ দুখত সমবেদনাৰ নামত ঘৰিয়ালৰ চকুপানী

টুকা বাইকাণ্ডাৰী সকলৰ মুখামিৰ বাবেই বহুতো গদাধৰে অকাল মৃত্যুক সাবটি লব।

আৰু ইমানতে শেষ হল দেৱৰ কলেজীয়া শিক্ষা জীৱন। আৰম্ভ হল চাকৰিৰ অমুসন্ধান। কিন্তু সি চাকৰি পাব কত? আনহাতে তাৰ শিক্ষাই আছে বা কিমান? কিন্তু তাক চাকৰি এটা লাগেই।

‘এতিয়া কোনো কামেই খালি নাই, তুমি পিচত খবৰ কৰিবা’ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এজন শীৰ্ষস্থানীয় বিষয়াই এদিন দেৱক কৈছিল। ‘বুজিছা, বিয়েবাৰ পোষ্টৰ বাবে অলপ শিক্ষিত হলেই হয় যদিও বি.এ. পাছ লৰাইও খাটি আছে। তেওঁলোকৰেই একো কৰিব পৰা নাই। বাক মই চাম। পোষ্ট কেইটামান বোধহয় ওলাব তুমি জানুৱাৰীত খবৰ কৰিবা।’ তেতিয়া আছিল নবেম্বৰ মাহ জানুৱাৰীত খবৰ কৰোতে কৈছিল এপ্ৰিলত, এপ্ৰিলত খবৰ কৰোতে কৈছিল ‘নাই হে এপইন্টমেণ্ট হৈ গল, আগৰে পৰা কেজুৱেল খাটি থকা লৰাই পালে। এতিয়া একো পোষ্টেই নাই।’

‘চাব অলপতে দেখোন বামলাল নামৰ বিহাৰী লৰা এজনক নিযুক্তি দিছে’ দেৱই কৈছিল।

‘অ, সেয়া চকিদাৰী পোষ্টহে। তুমি চকিদাৰী কাম কৰিবা জানো?’

‘কৰিম চাব, চকিদাৰ, মালী যি কায়েই নহওক কিয় মই কৰিম।’ অৱশেষত দেৱৰ চাকৰি হৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ত সি চকিদাৰ হিচাপে নিযুক্তি পাইছিল। অৱশ্যে এই ক্ষেত্ৰত স্থানীয় ছাত্ৰ সঙ্ঘৰ সদস্য কেইজন মানহে ধন্যবাদৰ পাত্ৰ; কাৰণ তেওঁলোকৰ আশাপুষ্টীয়া চেষ্টাতহে তাৰ চাকৰি হয়। তাৰ পিচত আৰম্ভ হল একেধৰে জীৱন। যি জীৱনত মানৱতা চৰমভাৱে লুপ্তি। চকিদাৰ মানেই যেন এটি ইতৰ প্ৰাণী আৰু তেওঁলোকক সেইদৰেই ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ‘তই’ৰ সলনি আপুনি ব্যৱহাৰ কৰাটো বোধহয় গৰ্হিত কাম বুলিয়েই ছাত্ৰ শিক্ষক কৰ্মচাৰী কোনেও আপুনি মোবোলে। চকিদাৰ

মানেই যেন এফোটা আজাবাহী যন্ত্ৰ । অন্তত: সেইদৰেই তেওঁলোকক ব্যৱহাৰ কৰা হয় । ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দোকান বজাবৰ পৰা বস্ত্ৰ আনি দিয়া ; ধূৰীৰ তালৈ কাপোৰ ইজি কৰিব যোৱা আনকি কেতিয়াবা কাৰো কাৰো 'মৰামো' বঢ়িয়াব লগা হয় । কাৰণ বিক্ৰয়চৰণ কৰা মানেই পৰিস্থিতিয়ে অন্যকপ লোৱা । গতিকে ছাত্ৰৰ দৌৰায় নিৰ্বিবাদে সন্ত্ৰ কৰি চাকৰি বজায় ৰখাই শ্ৰেয় । দেৱয়েও তাকেই কৰিছিল । নিজৰ সমনীয়া ছাত্ৰবোৰৰ সকলো জুকুম সি হাঁহিমুখে পালন কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল । আপত্তি কৰাটো যেন তাৰ কৰ্ত্তব্যৰ বাহিৰ, সেইটো তাৰ বাবে অসম্মাচিন, সি সেইদৰেই ভাবি লৈছিল ।

সেইদিনা ৰাতিয়ে নৈৰ ঢুকাল । দেৱৰ যুত্ৰাত কন্দা নাচিল অহীষ্টাই । সি বাহুময় হৈ পৰিছিল । থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰি ৰোগাৰ অলসভাবে শৰীৰটো এৰি দিছিল । সি অন্তৰৰ নিভৃততৰ কোণৰ পৰা অনুধাৱন কৰিছিল যে তাৰ অন্তৰৰ কথা বুজি পোৱা এজন ভাতৃ তাৰ ওচৰৰ পৰা চিৰদিনৰ বাবে আঁতৰি গল ।



-সাত-

নেৰৰ মৃত্যুৰ প্ৰায় এসপ্তাহমান পিচত, এদিন দোভাগ বাতি। সমগ্ৰ হোষ্টেলাটোত মানুহৰ দপদপনি, ফ্ৰুক তৰ্জনগৰ্জন দজ'ত গুৰি-ওৰা বিকট শব্দ। ধহমহকৈ উঠি বহিল অহীন্দু। প্ৰবালে কম সলনি কৰাৰ পিচত এই কমটোত সি অকলে আছিল। বিছনাৰ পৰা নামি কি হৈছে বুলি উমান লব খোজোতেই তাৰ কমৰ দজ'তো ছপদাপ গোৰ পৰিল। 'এই দজ' খোলো' মেদিনী কপোৱা গজ'ন গুনি চমকি উঠিল অহীন্দু। সম্ভৱৰ্ণে উঠি গৈ দজ'খন খুলি দিলে। দজ' খোলাৰ লগে লগে ছবমুৰকৈ এডাক চি.আব.পি সোমাই আহিল। এজনে তাক জপটিয়াই ধৰিলে বাকী কেইজনে তাৰ কিতাপৰ চেলফ, বিহনাপত্ৰ আদিত ফিবা বিচাৰি লণ্ডভণ্ড কৰি পেলালে। ট্ৰাংক চুটকেচ সবলো খুলি চালে। চি.আব.পি. এজনে তাক এটা কোব মাৰি ছকাৰি উঠিল 'মাল নিকালো, মাল নিকালো। পঢ়তা হ্যায় যা গুন্দামি কৰতা হ্যায়।'

'চালে লোককো প্ৰসাদী নহী দেনেচে নহী হোতা।'

'দে দো খোৰা ইনকোভী।'

কমলৈহে পালে তাৰ গাত উধাই মুখাই লাঠীৰ কোব পৰিল।

'য়ে গুন্দা কাহা গয়া?' কাত থকা উদং বিছনাখনলৈ চাই এজন চি. আব. পিয়ে স্মৃথিলে।

'কম চেজ কিয়া, সি কলে।

'কম চেজ কৰিছেনে কৰবাত ব'ৰ বনাবলৈ গৈছে?' কমলৈ সোমাই অহা পুলিচ অফিচাৰ এজনে তাৰ গাত ষ্টিক ডালেৰে হেচুকি কলে। 'মাৰে বাপেৰে ডইউক ইয়ালৈ পঢ়ি লৈ পঠাইছেনে আন্দোলন কৰিব পঠাইছে? ডইউক ঠাণ্ডা নবমালে নহব। ডইউক ককাল

ভাঙি দিম বহু, য'তে তহঁতে জনমলৈ আন্দোলনৰ নাম মুখত নলয় ।'
 এইদৰে তৰ্জন গৰ্জন কৰি পুলিচ চি. আৰ. পিৰ দলটো ওলাই গল ।
 অহীন্দ্র লাঠীৰ কোবত লেবেজান হৈ পৰিছিল । কমৰ পৰা কোনোমতে
 চুচৰি আহি বাৰান্দাৰ খিয় হৈ, দেখে যে কেইবাজনো লৰাক চি.
 আৰ. পি. ৰ দলটোৱে চোচৰাই টানি লৈ গৈছে কাপোৰ কানি
 অসংযত । কাৰোবাৰ পিছনত লুঙি আৰু গেঞ্জি । কাৰোবাৰ লুঙি-
 খনো খহি গৈ মাৰ্জা জাডিয়া বা আন্দাৰৱৰহে আছে । চি. আৰ.
 পি. ৰ কোবত লৰাবোৰে দেদাউৰি পাৰি উঠিছে । কাৰোবাৰ মূৰ
 ফাটি তেজ বৈ গৈছে । কাৰোবাৰ হাত ভৰি ভাঙিছে । গোটেই
 হোষ্টেলটোতে বিবাজ কাৰিছে এটি বৰুণ বিভাসিনাই ।

স্তম্ভিত হৈ পৰিল অহীন্দ্র । আন্দোলন দমন কৰাৰ নামত
 প্ৰশাসনে পুলিচৰ জৰিয়তে জনসাধাৰণৰ ওপৰত কৰা এই বৰ্ষৰতাই
 ভাৰতীয় গণতন্ত্ৰক বলুৰিত কৰা নাহনে ? কোনো সমস্যা সমাধানার্থে
 জনসাধাৰণ একত্ৰিত হোৱাৰ পূৰ্ণ অধিকাৰ থকা স্বত্বেও প্ৰশাসনে
 সেয়া উলাই কৰিছে । আশীৰ দশকত অসমত গঢ়ি উঠা বিদেশী
 বহিস্কৰণ আন্দোলন চৰকাৰ তথা প্ৰশাসনে মৰিমূৰ পৰাত ব্যস্ত ।
 অথচ এই আন্দোলনৰ ন্যায্য সন্দৰ্ভ কাৰো দ্বিমত নাই । কাৰণ
 এই আন্দোলন ভাৰতীয় সংবিধানৰ পৰিএতা বক্ষাৰ বাবেহে ক্ষমতাৰ
 ভাগ বতৰাত নগ্নভাৱে লিপ্ত আনাৰ বাটিকাড়াবীসবলৰ জ্বাৰত, অজ্ঞাতে
 চুবুৰীয়া দেশৰ পৰা অবৈধ প্ৰৱজন ঘটি অসমীয়া মানুহৰ আভিষেদ্যতা
 তথা সবলতাৰ স্বেচছ নৈ প্ৰৱজনগৰ্ভায়ে বৰষৰৰ মজিয়াত বৰপীৰা
 পাৰি বহি গৈছে তাৰি অসমৰ অৰ্থনীত, ভাষা-সংস্কৃতি ৰাজনীতি
 আনকি অসমাত্মক ভুলুপ্তিত হও হও অৱস্থা । কিন্তু ? এয়া হব
 দিব নোৱাৰি । কাৰণ স্বকীয় বৈশিষ্ট বজাই ৰাখিব নোৱাৰিলে
 মানুহ বিকৃত কেণ্ডিয়াও মানুহ হিচাপে জীয়াই থাকিব নোৱাৰে ।
 সি হব পদলেহন বাৰো কুকুৰ । অসমীয়াৰ এয়া মুঠেই কাম্য নহয় ।
 সেয়েহে জাতি ৰ্বৰ্ণ ধৰ্ম নিবিধেৰে অসমবাসীয়ে গঢ়ি তুলিছে অকৃতপূৰ্ব

গণ আন্দোলন। অসমবাসীয়ে দেখোন ইয়াৰ বাহিৰে অন্য কোনো গৰ্হিত কাম কৰা নাই যাৰ বাবে প্ৰশাসনে আন্দোলন দমন কৰিবলৈ উঠি পৰি লাগিছে। নিজৰ সান্দহ খোৱা বালি তল যোৱাৰ আশঙ্কাত বাষ্ট্ৰকাভাৰী সকল উৎকণ্ঠিত হৈ পৰিছে, শঙ্কাত অস্থিৰ হৈ পৰিছে আৰু তাৰবাবেই পুলিচ লগাই নীৰিহ জনসাধাৰণৰ ওপৰত দৌবাৰ দেখুৱাই সত্ত্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰিছে। আন্দোলনকাৰী যুৱকক নাপাই ঘৰৰ বয় বস্তু লগু ভগু কৰিছে। সন্তানক নাপাই পিতৃ-মাতৃক অত্যাচাৰ কৰিছে। নীৰিহ মানুহবোৰক হিটলাৰে ইহুদী নিধন কৰাৰ দৰে শাৰী শাৰীকৈ থিয় কৰাই হত্যা কৰিছে। মুক্তি যুঁজাৰ স্কুল কলেজৰ শিক্ষক বিংশিষ্ট সাহিত্যিক বুদ্ধিজীৱী আনকি অসম সাহিত্য সভাৰ দৰে মহৎ অস্থান এটিৰ সন্মানীয় পদাধিকাৰীক সাধাৰণ পুলিচ বিষয়াই 'তই' সম্বোধন কৰি অবাইচ মাতেৰে গালি পাৰি মাৰধৰ কৰিছে। ভৰ যোৱন প্ৰাপ্ত যুৱকক উলংগ কৰি গুপ্তাংগত বেজি, আলপিনেৰে খুচি আনন্দ উপভোগ কৰিছে। কিন্তু কিমান দিন এই অত্যাচাৰ চলিব? দেশত জানো কল্যাণকামী সমাজ সচেতন ব্যক্তি নাই যি গণতন্ত্ৰৰ এই অধঃপতনগামীতাৰ অৱসান ৰিছাবে। মান-ৱীয়তাৰ এই চৰম বিপৰ্য্যয়ৰ বিৰুদ্ধে মুক্তকণ্ঠে প্ৰতিবাদ কৰিব পৰা মানুহ জানো আমাৰ দেশত নাই? সমাজত জানো জোৱাৰ নাহিব যিয়ে সামাজিক মূল্যবোধ অটুট ৰাখি দেশৰ মৰ্য্যদা ভুলুটিত হবলৈ নিদিব? আমাৰ অবদমিত মনকষিকাৰৰ জানো কোনো প্ৰতিকাৰ নাই? আছে। নিশ্চয় আছে। সেয়া স্বাভাৱিক।

পিছদিনা।

আজি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সকলোবোৰ শ্ৰেণী আৰু কাৰ্য্যালয় বান্ধিল কৰা হৈছে দহ বজাৰ পৰা বিশ্ববিদ্যালয় পেন্সাগৃহত এখন প্ৰতিবাদ সভা অনুস্থিত হল। কৰ্ত্তৃপক্ষৰ বিনা অনুস্থতিত ছাত্ৰাবাসত পুলিচ সোমাই নিৰপৰাৰী ছাত্ৰক কৰা অৱৰ্ণনীয় অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদত ছোৱা এই সভাখনত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী শিক্ষক কৰ্মচাৰী সকলোৱে স্বতঃ-

ফুৰ্ত্তভাৱে যোগ দিছে। মানুহৰ বোৰৰ চকুত যেন জুইছে জ্বলিছে।
 প্ৰশাসনৰ কাৰ্য্যও অতিৰিক্ত হৈ অসম প্ৰেমী প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে শৰীৰত
 প্ৰবাহিত হৈছে উৰ্বৰকৰ বন্যা। এবাৰ নহয় দুবাৰ নহয় বাৰ বাৰ
 পুলিছে ছাত্ৰাবাস বেটিলৈ অৱৰ্ণনীয় অত্যাচাৰ কৰিছে। স্বাধীন
 ভাৰতৰ পুলিচৰ অত্যাচাৰৰ এই নিদৰ্শন োধহয় বৃটিশ ভাৰততো
 পোৱা নগৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দৰে মহান অনুস্থান বোৰক প্ৰশা-
 সনে যথেষ্ট ব্যৱহাৰ কৰাটো অকল নিন্দনীয়ই নহয় গৰ্হিতো।
 বিশ্ববিদ্যালয় এটা স্বতন্ত্ৰৰীয়া অনুস্থান। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেজবোৰ
 নিজস্ব স্বাধীনতা আছে। অথচ সাম্প্ৰতিক অসমৰ প্ৰশাসনে বিশ্ব-
 বিদ্যালয়ৰ স্বতন্ত্ৰতাক পাত্ৰা নিদিয়ে। উপাচাৰ্য্যৰ দৰে পদাধিকাৰীৰ
 কথাও প্ৰশাসনে গ্ৰাহ্য নকৰা হৈছে। সভাও সভাপতিত্ব কৰা
 উপাচাৰ্য্যই এই কথা কেই ক্ষোভেৰে ব্যক্ত কৰিছে।

ঠাইৰ অভাৱত পেন্কাগৃহৰ একেবাৰে শেষৰ ফালে থিয় হৈ
 আছিল অহীন্দ্ৰহঁত। বিভিন্ন জনে দিয়া বক্তৃতা শুনি শুনি সি ভা-
 লাগি আছিল। তালৈ চাই পিলানিয়ে মাত লগালে ‘একো কব-
 লগীয়া নাই?’

‘হু: কবলগীয়া? কবলগীয়া বহুত আছে। কিন্তু কৈ কিবা
 লাভ আছে জানো?’

‘লাভ লোকচানৰ প্ৰশ্ন কৰিছে কিয়? কবলগীয়াৰি কৈ দিয়ক।
 ‘লাভ নহলেও লোকচান ৰোধহয় কাৰো নহব।’ পিলানিয়ে কলে।

ক্ষত্বেক মৌনতা অবলম্বন কৰাৰ পিচত অহীন্দ্ৰ মকলৈ গল।
 সভাপতিক সম্বোধি তাৰ বক্তব্য আগবঢ়ালে। অহীন্দ্ৰ মকলৈ যোৱা
 দেখি বহুত ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে কোঁতুহলেৰে তাক নিৰীক্ষণ কৰিলে। তাৰ
 মুখনী স্তম্ভ বক্তৃতা শুনিবলৈ গভীৰ প্ৰত্যাশাৰে আক এজনী মানুহে
 বাট চাই আছিল, সেইজনী হল স্নাত। স্নাতাই নাজানে তাই কিয়
 অহীন্দ্ৰৰ প্ৰতি ইমান কোঁতুহলী হৈ পৰিছে। তাই যুজি নাপায় কি
 এক অন্ধ আকৰ্ষণ ঠিক চুবুৰীৰ দৰে তাক তাৰ ওচৰলৈ অকলীয়া

ক্ৰমে টানি লৈ গৈ আছে। তাইৰ অন্তৰত অহীন্দ্ৰৰ প্ৰতি থকা কৌতুহল আৰু আত্মবোৰ যেন নিজস্ব ৰূপত থাকিব খোজা নাই। সেইবোৰ যেন ৰূপ সলনি কৰিব খুজিছে। নাভাবো বুলিও আভি কালি তাই অহীন্দ্ৰৰ কথাই ভাবি থাকে। গধূলি ভগবানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰোতে তাই আৰু এজনৰ বাবে ভগবানৰ ৰূপৰা ভিক্ষা কৰে। এয়া নিত্য নৈমিত্তিকত পৰিণত হৈছে। অহীন্দ্ৰৰ প্ৰতি থকা তাইৰ আত্ম আৰু মৰম তাৰ অলঙ্কিত স্নাতাই নিবেদন কৰে। নিবেদন কৰি মনত অপৰিসীম আনন্দ পায়। মন প্ৰাণ পূৰ্ণতাৰ আনন্দৰে আত্মত হৈ পৰে।

কিন্তু তাইৰ এই আত্ম তথা অহীন্দ্ৰৰ প্ৰতি থকা অহৈতুক আকৰ্ষণ প্ৰবালে সহজ ভাবে লব নোৱাৰিলে। প্ৰবাল স্নাতাৰ ল'নি দেহৰ স্তুৰাস লবৰ বাবে সততে উৰাউল। পাকে প্ৰকাৰে সি স্ত্ৰোণ ৰিছাৰি থাকে। কিন্তু এতিয়া সি দেখিলে যে স্নাতাই তাৰ উপস্থিতিক ক্ৰমে গুৰুত্ব নিদিয়া হৈছে। বৰঞ্চ তাৰ উপস্থিতিক তাই স্ত্ৰোণ কৰে। তাৰ বক্তব্যবোৰৰ উপলুঙা কৰে। প্ৰবালে অনুধাৱন কৰি দেখিলে যে স্নাতাৰ এই আচৰণৰ বাবে দায়ী অহীন্দ্ৰ। সিয়েই যত কুটৰ ঘাই। সেয়েহে প্ৰবাল অহীন্দ্ৰৰ ওপৰত সততে নাৰাজ হৈ থাকে। অহীন্দ্ৰৰ বিৰুদ্ধে সি স্নাতাক লগালে তুমি অহীন্দ্ৰৰ সতে ঘনিষ্ঠতা বন্ধ কৰা স্না। সি এটা মন্ত ব'ব। কিতাপ, ভায়োলিন আদিৰ মাজত সোমাই থকা এটা জড় পদাৰ্থ। ইউনিভাৰচিটিৰ ছাত্ৰ এজনৰ থাকিব লগীয়া আৰ্টনেছ তাৰ নাই।' প্ৰবালে আৰু কৈছিল, কোনো লাভ নাই জীৱনটো এইদৰে স্পাইল কৰাৰ। হাড়তে পোৱা লাগ, জাৰিয়াছ 'গাইক' এনজয় নকৰি মিচাই আদৰ্শৰ পিচত ঘূৰি ফুৰাটো মুৰ্খামিৰ বাহিৰে অইন একো নহয়।'

প্ৰবালৰ কথাই স্নাতাৰ মনত কোনো প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা নাছিল। এই ক্ষেত্ৰত তাই আছিল সম্পূৰ্ণ নিৰ্দোষ। প্ৰবালৰ বক্তব্যৰ সহাবিও তাই দিয়া নাছিল কিন্তু 'তাই অহীন্দ্ৰ কৰিছিল যে

অহীন্দ্ৰ তাইৰ বাবে অধিক আকৰ্ষণীয় হৈ উঠিছে। অহীন্দ্ৰৰ সতে অনাবিল ঘনিষ্ঠতা স্থাপন কৰিবলৈ তাইৰ মনত অদমনীয় স্পৰ্হা জাগি উঠিছে। অহীন্দ্ৰক জানিবলৈ, বুজিবলৈ আৰু জানিবুজি তাৰ হৃদয়ত প্ৰবেশ কৰিবলৈ তাই প্ৰবালৰ বিৰুদ্ধে যেন যুক্ত কৰ্ত্তে জেহাদ ঘোষণা কৰিলে।

সেয়েহে সাতাই আনদিনাৰ দৰে আজিও অহীন্দ্ৰৰ প্ৰতিটো কথাই গভীৰ মননশীলতাৰে শুনি গল। অহীন্দ্ৰই কৈছিল ‘এনেকৈ নহব ঐক্যম্পদসকল, নিজৰ অস্তিত্ববক্ষাৰ বাবে কৰা প্ৰতিবাদ ধৰ্ম্ম যদি ৰাষ্ট্ৰকাণ্ডাৰীসকলে হুগুনে, শুনিও হুগুনাৰ ভাও ধৰে, নিজৰ মানবীয় তথা জাতীয় অস্তিত্ব বক্ষাৰ্থে আগবঢ়োতে যদি অমানুষিক অত্যাচাৰৰ সন্মুখীন হব লগা হয় মানুহক যদি ইতৰ পশুবদৰে ব্যৱহাৰ কৰে তেন্তে আমি সহ্য নকৰো। আৰু সেয়েহে, ঠিক এনেকৈ তীব্ৰ, ঘৃণা, লাঞ্ছনা আৰু অবাকিত শোষণ তথা অত্যাচাৰৰ বলি হৈ অহল্যাৰ দৰে নীৰবে সহি থাকিবলৈ আমি অপাৰগ। আমি নাথাকো। আমাৰ অধঃপতিত গণভূমি আমি পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। আমাৰ আৰ্জনাৰ যদি অৰণ্যবোদন হৈ পৰে তেন্তে আমি ইয়াৰ প্ৰতিবাদ বিদ্যাবিৰ লাগিব। এয়াই সময় দাসত্বৰ শিকলি চিগাব। স্বাধীনোত্তৰ ডিনিটা দশক জুৰি পাই অহা প্ৰতাৰণাৰ অৰসান লাগে। স্বৈৰ-ভক্তীৰ ইংগিতত চলা সোলোক ঢোলোক ৰাষ্ট্ৰ যন্ত্ৰৰ অমানবীয় কাৰ্য্য-ক্ৰমনিকাৰ অৰসান আমি়েই ঘটাৰ লাগিব। অপাৰেচন টেবিললৈ আগবঢ়া আমাৰ জাতীয় জীৱনৰ প্ৰগতিৰ হকে আমি যদি নিজকে ‘চেৰ্জিফাই’ নকৰো তেন্তে বিশ্বৰ শৰীৰত আনি বিকলাক্ৰ অৱকাপে ৰোজা হৈ থাকিব লাগিব। আমি ... আৰু বহুত কিবাকিবি কৈছিল অহীন্দ্ৰই। তাৰ পিছত নিশ্চয় ঈশ্বৰ পৰা নামি আহিছিল। হাত চাপৰিত পেন্সাগুহ গৱগমাই উঠিছিল।

‘কংগ্ৰুৱেচন মিটাব গগৈ, আপোনাৰ বক্তব্য সচাই প্ৰাধিকানযোগ্য।’
পিলানিয়ে অহীন্দ্ৰৰ হাত এখন মুঠি মাৰি ধৰি কলে। ৰাকীবাৰেও

মন্তব্য আগবঢ়ালে। কিন্তু স্নাতাই একো নকলে। মাথোঁ অকণমানি কমলখনেৰে কপালত লাগি থকা বিন্দু বিন্দু ঘামৰ টোপালবোৰ মহি থকা অহীন্দ্রলৈ এক খবুজ চাবনিৰে চাই বল অহীন্দ্রৰ অগ্নিবৰষা কথাবোৰ জাইৰ মনত অলেখ ভাৱৰ উজ্জেক কৰিলে। তাই ঠাইতে নিতাল মাৰি বৈ গল।

সভা ভঙ্গৰ পিচত সিহঁত কেইজন পেশাগৃহৰ পৰা ওলাই আহিল। অহীন্দ্রৰ পিয়াহ লগাত সি কলে, 'এককিউজ' মি প্লিজ, মোৰ খুউব পিয়াহ লাগিছে, কেটিনত এগিলাচ পানী খাও।' অহীন্দ্রৰ কথা শুনি প্ৰহ্লাতে মাত লগালে 'কেটিনলৈ যাক নেকি, তেন্তে বোল আমিও খাও, চাহ একাপৰ আৱশ্যকতা বাকবৈয়ে অনুভৱ কৰিছো।'

'সচাই প্ৰহ্লাত দা' বিহুৱে কলে। মিটিংৰ শেষৰ ফালে মোৰ ইমান হাঁমি আৰ্হিছিল যে মই নিজেই লাজ পাইছো। 'বোলক চাহ একাপ খাই সুস্থ হৈ লও।'

সিহঁত কেইজন কেটিনত সোমাল আৰু চাহ খাবলৈ বহিল। এনেতে ধুমুহা এচাটিৰ দৰে হুৰমুৰকৈ প্ৰবাল সিহঁতৰ ওচৰলৈ পোনাট আহিল।

'হাই স্না ! আবে ইয়াতেই বহি আছা ! ইফালে মই চাৰা অডিটৰিয়াম বিছাৰি চলাথ কৰিছো।' কৈ কৈ প্ৰবালে অনতিহুৰত থকা চকীএখন চোটবাই আনি স্নাতা আৰু বিহুৰ কাষতে বহিল।

'কিয় বিছাৰিছিল ?' নিৰ্লিপ্ত সুৰত স্নাতাই সুধিলে। আচৰিত হোৱা বেন দেখুৱাই প্ৰবালে কলে 'কিয় মানে, ক্লাছতো নাট গজিকে এখন চিনেমাকে চালোছেডেন। বেট চাল আছিল। তুমি চব স্পইল কৰি দিলা।'

'বেট চাল ? কি কৈছে আপুনি এইবোৰ ? আজি এই পৰিস্থিতিত আপোনাৰ চিনেমা চোৱাৰ প্ৰস্তুতি আছে ?' কপালৰ জ্বৰুগল ঠিকৎ বক্স কৰি স্নাতাই সুধিলে।

'কি আজি বাক্যে কথাবোৰ বলকিছা ?' প্ৰবালৰ কথাত উত্তৰ।

‘আজি ৰাজে !’ স্নাতাই স্বগন্তি কৰিলে । তাৰ পিচত প্ৰবাললৈ চাই কলে ‘আপুনি কি আচৰিত মানুহ প্ৰবালদা ? আপোনা লোকৰ লগৰেই লৰা এৰেষ্ট কৰিছে পুলিচে কোবাই হৰ্প্পাডেলাইজ কৰিছে আৰু আপুনি এতিয়া তেওঁলোকৰ কথা নাভাবি চিনেমা চোৱাৰ প্লেন প্ৰোগ্ৰাম কৰি আছে ?’

‘বাদ দিয়া সেইবোৰ, লৰা এৰেষ্ট কৰিছে তাতে কি হল । বিমান দিন চৰকাৰে জেলত পুহিব ! ছদিন পিচতেই এৰি দিব । তাৰ বাবে ইমান যুৰ ঘমোৱাৰ কোনো আৱশ্যক নাই ।

প্ৰবালৰ কথা শুনি মৌনভাৱে চাহ খাই থকা অহীন্দৰ সন্মত নহল, চাহৰ কাপটো টেবিলত থৈ সি মাত ‘দিলে, ‘আপোনাৰ নহব পাৰে কিন্তু মিচ বৰুৱাৰ আছে ।’

‘আচ্ছা হয় নেকি ? মই জনাই নাছিলো । তুমি বাক স্নাতাৰ পি. এ. নেকি’ অবজ্ঞাসূচক ভঙ্গীত ক্ৰকুটিৰ হাঁহি মাৰি প্ৰবালে কলে । ‘আৰু আজিকালিটো তুমি ইডনিভাৰ্চাৰ্চি কেম্পাচত হিৰো বনি গৈছা । শুনিছো, আজিও ছেনো খুউব গৰম লেকচাৰ দিলা । ভাল হৈছে দেই ফিল্ড বাঢ়িল ।’ প্ৰবালৰ কথা শুনি পিলানিয়ে কলে, ‘এটা কথা চোখুৱী এইখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেটিন, সাপ্তাহিক বজাৰৰ চাহ দোকান নহয়, ইয়াত বহুতো সন্মানীয় আৰু উচ্চশিক্ষিত ব্যক্তিয়ে চাহ খাই আছে অগ্ৰজ অমুজ ছাত্ৰ ছাত্ৰী আছে । গতিকে কথা-বতৰা হওঁতে শালীনতা ৰক্ষা কৰি চলিব লাগে ।’

‘শুভী মাৰ শালীনতা ।’

‘আৰু আপুনি স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব গগৈৰ এটা ‘পজিচন’ আছে ।’

‘আবে বন্ধ কৰ লেকচাৰ । পজিচন ? তাৰ কিহৰ পজিচন বে ? তইউব দৰে মানুহৰ আকৌ পজিচন ? ধু !’

প্ৰহ্লাডে প্ৰথমে মতা নাছিল কিন্তু প্ৰবালৰ কথাই মাত্ৰা অভিক্ৰম কৰাত সিও জোৰাৰিওঁ হৈ পৰিল ‘প্ৰবাল বন্ধ কৰা, বহুত হৈ গৈছে ।’

প্ৰবালে হয়তো প্ৰহৃতকো কিবা কলেহেঁতেন এনেতে স্নাতাই মাত লগালে 'ছিঃ প্ৰবালদা, আপুনি ইমান নেৰমাইগুদ । পি.জি. ষ্টুডেন্ট হৈ এতিয়াও বিহেভিয়াৰ ভালকৈ শিকিব নোৱাৰিলে ।' তাৰ পিচত অহীন্দ্রলৈ চাই কলে 'মোক ক্ষমা কৰিব গগৈ, সকলো দোষ মোৰেই । বেয়া নাপাব ।'

'নাই নাই বেয়া পাম কিয় ?' হাঁহি হাঁহি অহীন্দ্রই উত্তৰ দিলে ।'

কাউণ্টাৰত পইচা দি সিহঁত কেণ্টিনৰ পৰা ওলাই আহিল । স্নাতা আৰু প্ৰবালৰ বাহিৰে বাকী কেইজনো থানৰ দেহতা থানে থানে গুছি গল । স্নাতাও যাব খুজিছিল কিন্তু প্ৰবালে বাধা দিলে, 'তোমাৰ সতে মোৰ কথা আছে স্না । আশা কৰো শুনিবা ।' স্নাতা বল । তাৰ পিচত প্ৰবালে মটৰচাইকেলত ষ্টাৰ্ট দি স্নাতাক কলে 'উঠা অলপ বাহিৰলৈ যাও ।'

'ক'লে ?' স্নাতাৰ চকুৱে মুখে ঐৎসাক্য ।

'বেছি দূৰলৈ নহয় । ওচৰতে কৰবাত বহিম ।'

ধোৱা উৰুৱাই বায়ুবেগেৰে প্ৰশালৰ মটৰ চাইকেল চলিল । বিশ্ব-বিদ্যালয় চৌহদ পাৰহৈ শৰাইঘাট দলঙৰ ফালে আগবাঢ়িল । দলঙলৈ উঠা বাষ্টাৰ দাঁতিত মটৰ চাইকেল বাধি ছুয়ো বাষ্টাৰ এচলীয়া বন-নিত বহি পৰিল । তেতিয়া আবেলি । অন্তগামী স্নকৰে পশ্চিম প্ৰান্তত হেঙুলী আভা চটিয়াইছে । আকাশত বাহলৈ উভটা জাক জাক বগলী আৰু বনবীয়া হাঁহ । তলত ব্ৰহ্মপুত্ৰ । শুকুলা চাদৰ এখনৰ দৰে পৰি আছে । শুভ্ৰ বাৰিধাৰা মৃদুমন্দ তৰঙ্গৰে তৰঙ্গায়িত । অন্তগামী স্নকৰ নিস্তেজ কিৰণমালাৰে সোণালী হৈ পৰা ছুই পাবৰ গছ লতিকাই যেন বাবা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ চৰণ যুগলৰ ওচৰত বহি সন্ধ্যা আৰতিৰ প্ৰস্তুতি চলাইছে । ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত ডটিয়াই গৈ থকা পালডা ডিঙা এখনলৈ নিবিষ্ট মনে চাই থকা স্নাতাক উদ্বেগিত প্ৰবালে কলে 'তুমি অহীন্দ্রৰ সতে বৰকৈ লেটিপেটি কৰিব ধৰিছা দেখোন, কাৰণ কি ?'

প্ৰবালৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত স্নাতাই কলে ‘আপুনি অহীন্দ্ৰক ইমান বেয়া পায় কিয় ?’

‘কোনে কলে বেয়া পাও বুলি ? তাকতো নই বেয়া নাপাও, কিন্তু তাৰ গোৰুৱীৰ চৰিএ মোৰ ভাল নালাগে। আজিৰ দিনটো এনে লৰা থাকিব পাৰে বুলি মই ধাৰণাই কৰিব পৰা নাছিলো। ডেকা লৰা এজনে আদৰ্শৰ পিচত ঘূৰা অবাস্তৱ কথা।’

‘অৰ্থাৎ অহীন্দ্ৰটো আপোনাৰ দৰে দাদাগিৰি কৰি ফুৰাটো আপুনি বিছাৰে।’

‘মই ঠিক সেইদৰে কৰিব কোৱা নাই। কিন্তু অলপ বোমাষ্টিক আৰু স্মাৰ্ট হোৱা দৰকাৰ।’

‘আৰু অহীন্দ্ৰই আপোনাৰ মতে নচলে বাবে আপুনি তেখেতক বেয়া পায় ?’

‘লেট্ ডেম গো ! এইবোৰ বাদ দিয়া। খুলাখুলিকৈ কবলৈ হলে মই তোমাক অহীন্দ্ৰৰ সতে ঘূৰা ফিৰা কৰাটো বাঞ্চা নকৰো।’ তাৰ পিচত স্নাতাৰ হাত এখন মুঠি মাৰি ধৰি প্ৰবালে কলে ‘বিশ্বাস কৰা স্না, মই তোমাক ভাল পাওঁ। সচাকৈ ভাল পাওঁ। আই লাভ ইউ ক্ৰম মাই বটম অৱ দা হাৰ্ট।’ স্নাতাই হাঁহিলে। ‘আই লাভ ইউ বাক্যটো বহুত সন্তোষ হৈ গৈছে প্ৰবালদা। এজনী বেঙাকো তাইৰ গ্ৰাহকে আই লাভ ইউ বুলি কয়, কিন্তু তাত আন্তৰিকতা থাকেনে ? আৰু সেই ভাল পোৱাৰ স্থায়ীত্বই বা কিমান ?’

‘হোৱাট ডু হাণ্ট টু মিন ?’ স্নাতাৰ কথা শেষ নোহওঁতেই প্ৰবালে জ্বৰিলে। প্ৰত্যুত্তৰত স্নাতাই কলে, ‘আই হাণ্ট টু হে ডেট লাভ ইজ নট এ গেম। আৰু শুনক জোৰ কৰি আপুনি কাকো ভাল পাব নোৱাৰে। মোকো নোৱাৰে। কাৰণ যোৰো এটা ক্ষেত্ৰীয় মন আছে, সন্তা আছে। স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ আছে। মই কাৰো ইংগিতত চলিব নোৱাৰো। আৰু শুনক মই কক্ষপথৰ পৰা বিচলিত হোৱা উকাপিও নহয়। কক্ষপথত সলল এটি নক্ষত্ৰহে। মই মোৰ কক্ষ-

পথতহে সদায় বিচৰণ কৰিম ।' 'তুমি কাৰ কক্ষপথত বিচৰণ কৰা সেয়া মোৰ বিচাৰ্য্য বিষয় নহয়। মই মাত্ৰ তোমাক ইয়াকে সঁকিয়াই দিও যে তুমি অহীন্দ্ৰৰ সতে মিলুৱাপ কমাই দিয়া ।'

আক যদি বঢ়াই দিও ।'

"চাট আপ । আক কথা নকবা । মই তোমাক ভালৰ কাৰ-
নেই কৈছো কাৰণ তুমি নাজানা অহীন্দ্ৰৰ মগজুৰ স্থিৰতা নাই, সি
এটা হাফমেদ ।"

অহীন্দ্ৰ হাফমেদ ? সচা জানো ? স্নাতাই মনত জুকিয়াই চালে ।
দেউতাকৰ টকাৰ গোবৰত ফক্ৰি উঠা প্ৰশাল নামৰ নষ্ট চৰিত্ৰৰ
লৰাজনৰ মুখত অহীন্দ্ৰ নামৰ শাস্ত আৰু অস্বাভাৱিক তুচ্ছ লৰাজনৰ
বিষয়ে পুৰোহিতক মন্তব্য শুনি স্নাতাৰ অহমিকাত আঘাত লাগিল ।
তাই মনৰ তুলাচনীত জুৰি চালে পাগল কোন ? অহীন্দ্ৰ নে প্ৰশাল ?
যি জন লৰাৰ ভবিষ্যতৰ আশা নাই, কোনো প্লেন নাই জীৱনৰ
কোনো মিশ্চন নাই, সেই জন লৰাক পাগল হুৰুলি অহীন্দ্ৰৰ দৰে
উজল লৰাজনক পাগল বুলি কোনো বিবেকবান মানুহেই নকয় । ইতৰ
পশুৰ দৰে পেট আৰু বোনফুধা নিৰাবৰ্ণেই যাৰ জীৱনৰ প্ৰধান সমস্যা,
সমাজ সম্পৰ্কে যাৰ ধাৰণা ভেনেই ক্ষীণ, বিশ্ব বীক্ষা সম্পৰ্কে যি
নেতিবাচক মনোভাৱ প্ৰকট কৰে সেইজন মানুহ কোনো ব্যক্তি নাইবা
সমাজৰ হিতাকাংখী হ'ব নোৱাৰে । প্ৰশাল এটা হিংস্ৰ পশু । তাৰ
বাহু বন্ধনত নিজকে এৰি দিয়া নানে জুইত চগা জাহ দিয়া । প্ৰশালৰ
প্ৰতি থকা তাইৰ ঘৃণা এই মুহূৰ্ত্তত হৃদয় বন্ধি হৈ সমগ্ৰ দেহৰ বন্ধে
বন্ধে প্ৰবাহিত হল, মুখমণ্ডলত তাৰ পূৰ্ণ প্ৰতিকলন দেখা গল ।
স্নাতাৰ ককালৰ ওপৰৰ বিবস্ত্ৰ অংশতে হাত ফুৰাবলৈ উদ্যত হোৱা
প্ৰশালৰ হাতখন এডাল বিৰাক্ত বিছাৰ দৰে লাগিল । হাতখন সজোৰে
আঁতৰাই স্নাতা থিয় হল আৰু কাপোৰ কানি ঠিক কৰি প্ৰবালক
কলে 'শ্লীত দেৰি হ'ল বোলক ৰাঙগৈ ।

‘এতিয়াই ? বহাছোন আৰু অলপ ।’ প্ৰবালে স্নাতাৰ হাত এখনত ধৰি জোৰকৈ বহুৱাই দিব খোজাত স্নাতাৰ ঋং উঠিল । কিন্তু বাহিৰত সেই ঋং প্ৰকাশ নকৰি যথেষ্ট সংযত হৈ কলে ‘এক্সকিউজ মি প্ৰবাল-দা, গাটো বৰ বেয়া লাগিছে । মুৰটোও অসম্ভৱ বিৰাটছে, বোলকনা যাওগৈ ।’

উপায়স্বৰ হৈ প্ৰবাল উঠিলে বাধ্য হল । পোষ্ট অফিচৰ ওচৰত স্নাতক নমাই প্ৰবালে গুৱাহাটী অভিমুখে মটৰ চাইকেল চলাই দিলে । স্নাতা ফুটপথেৰে খোজকাট হোষ্টেল মুখে অগ্ৰসৰ হল ।

তাইৰ খোজৰ স্থিৰতা লোপ পাইছে । মুখমণ্ডল চিন্তাক্লিষ্ট । শৰীৰত অবসাদ । ভাগৰুৱা সৈনিকৰ দৰে চেৰ মেৰকৈ আগবাঢ়িছে । বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদ এতিয়া তংপৰ হৈ উঠিছে । ফুটপাথত মানুহৰ ভিৰ । ছাত্ৰ শিক্ষক সকলো মুকলি মনেৰে সান্ধ্যভ্ৰমণৰ বাবে ওলাই আহিছে । নিজৰ ঘৰখনত তথা কামত এৰি থৈ অহা ভাৱনা চিন্তা তথা ছুখ শোক আৰু সমস্যাবোৰ পাহৰি হাঁহি মাতি কথা পাতিছে । ডেকা গাভৰু হাঁহিব উল্লাসে জালুকবাৰীৰ সমীৰণ কপাই তুলিছে । জালুকবাৰী হৈ পৰিছে প্ৰহেলিকাময় সন্ধান পুৰী । ঠিক যেন সাধুকথাৰ ৰাজকুমাৰ ৰাজকুমাৰীৰ প্ৰেমা উদ্যান । যত নৈ আছে মাথো হাঁহি আনন্দ আৰু প্ৰেমৰ আনন্দ মুষল ধাৰা ।

-আঠ-

‘চালা চুৰে কা বাচ্ছা ।’ ঘৃণাও থুৱাই দিলে পিলানিয়ে ।
‘চালা এই ছনীয়াখনটো ফাঁকী গ্ৰহসন । ইজনে সিজজনক ব্লেক মেঠল
বৰে । টকা নহলে এই ছনীয়াত একো নহয় । মান মৰ্যাদা, শিক্ষা,
নৈতিকতা আদি একোৰে মূল্য নাই ।’

‘কি হল বাছফৰ, ইণ্টাৰভিউ দিল নে নাই ?’ অহীন্দ্রই সুধিলে ।

‘কি হব আক, সেই একেই নাটৰ পুণৰাভিনয়’ বিতৃষ্ণাবে কলে
পিলানিয়ে ।

‘কিয় ইণ্টাৰভিউ নহল নেকি ?’ শঙ্কৰে সুধিলে ।

‘হল । তাওকৈ নোহোৱাই ভাল আছিল । চাকৰি কোনোবা ভাগ্য-
বানে আগতেই লৈ থৈছে ভাগৱতী । মাএ আমাৰ দৰে হা-চাকৰি
হা-চাকৰি বুলি হানবাও কাটি থাও বিক্ষিপ্ত যুৱকবোৰক সান্তনা দিবলৈ
ইণ্টাৰভিউ পৰৰ ‘আয়োজন’ । কথাখিনি কৈ ক্ষম্তক বল পিলানি,
তাৰ পিচত এটা চিগাৰেট জ্বলালে । কেইটামান বজ্জুতাপা দি এসোপা-
মান ধোবা নাকে মুখে উকুৱাই সি পুনৰ কবলৈ ধৰিলে ‘এতিয়ালৈ
ইণ্টাৰভিউৰ নামও কিমান খৰচ কবিলো সেও টকাৰে যদি মই সকলৈ
দোকান এখন দিলোহেঁতেন তেন্তে সেয়ে মোৰ জীয়াই থকাৰ পথ
মুকলি কৰিলেহেঁতেন । অফিচে আফিচে এপ্ৰিকেচন দি, ট্ৰেজাৰী চালান
কাটি তাৰ পিছত ইণ্টাৰভিউৰ বাবে ৰাতি ছপবলৈ পঢ়া শুনা কৰি
মগজু ঘোলা কৰাৰ বাহিৰে অন্য কোনো লাভ হোৱা নাই । তাৰ
পিচত পিলানিয়ে আজি দি অহা ইণ্টাৰভিউৰ সমস্ত বৰ্ণনা অহীন্দ্র আক
শঙ্কৰৰ আগত অদ্যোপাস্ত বিৱৰি কলে ।

অসম চৰকাৰৰ বিশেষ বিভাগ এটাত এক্সটেন্সন অফিচাৰৰ পদ
ছুটৰ বাবে এই ইণ্টাৰভিউ হৈছিল । মুঠ প্ৰাৰ্থী আছিল দেৰশ, অইত

বিচাৰিছিল স্নাতক কিম্ব তাৰ ছুই তৃতীয়াংশই আছিল স্নাতকোত্তৰ ডিগ্রীধাৰী।

ইটোৰ ভিত্তি কক্ষত দুজন ব্যক্তি বহি আছিল, এজন কোট টাই পৰিহিত ভাৰতীয় চাহাব, আনজন ধূতি পাঞ্জাৰী পৰিহিত খুলন্তৰ পুৰুষ, বোধহয় বিজ্ঞ বাজনীতিবিদ। মন্ত্ৰী ওস্তাদ হব পাৰে। মাহেকৈ পাহেকে সলনি হোৱা মন্ত্ৰীবোৰক পিলানিয়ে চিনি পাব নেনেকৈ?

‘কি নাম তোমাৰ?, কোট টাই পিন্ধা চাহাব জনে পিলানিক সুধিছিল। খুউৎ বগু কৰি স্নান হাঁহি এটি মাৰি পিলানিয়ে উত্তৰ দিলে।

‘মোৰ নাম পিলানি ৰাজকৰ চাৰ।’

‘অ’, তুমি নেওৰৰ লৰা, ঘৰ কত?’

‘জালুকবাৰীত চাৰ।’

‘কিমানলৈ পঢ়িছা? আট মিন তোমাৰ কোৱালিকিয়েচন?’
তলমুৰকৈ কিয়া লিখি থকাৰ পৰাই নেওাই সুধিলে।

‘এইবাৰ এম. এ. ফাইনেল দিছো চাৰ।’

‘চাৰজেক্ট?’

‘ইণ্ডোনেচিয়া।’

‘ভাৰমানে তুমি এজন অর্থনীতিবিদ। আৰ্চা, অসম অর্থনৈতিক ভাৱে পিচপৰা ৰাজ্য বুলি তুমি ভাবানে? যদি ভাবা তেন্তে ইয়াৰ কাৰণ কি?’

‘অসমখন অর্থনৈতিক ভাৱে পিচপৰা ৰাজ্য বুলি মই ভাবো চাৰ।’
পিলানিয়ে কলে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অবহেলাৰ বাবেই অসমৰ অর্থনৈতিক ওৰস্তা দুখ লগা হৈ আছে চাৰ। অসমত বহুতো সম্পদ আছে কিন্তু এইবোৰৰ সদ্ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। বিধিনি উদ্যোগ গঢ়ি উঠিছে সেই সকলোখিনি বাহিৰৰ উদ্যোগ পতিৰ হাতত। উদ্যোগপতি বোৰে থলুৱা মাছহক নেওচা দি পাভচোচাবে ধন পইচা লুটি নিয়াত লাগিছে। আমাৰ মাজুছে ন্যায্যপ্ৰাপ্য কতো পোৱা নাই

‘বৰা বৰা একেবাৰে মুখস্থ মাতি গৈছা দেখোন।’ চাহাবে কলে। নেতাই আকৌ স্মৃতিলৈ ‘অসম আন্দোলনে অসমৰ অৰ্থনৈতিক গাথনি দুৰ্বল কৰা নাই নে?’

‘দুৰ্বল অবশ্য কৰিছে। কিন্তু সিমান গুৰুতৰ নহয়। আৰু বহুৰ বহুৰ ধৰি কৰি অহা শোষণৰ তুলনাত ছটা বা তিনিটা বছৰৰ ক্ষতি একেবাৰেই নগৰা’ পিলানিয়ে কলে।

‘তুমি বিদেশী বহিষ্কৰণ আন্দোলন সমৰ্থন কৰা?’ চাহাবে স্মৃতিলৈ।

‘হয় চাব কৰো। অসমৰ বতাহ পানীৰে পুঠ মোৰ দেহ মন অসমী আটৰ সন্ধান বন্ধাৰ্থে উচৰ্গা কৰাটো মোৰ নৈতিক কৰ্ত্তব্য চাব। কাৰণ মোৰ জন্ম ইয়াতে আৰু এট মাটিতেই বিলীন হবও ইচ্ছা কৰো।’

‘আন্দোলন কৰিবলৈ তোমালোকক কোনে টকা দিয়েছে’ ক্ৰয়ুগল সংকুচিত কৰি নেতাই কলে। ‘আমি মিটিং এখন কৰিলে মানুহ নাপাও মিটিঙলৈ অনা মানুহক হাজিৰা দিওতে লাখ লাখ টকা খৰচ হয় কিন্তু তোমালোকে যে ইমান মানুহ গোটেৱা ইয়াৰ বাবে টকা পোৱা কত?’

‘চাব, নিজৰ জাতীয়ত্ব বন্ধাৰ্থে আগবাঢ়োতে কোনো বিবেকবান মানুহেই প্ৰতিদান নিবিছাৰে। আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰা প্ৰতিজন আৰালবুদ্ধ বণিতাই স্বত্বকৃত্তাবে আগবাঢ়ে কাকো বাইফোৰ্ট নিব লগা নহয়। গতিকে এই ক্ষেত্ৰত টকা পইচা লেনা দেনাৰ প্ৰশ্ন জড়িত হবই নোৱাৰে। পিলানিৰ উত্তৰ শুনি প্ৰশ্নকৰ্ত্তা নেতাজন খন্তেক তন্তক মাৰি বল,।

এইবাৰ চাহাবে স্মৃতিলৈ—‘হোৱাট ইয়াৰ মাডাৰ লেণ্ডব্ৰেক?’

‘মোৰ মাতৃভাষা হিন্দি চাব। অবশ্যে মই অসমীয়া মাধ্যমত পঢ়াশুনা কৰিছো আৰু দৈনন্দিন জীৱনত মই অসমীয়া ভাষাই ব্যৱহাৰ কৰো।’

পিলানিৰ উত্তৰ শুনি চাহাবে কলে—‘ভেৰি গুড’ বৰ ভাল কথা

বাক প্ৰাচীন অচমীয়া চাৰ্হিগ্ৰন্থক একজনৰ নাম োৱাচোন।’

‘মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ’ পিলানিয়ে কলে।

‘চঙ্কৰদেৱ।’ নেওঠৈ মুখতে আঙুৰালে তাৰ পিচত পিলানিলৈ চাই শূধিলে ‘চঙ্কৰদেৱ কোন কণেজৰ প্ৰিন্সিপাল আছিল।’

প্ৰশ্ন শুনি থমকি বৈ গল পিলানি। ইণ্টাৰভিউ লবলৈ গৈ বজুৱালি আবন্ত বৰা বৰমুৰীয়া ছুজনৰ কাৰ্যকলাপে পিলানিৰ স্নেহত পিৰিপৰিণ তুলিলে। ধৈৰ্য্যবোৰা সঁমা আছে কিন্তু তাৰ এই সীমা চেৰাই-গল। অসমীয়া জাতিৰ চিৰন্যমস্য গুৰুজনাক লৈ মন্তব্য আবন্ত কৰাত এক অনামী ক্ৰোধে তাক তেনেই কাবু কৰি পেলালে। কব নোৱাৰাকৈ তাৰ মুখৰ পৰা ওলাই আহিল এঘাৰ অশ্লীল গালি।

‘চালা চুৰৰ কা বাচ্ছা।’

‘হোৱাট?’ জাপিয়াই উঠিহা নেতা। ভপিয়াই উঠিল চাহাব।

‘হোৱাট ইউ আৰ ডেয়িং?’

‘ইউ ৱাণ্ট টু ৰিবিউক আছ?’

মুৰ ছপিয়াই পিলানিয়ে উত্তৰ দিলে—‘এক্জকুটি কৰেক্ত।’
‘ইউ ৱাংকল। গেট আউট, ইনিভিয়েটলি গেট আউট। নেতাই বহাৰ পৰা উঠি বক্তব্যখিনি কাৰ্য্যৰে সম্পন্ন কৰিবলৈ তাৰ ডিঙিত ধৰি গাংগিয়াই দিবলৈ উদ্যত হওঁতে পিলানি আক বৈ নাথাকিল এটা প্ৰচণ্ড ঘোচাবে নেতাক সম্ভাষণ জনালে। নেতা মজিয়াত চিত ভোঙোলা খাই পৰিল। সোণকপেৰে কথা কোৱা মুখেৰে হোলোকা হোলোকে তেজ বাহিৰ হল। আচান্ধতে সংঘটিত আক্ৰমণত চাহাবে অপ্ৰস্তুত হৈ পৰিছিল, দামুৰি তেৰুৱা গাইবদৰে চাহাবে আত্মপ্ৰত্যাগতকৈ চিঞৰি উঠিল। ‘বাহাছৰ ইধৰ আও। জলদি আও।’

চাহাবৰ আটাই শুনি অকল বাহাছৰেই নহয়, পিয়ন চাপ্ৰাচীকে আদি কৰি অফিচৰ বৰবাবু পৰ্য্যন্ত আহি চাহাবৰ কে’ঠাত উপস্থিত হল, সকলোৱে মিলি পিলানিক কৰায়ত্ত কৰিলে। কোন কৰাৰ পিছত পুলিচ আহিল আৰু পিলানিক থানালৈ লৈ গল। নেতাকো

লৰালবিকৈ হাম্পিতলৈ লৈ গল। ইফালে ইক্টাৰভিউ পৰ্বৰো সন্মানতে সামৰণি পৰিল।

সম্পূৰ্ণ আঠঘণ্টা থানাৰ লকআপত পুলিচৰ প্ৰহাৰত অতিষ্ঠ হোৱাৰ পিচত অধ্যাপক অমলেশ ব্ৰহ্মৰ ব্যক্তিগত জামিনত পিলানিয়ে খালাচ পালে। ড. ব্ৰহ্মৰ প্ৰাইভেট কাৰ খনতে পিলানি ঘৰলৈ উভটিল। লগত অৰ্ছিন্স, শব্দৰ আৰু প্লাতফোৰ্ডৰ মহলাৰ ছুজন ছাত্ৰ। তাৰে এজন পি. জি. এচ. ইউ. ৰ সহকাৰী সাধাৰণ সম্পাদক। উভটি আহোতে বাটে বাটে পিলানিয়ে ঘটনাৰ আদ্যোপান্ত বিবৰি কলে। ড. ব্ৰহ্মই শুনিবলৈহে, কোনো মন্তব্য নিদিলে, দিয়াৰ আবশ্যকতা বোধ নকৰিলে। কাৰণ চাকৰি বিচাৰি হাবুদাবু খোজা পিলানিক এই ক্ষেত্ৰত দোষ 'ন লাভ নাই' আৰু পিলানিৰ কথাৰ সত্যতা সম্পৰ্কে তেওঁৰ অকণো সন্দেহ নাই। প্ৰতিটো কথাই সত্য, নিৰ্ভেজাল। সমস্ত সমাজখনকেই যে দুৰ্নীতিয়ে আক্ৰোশৰ দৰে মেৰিয়াই ধৰিছে সেই কথা ড. ব্ৰহ্মই নজনা নহয় জানে। তেওঁ ইয়াকো জানে যে পিলানিহঁতে ফাকী বুজিব পৰা হৈছে। কোনো প্ৰলোভনেই সিহঁতক টলাব নোৱাৰে। অকল পিলানিয়ে নহয় চাকৰি হতাশ হৈ বহু যুৱকেই গাদীত বহি বজ্জালি কৰা নেতা তথা বিষয়বোৰক টেটুত চেপি ধৰিবলৈ ভয় নকৰা হৈছে, সকলো বুলি অস্বস্তিত কৰি ৰাখিব খোজা মানুহবোৰেও জনা হৈছে অন্যায়ৰ প্ৰতিবাদৰ ভাষা। আৰু আজিৰ এই ইক্টাৰভিউ পৰ্বৰ বাবে যেন ড. ব্ৰহ্ম নিজেই দায়ী। কাৰণ পিলানিয়ে তেওঁক কৈছিল যে পোষ্ট ছুটা ইতিমধ্যে পোন্ধৰ হাজাৰকৈ টকা দি কোনোবা ভাগ্যবানে আগতেই কনটেক্ট কৰি থৈছে, মাথো দেখুৱাবৰ বাবে এই ইক্টাৰভিউ পৰ্বৰ আয়োজন। কিন্তু ড. ব্ৰহ্মই কৈছিল 'মোস্তাচোন, সেয়া উৰা বাতৰিও হ'ব পাৰে।' পিচে পিলানি তালৈ গৈ অনুমান কৰিলে যে কাৰ্য্যৰ চৌ বেলেগ ধৰণৰ। অফিচৰ পিয়ন চাপ্ৰাচীকে আদি কৰি সকলোৱে চাকৰি প্ৰাৰ্থীবোৰক পুতৌৰ দৃষ্টিৰেও চাব নোখোজে। সৌজন্যতাৰতো কথাই নাই। 'তেওঁলোক

বেন ফুটপাথৰ জীপচীহে। আৰু ইটাৰভিউকমত সোমাই পিলানিৰ সকলো ফটফটীয়া হৈ পৰিল। তাৰ মাৰ্কচিহ চাৰ্টিফিকেট আদি ডকুমেণ্টবোৰ একোকে নাচালে। আনকি তাক বহিৰ কোৱাৰ ভদ্ৰতা-খিনিও তেওঁলোকৰ নাছিল।

সমাজৰ অতি পিচপৰা সম্প্ৰদায়ৰ অপত্য পিলানি বাছকৰ। সংবিধানত সিহঁতক অনুশ্ৰুতিত জাতি বুলি বিক্ৰি কৰাৰ সিহঁতৰ বাবে কেতবোৰ আচুতীয়া সা-সুবিধা সংৰক্ষণ কৰা হৈছে। সিহঁতক উন্নত স্তৰলৈ অনাৰ বাবে চৰকাৰে কোটি কোটি টকাৰ আচনি লৈছে। কিন্তু সেটোবোৰৰ দ্বাৰা সিহঁত উপকৃত হ'ব পাৰিছে নে; পাইছেনে সিহঁতে প্ৰকৃত নাগৰিকৰ মৰ্যাদা। ভাৰতীয় সমাজত সিহঁত সদায়েই হাম্পশ্বা। মহাত্মাগান্ধীৰ পিচত সিহঁতঃ মানুহ হিচাপে আকোৱালি লৈ সিহঁতৰ উন্নতিৰ হকে চিন্তা কৰা নেতা ভাৰতবৰ্ষত অদ্যপি জঃ নহল। সিহঁতৰ দুখত মিছা সমবেদনা জনাই সিহঁতৰ উন্নতিৰ হকে আগবঢ়োৱা আচনিৰ টকা আত্মসাৎ কৰা নেতা বুদ্ধজীবীয়ে আজিৰ ভাৰতীয় সমাজত আশ্বিপত্য বিস্তাৰ কৰি আছে। বৰ্ণহিন্দুৰ অত্যাচাৰত থাকিব নোৱাৰি শৈশৱতে নিজৰ জন্মভূমি ত্যাগ কৰা পিলানিৰ দেউতাকে জীৱনৰ সমস্ত কাহিনীয়েই তাক কৈছিল। কোনো এক জমিদাৰৰ ঘৰত জন্ম-মূত্ৰে গেবাৰি খটা পিলানিৰ পহু লচমনৰ পূৰ্বপুৰুষ সকলে অমানুষিক অত্যাচাৰৰ বলি হৈ অকালতে মৃত্যু সাৱটি ল'ব লগা হৈছিল। লচমনৰ পিতাকো ঠিক সেইদৰে আৰ্হমৰণে মৰিছিল। পিতাকৰ মৃত্যুৰ পিচত কণ্ঠা মাকে লচমনক কোলাতলৈ জন্মভূমিৰ মোহ চিৰদিনৰ বাবে ত্যাগ কৰি অসম পাইছিল। মাকৰ সতে অতন্ত ঘূৰ ফুৰি যাবা-নবা জীৱনৰ মাজেৰেই লচমন ডাঙৰ হৈছিল। তাৰ শব্দতলৈ এদিন যৌৱন আহিছিল। কেও কিছু নোহোৱা ফুলমতীৰ সতে মাকে তাৰ যুগ্ম জীৱনৰ পাতনি মেলি দিছিল। তেতিয়ালৈ লচমনৰ কোনো সংস্থাপন হোৱা নাছিল। বিয়াৰ পিছতহে নকৈ প্ৰতিষ্ঠিত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত ষাডু মাৰা কাম কৰিবলৈ লয় আৰু আজিও সি সেই

নামেই কৰি আছে। নানান অস্তৰ অনাটনৰ মাজেৰে জীৱন অঞ্জি-
নামিও কৰিলেও মন মূৰল ঠাহি যান হোৱা নাই কাৰণ সি অলপও
সন্তপ্ত। সেয়েহে সি হাহে অস্তৰ খুন্দা হাহে।

দিস্ত ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰান্তত থকা লচমনহঁতৰ দৰে হৰিজন-
শোৰে প্ৰাণখনে তাহি মাৰিব মোৱাবে। এসময় বাহিৰে সমগ্ৰ
ভাৰততেই হৰিজন সমস্যাঃ ভাষণ কৰা ধাৰণা কাৰছে। অকল হৰিজন
সমস্যাঃ নহয়। তিন সাম্প্ৰদায়িক সমস্যাই মূৰ দাঙি উঠিছে। উচ্চ
বৰ্ণীয়ৰ অত্যাচাৰত নীচবৰ্ণীয় মানুহবোৰে ঘণণীয় জীৱন যাপন কৰিব
লগাত পৰিছে। 'ঐনক্যৰ মাজত ঐক্য' বুলি কথাত পৰে সক-
লোতে ঘোষণা কৰা হিন্দু মুছলিম শিখ ইচাই, আপচমে জায় ভাই
ভাই, বুলি বাঙালী গোৱা ভাৰত য় ৰাষ্ট্ৰনেতা সকলে ৰাজনীতিৰ
বোৰ দখল কৰিবলৈ দিভাইও এড কল নীতিৰে ভাৰতীয় সমাজৰ
কাঠামো একোবাবে ছবল কৰি আনিছে। এই ৩৩ নেতা সকলৰ
কুটিল চক্ৰত পৰি হাজাৰ, লাখ মানুহ জুইও চৰা জাহ ঘোৱাৰ দৰে
জাহ নৌছে। এই ক্ষেত্ৰত চৰকাৰ নামবাৰ যন্ত্ৰটোৰ ভূমিকা তেনেই
প্ৰতীলগা। শোক সমুপ্ত পৰিয়াল বগলৈ সমবেদনা জনাই কেটো-
মান টকাৰে আখিক সাতাহ্য আগবঢ়োৱাই বেডিঅ, টি. ভি. নাইবা
বতৰি কাকঃ বোণে গৰম সমাচাৰ দি কন্তব্য শেষ কৰি পেলায়।
আৰু তাতেই সন্তুষ্ট থানি অবহেলিত ছুৰ্ভগীয়া জনসাধাৰণে বাধ্যতা-
মূলকভাবে জনে-এৰলগা হয় 'ভাৰতবৰ্ষ এখন গণতান্ত্ৰিক যন্ত্ৰবাস্তি।'

পিলানি আজি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ। সি ভাবিছিল বিশ্ববিদ্যালয়ত
সি 'মেতৰ'ৰ লৰা হিচাপে পৰিচিত নহৈ এজন ছাত্ৰ হিচাপেই মধ্যদা
পাব। হেজাৰ হেজাৰ ছাত্ৰছাত্ৰীৰ মাজত পিলানি বাছফৰ নামৰ
অনুসূচিত সম্প্ৰদায়ৰ লৰাজন মিলি পৰিব কিন্তু সি ভবামতে নহল।
মেওবৰ লৰা হিচাপেই সি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌহদত পৰিচিত হৈ থাকিল।
অত্যন্ত মেধা হোৱা স্বৰ্বেও বহুতো অব্যাপকে তাৰ সতে আন্তৰি-
কভাবে কথা পাতিব নোখোজে, কিবা যেন সন্কোচ কৰে। আৰু

ছাত্ৰছাত্ৰীবটো কথাটো নাই।

পিলানিৰ বুকু বাবাকে হোষ্টেলে হোষ্টেলে ঝাড়ু মাৰি ফুৰে বাবেই তাৰ শিক্ষাৰ মূল্য যেন কোনোৱে দিব নোখোজে। ঝাড়ুদাৰৰ পুত্ৰ বুলি তাক সকলোৱে পুত্ৰী কৰিব খোজে। কিন্তু সিটো পুত্ৰী দিছবা নাছিল। কাৰো ওচৰত নোজ পেলাই থকা কুকুৰ হ'ও খোজা নাছিল; সি বিছাৰিছিল নিজকে এজন স্বাধীন মানুহ হিচাপে গঢ়ি তুলিবলৈ। সি আশা কৰিছিল সমাজৰ ঘৃণণীয় ছুৰ্ভগীয়া মানুহবোৰৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে সমাজখন সংস্কাৰ কৰিবলৈহে। সেয়েহে পদে পদে পাই অহা উপলুঙা তথা অৰহেলাকো নেওচি আগুৱাই গৈছিল পিলানি। এয়া তাৰ কৰ্তব্য। নহলে তাৰ জ্ঞান দায়িনী মাত্ৰ বজনা বাইদেউৰ স্বৰ্গগত আত্মাই শাস্তি নাপাব।

বজনা বাইদেউ হল অধ্যাপক অমলেশ ব্ৰহ্মৰ সহধৰ্মিনী। বাৰীকান্ধ কান্দি ছাত্ৰাণাসৰ অধীক্ষক ড. ব্ৰহ্মৰ কোৱাৰ্টাৰত ঝাড়ু দিবলৈ যোৱা কিশোৰ পিলানিক স্বৰ্ণ ব্ৰহ্মই খুউৰ মৰম কৰিছিল। সম্ভাৱনহীন ব্ৰহ্ম পৰিয়ালে তাক পঢ়াই শুনাই মানুহ হিচাপে গঢ়ি তুলিব ইচ্ছা কৰিছিল। কিন্তু মাস্তি নহল পিলানিৰ বাবাক লচমন। পিলানিক পঢ়োৱাৰ কথা ৰঙতে লচমানে কৈছিল 'নালাগে মাইজী তাক স্কুল দিবা। হামি চুইপাৰ আনমী। বিষ্ঠা পিলাৰ হামাৰ কাম আছে। হামৰা লড়কা পঢ়ে:ক বাবু বনেগা তো যে চব কাম কোন কৰেগা।' স্বৰ্ণ ব্ৰহ্মই লচমনক বুজাইছিল 'জন্ম ত কোনেও চুইপাৰ হৈ নজন্মে লচমন, ব্ৰাহ্মণ গৌঁসাই হিন্দু মুছলমান আদি হৈও নজন্মে, জন্মে মানুহ হৈ। মানুহৰ কামেহে বেলেগ কৰে। পিলানিও মানুহ হৈ জন্মলাভ কৰিছে গতিকে তাকে এতিয়া যিভাবে গঢ় দিয়া হ'ব সি সেই ভাবেই পৰিচিত হ'ব। শিক্ষাৰ পোহৰৰ পৰা ৰক্ষিত হৈ আনৰ পুত্ৰীৰে চলা ঘৃণণীয় জীৱন তুমি কটোলা বুলি পিলানিৰ ভবিষ্যতো সেইদৰে গঢ়িম বুলি ভাবিছা নেকি? তাৰ মেধা আছে, সি পঢ়িব পাৰিব, তাক আমি পঢ়াম, তুমি বাধা নিদিবা।'

হতাশাৰে আঁতৰি গৈছিল লচমন। এৰ বন্ধুত্ব ধাৰণা চুইপাৰৰ লৰা স্কুললৈ যোৱাতো অপৰাধমূলক কাম। 'নহী জানে মাইকী আপ ক্যা কৰ বহা হয়! মেওব কা লড়া বাবু বনেগা!' অকথাৰ দৰে হাঁহিছিল লচমনে।

কথাধোৰ মনত পৰি পিলানিৰ দুগালেৰে ছুখাৰা তপত তপ্ত বৈ গল। স্বৰ্ণ বাইদেউৰ স্মৃতিয়ে তাক আবেগিক কৰি তুলিছিল। সৰু কালতে মাতৃস্নেহৰ পৰা বঞ্চিত তাৰ বাবে ব্ৰহ্ম বাইদেউৱে আছিল তাৰ মাতৃস্বৰূপ। অন্ততঃ সিও তেওঁৰ ওচৰত সেইকপেই আকাৰ বিছাৰিছিল। কিন্তু সি বি এ. সিদ্ধান্ত বাৰ্ষিকত থাকোতে হঠাৎ আচন ৰোগত পৰি ব্ৰহ্ম বাইদেউৰ মৃত্যু হৈছিল। বাইদেউৰ মৃত্যুত সি শোকেত ভ্ৰিয়মান হৈ পৰিছিল। সেইদিনা সি অন্তৰেৰে অনুভৱ কৰিছিল যে তাক পুৰুষ স্নেহ কৰা মহিৰসী মাতৃ এগৰাকী তাক এৰি গুচ গল।

আজি এই মুহূৰ্ত্তত পিলানিৰ আবশ্যক হৈ পৰিছে স্বৰ্ণ বাইদেউৰ দৰে এগৰাকী মাতৃস্বৰূপিনী নাৰীৰ, যি তাক আশা দিব পাৰে, জীয়াই থকাৰ প্ৰেৰণা দিব পাৰে।

সেইদিনাৰ ঘটনাৰ পিচত এসপ্তাহ বানলৈ পিলানি কিণাপৰ গুৰিলৈ বাৰ পৰা নাছিল। পুন্নিচৰ লাগীৰ কোবত সন্মগ্ন শৰীৰটো চৰ্জৰিত হৈছিল, বিষয় কেকাই গোঠাই বিছনাৰ আশ্ৰয় লোৱাৰ বাহিৰে তাৰ অন্য উপায় নাছিল। তত্পৰি তাৰ মনটো অসম্ভৱ ধৰণে ভাগি পৰিছিল মানসিকভাৱে সি দুৰ্বল হৈ পৰিছিল, কাৰণ সেইয়াই আছিল তাৰ জীৱনৰ প্ৰথম হতাৰ্হতি কাজিয়া।

'সেউবোৰ এতিয়া ভাবি লাভ নাই বাছকৰ, শকৰে বৈছিল। 'বি হৰলগা আছিল হৈ গল। এতিয়া অহাদিনবোৰৰ দিৰয়ে সজাগ হব লাগে সকলোফালৰ পৰা আমি কেনেকৈ ঠুং হৈ থাকিব পাৰো এতিয়া আমি তাকেহে ভাবিব লাগে।'

‘কিন্তু মোৰ পঢ়িবলৈ মানসিক প্ৰস্তুতি একবাৰেই নাই’

‘কিয় নহব। থাকিবই লাগিব।’ পৰীক্ষালৈ অন্ততঃ আক কিছুদিন আছে, গতিকে এই সময়খিনিৰ ‘প্ৰপাৰ ইউটলাইজ’ কৰিলে আপুনি নিশ্চয় চাকচেষ্ট হব পাৰিব আৰু আপোনাৰ প্ৰতিভাৰ প্ৰপাৰেচনো যথেষ্ট আছে। ‘পিলানিয়ে নামাতিলে মাথো মৌনভাৱে বিছনাত পৰি অকনিমিলিত নেত্ৰেৰে ওপৰলৈ চাই বস।

ছাত্ৰ হিচাপে পিলানি অত্যন্ত চোকা, এই কথা শঙ্কৰ, অহীন্দ্ৰ কিয়ে বহুতে জানে। সকলোবোৰ পৰীক্ষাত সি কৃতত্ব সহকাৰে উত্তীৰ্ণ হৈ আহিছে। বি. এ. পৰীক্ষাতো সি অনাৰ্চত ফাষ্ট ক্লাছ চেকেণ্ড হৈছিল। এম. এ. প্ৰতিযোগিতাত সি ফাষ্ট ক্লাছ চেকেণ্ড হৈছে ফাৰনেলতো সি তাৰ পূৰ্বৰ কৃতত্ব সম্পূৰ্ণ বজাই ৰাখি পাৰিব বুলি বিশ্বাস কৰিছিল। উক্ত ঘটনাৰ আগলৈ পিলানিয়ে কিতাপৰ সঁত যুজ দিয়েই দিনটোৰ আধকসময় অতিবাহিত কৰিছিল। পিলানিৰ কিতাপ পঢ়াৰ বৈধা দেখি শঙ্কৰে ওষ মানিছিল। পিলানিহঁতৰ ঘৰতে থকা শঙ্কৰে পিলানিৰ পৰা যথেষ্ট সহায় পাইছিল। অৱশ্যে শঙ্কৰ সিমানে চোকা নহয়। তাৰ পঢ়াশুনাতোৰে বি. এ. পাল মৰা বিধৰ। বহু সময় জুৰি গভীৰ মনোযোগেৰে পঢ়া শুনা কৰাৰ ধৈৰ্য্য শঙ্কৰৰ নাই। আৰু পঢ়াবোৰো সি সহজে অন্যমন কৰিব নোৱাৰে। সোনকালে পাহৰে।

অহীন্দ্ৰয়ো চিৰিমাচলি পঢ়িবলৈ লৈছি।। অহীন্দ্ৰ পঢ়াও অত্যন্ত চোকা। বি. এ. ত ফিলচফীৰ অনাৰ্চত সি ফাষ্ট ক্লাছ ফাষ্ট হৈছিল।

অৱশেষত পৰীক্ষানাৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ বুকুৰপাৰা সময়খিনি আঁহ পাইছিল। সিহঁত আটাইকেইজনে সুকলমে পৰীক্ষা দিলে। কিন্তু নিদিলে স্নাতক। কিয় নিদিলে? কাৰণ কি, তাৰ কাৰণ অহীন্দ্ৰহঁত পিচতহে গম পাইছিল।

পৰীক্ষাৰ প্ৰায় এমাহ মান আগতে। বহুদিনৰ বিৰতিৰ পিচত অহীন্দ্ৰহঁত এদিন সিহঁতৰ মৰমৰ ঠাইখিনিও উপস্থিত হৈছিল, সেই

ঠাইখিনি হ'ল গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় শাখা ষ্টেট বেঙ্কৰ ওচৰত থকা এটা সৰু পুল। ইয়াতেই বাঁহ সিহঁতে গধূলি কিছুসময় আনন্দ কৰে। সিহঁতৰ বাৰ ফুৰিবগা ঠাই বহুত আছে বহি কথা পাতিব পৰা ঠায়ে বহুত আছে কিন্তু গিয় জানো এই পুলটো সিহঁতৰ বাৰ প্ৰিয়। সময় ফুৰি চাকি আহি ঠিত ইয়াত ক্ষন্তেক বহে। নিবিবিলা সন্ধিয়া এই ঠাইখানিত বহি সিহঁতৰ মাজত নানা গল্প শুকুৱাব শুদ্ধাখাম হয়। দিনটোৰ ভায়েৰীৰ পৰ্যালোচনাৰ বাহিৰেও ভবিষ্যৎ কৰ্মপন্থাবোৰ সিদ্ধান্ত ইয়াতেই গ্ৰহণ কৰা হয়।

ক্ৰমে গধূলি হৈ আহিছিল। দিনটোৰ কোলাহল পূৰ্ণবাস্তৱতাৰ অৱসানৰ অন্তত মানুহবোৰ ভাগকৰা দেহেৰে ঘৰলৈ উভতিছে। ফুটপাথত বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষক সৰ্মচাৰী এথা চৌদৰ অন্য মানুহ সাক্ষ্যভাৱণৰ অৰ্থে মজুপদচালনা কৰিছে। অৱশ্যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা তাৰ, পৰীক্ষাৰ ব্যস্ততাৰ বাবেই প্ৰায়বোৰ লৰা ছোৱালী কামতেই আছে, ফুৰা চকা কমাট দিছে।

ছয় বজাৰ বাছখন আহি ষ্টেট বেঙ্কৰ ষ্টপজটোত বল। মানুহ বাহুলি ওলমাদি ওলমি আহিছে। পাওদানিত ভৰি দিবলৈ ঠায়েই নাই। বাছখন বোৱাৰ পিচত লানি নিচিগাকৈ অৰলীলা ক্ৰমে এখন ছুৱাবেৰে নামি অহা মানুহবোৰলৈ চাই থাকোতেই অহীন্দ্রৰ চকুত পৰিল, সেইজনী স্নাত। জাৰ্জেটৰ পাতল নীলা শাৰী এখন পিন্ধিছে। হাতত কাগজ মেৰিওৱা টোপোলা এটি লৈ খুউব ব্যস্তভাবে নামি অহা স্নাতক সি মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে চালে, কাৰণ তাইক বহুদিন দেখা নাই। তাইক চাবলৈ, তাইৰ সতে এৰাৰ কথা পাতিবলৈ তাৰ মনত অদমনীয় স্পৃহা জাগি উঠিছে। স্নাতক চকুৰে চকুৰে পৰাত অহীন্দ্রই খীনকৈ হাঁহিলে। কিন্তু ইকি ! স্নাতকই মুখখন ঘূৰাই দিলে যে ! নেদেখিলে নেকি !

বিজ্ঞাটোত থকা বিজ্ঞা এখন মাতি স্নাত বিজ্ঞাত উঠিল। স্নাতক কাৰ্য্যকলাপ অনিমেৰে নেত্ৰে পৰ্য্যবেক্ষণ কৰি থকা অহীন্দ্রই হাত দিলে

‘স্নাত্তা’। ডিঙিটো অপবিত্ৰ হৈ থকা বাবেই নেকি মাজটো বৰ কৰ্কশ শুনা গল। স্নাত্তাই তাৰ স্নাত্তত কোনো সহাবি নিদি গাল’ছ ছোটেলৰ কালে গুহি গল। অজ্ঞাত ইলোবাৰ বৃত্তিৰ দৰে থব হৈ বল অহীজ্ঞ। ইমান অভাৱনীয় আচৰণ ! এয়া তাজিল্য, নে উমাসী-নতা ! নে অবজ্ঞা ? নে স্নাত্তাৰ অস্বাভাবিক আত্মগোবৰ ! অহীজ্ঞই ডাবি নেপালে।

স্নাত্তাৰ আচৰণত শঙ্কবহুতো আচৰিত হল। অহীজ্ঞৰ লিখনিও গৰগদহৈ তাৰ ভাৱানৰ্শেৰে আক্লুত হৈ স্নাত্তা বকৰা অহীজ্ঞৰ জঁৱন বৃত্তত সোমাই পৰা কথা সিহঁতে জানে, কিন্তু তাৰ পৰা ওলাই যোৱা কথাটো যুঠেই নাজানে। স্নাত্তাৰ আচৰণত সিহঁত ক্লম হল যদিও অহীজ্ঞৰ অসহায় অৱস্থাৰ কথা উপলব্ধি কৰিয়েই কথাটো পাত-লাবলৈ বুথা চেষ্টা কৰিলে। ‘বোধহয় তাই চিনি নাপালে,’ শঙ্কৰে কলে। ‘নিশ্চয় ! চিনি পালে তাই আমাৰ কাষলৈ নহাকৈ নাথাকে।’ শঙ্কৰৰ কথা সমর্থন কৰি কলে পিলানিয়ে। প্ৰাতুৰেত অহীজ্ঞই কলে, ‘চিনি নোপোৱাৰ কোনো কাৰণ নাই ভাগবতী। তাই আমাক চিনি পাঠিছে আৰু চিনি পায়ৈগৈতো লৰালৰিকৈ আভৰি গল।’ অহীজ্ঞৰ কথা শুনি কোনেও হা-না একো নামাতিলে। এক গভীৰ নীৰৱতাই ঠাইখিনি গ্ৰাস কৰি পেলালে। আটাইকেইজন থব হৈ বহি বল যেন পৰম্পৰে পৰম্পৰৰ ওচৰত অক্ষমণীয় অপৰাধতে কৰিছে। আৰু ইফালে স্নাত্তাৰ অবস্থাও অশৈৱচ। ছোটেললৈ গৈয়ে বিছনাত পৰি হুকহুকাই কান্দি দিলে তাই। অহীজ্ঞৰ প্ৰতি কৰা নিৰ্মম আৰু অভজ্ঞ আচৰণত তাইৰ নিজৰ ওপৰতেই বিচকিনা লাগিল। তাই বাক ইমান নিৰ্দ্ধৰ আৰু প্ৰেতাৱক কেনেকৈ হল। অহীজ্ঞক উপেক্ষা কৰাৰ দৃষ্টতা তাই কৰ পৰা পালে। কথাবোৰ ভাবিবলৈ লওতে অন্ধৰৰ নিৰ্দ্ধৃত্তৰ কোণত অতি সন্মোগনে গাঁচি থকা অহীজ্ঞ গগৈ নাবৰ প্ৰগতি-শীল কবিকল্পৰ প্ৰতি থকা দ্বন্দ্ববিধি তাইৰ স্মৃতি পটত জাহ্নি উঠিল।

এখেমে সাধাৰণ চিনাকি, সৌজন্য সূচক ব্যবহাৰ। কিন্তু সিটোলৈ

সিহঁত ঠিক হুটুৰুশ চুহুৰৰ বিপৰীতধৰ্মী মেৰুৱে পৰম্পৰক আকৰ্ষণ কৰাৰ দৰে আকৰ্ষিত হৈ পৰিছিল। নজনাকৈয়ে সিহঁত পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ইমান ওচৰ চালি গল যে স্নাতাই এতিয়া আক একোকে অনুধাবন কৰিব নোৱাৰে। অহীন্দ্রয়ো বুদ্ধি উঠিছিল যে স্নাতাৰ সামিধ্য তাৰ বাবে অতীৰ প্ৰয়োজন। তাৰ সমগ্ৰ সন্তাই স্নাতাৰ উপস্থিতি কাম্য কৰে।

প্ৰিতিয়াছ পাচ কৰাৰ পিছত প্ৰবালে এদিন অহীন্দ্রক কৈছিল 'অহীন্দ্র তুমি দোধহয় নেজানা যে স্নাতা আক মোৰ মাজত ল'ভ আছে। মই তোমাক জনাই থলো 'স্নাতাক মই ভাল পাও। গতিকে তুমি তাইৰ সতে ৰেছি হলি গলি কৰাটো মই পচও নকৰো। তুমি যি পজিচনৰ মানুহ সেই পজিচনত থকাই শ্ৰেয়।' প্ৰত্যুত্তৰত অহীন্দ্র কৈছিল, 'আপোনালোকৰ মাজত যি সম্বন্ধই নাথাকক কিয় মই তাত মূৰ ঘৰাবলৈ নাযাও, কিন্তু স্নাতাই যদি মোৰ প্ৰতি সৌজন্যতা প্ৰকাশ কৰে, অকৃত্ৰিম মৰম বাচে তেন্তে মই সেয়া গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য, আক ইয়াৰ প্ৰতিদান দিবলৈকো প্ৰস্তুত।'

এই সন্দৰ্ভত স্নাতাৰ মন্তব্য হল, 'কাবোবাক ভাল পোৱা, মৰম বা আঁহা কৰা সেইবোৰ মোৰ একান্ত ব্যক্তিগত কথা। তাত প্ৰবালে হস্তক্ষেপ কৰি কোনো লাভ নাই।

প্ৰবাল চৌধুৰী। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ইংৰাজী বিভাগৰ ছাত্ৰ। সূত্ৰী, মুখমণ্ডল বিয়পি হাঁহিব আভা, বুকু দেহ, কেঁকোবা চুলি দীঘল নাক আক বৌৱন মূলত কমনীয়াতাবে ভৰা একম স্তম্ভৰ্ণন বুক প্ৰথম দৰ্শনতেই মৰম ওপজে। ছোৱালী মহলত তাৰ প্ৰবল কীৰ্তি। ক্লাছ নাইমৰ পৰা আৰম্ভ কৰি স্নাতকোত্তৰ মহলালৈ পঢ়া ছোৱালীৰ সতে তাৰ লেটি পেটি। বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদত সি অন্যতম 'হিবো'। সোণৰ ভাগুত মূখত লৈ জন্ম বাবেই হবলগা তাৰ অঙ্গুগাৰীও বহুত। অহীন্দ্র আক স্নাতাৰ মাজত কমেও পদ্ধি উঠা মৰম জখা ভাল পোৱা প্ৰবালে কহা কৰিব গল।

নাছিল। বহুদিন আনবপৰা স্নাতক লাবনী দেহৰ সুবাস চিচিৰি উদ্ধা-
উল হোৱা প্ৰবালে সেয়েহে অহোপ্ৰক প্ৰথমে বুজাই চাইছিল, তাৰ
পিছত ভাবুকি আৰু জীৱনৰ সংশয়ৰে স্নাতকৰ ওচৰৰ পৰা আওবাই
অনাৰ চেষ্টা কৰিছিল। অহীন্দ্ৰৰ বিষয়ে স্নাতক হক বিহকে লগাই
ফুৰিছিল। প্ৰবালে কৈছিল ‘আদৰ্শ পিচে পিচে জীৱনটো আগুটাই
যাবাৰৰ হোৱাত কোনো সাৰ্থকতা নাই স্নাত। কোনো লাভ নাই
প্ৰগতি নীলতাৰ গান গাই দেশ গঢ়াৰ সপোনত বিভোৰ হৈ বন্দুক
বেয়েনেটেৰে শাৰীৰ যুগীয়া কৰা। উচ্চশিক্ষা লাভ কৰাৰ পিছত এটা
সংস্থাপনৰ দিশা কৰি সুন্দৰ স্বাচ্ছন্দ জীৱন অতিবাহিত কৰাই জীৱনৰ
লক্ষ্য হোৱা উচিত।’ প্ৰবাল আৰু কৈছিল, ‘অহীন্দ্ৰ এটা ভণ্ড দেশ
প্ৰেমিক, বিদেশীৰ চোৰাংচোৱা। সন্তাসবাদী দলৰ সৈতে আৱেধ
কাত লিপ্ত এটা মহাশত্ৰু। অনৈতিক ভাবে বিদেশৰ টকা
সংগ্ৰহ কৰি সি দেশৰ বিৰুদ্ধে কাম কৰি আছে। আৰু আনৰ টকা
নাপালে তাৰ দৰে ভৰি এটাই গুৱাহাটীলৈ আহি ইউনিভাৰচিটিত
পঢ়িব কেনেকৈ?’

প্ৰবালৰ নাতিদৰ্ঘ বক্তৃতা শুনাৰ পিছত স্নাতকই কোনো মন্তব্য
নিদিলে। অহীন্দ্ৰকো কোনো প্ৰশ্নবাণেৰে থকা সবকা নকৰিলে।
স্নাতকই জানে প্ৰবালৰ কথাৰ কোনো সত্যতা নাই। তাইৰ প্ৰতি
থকা অন্ধ আকৰ্ষণৰ বাবেই সি যা-তা বলকি ফুৰিছে। স্নাতকই জানে
প্ৰবালৰ তাইৰ প্ৰতি থকা এই অনুকম্পা অযাচিত মৰম তেনেই
মূল্যহীন। দাতাকৰ্ণৰ দৰে সংসাৰৰ অভ্যস্ত ছোৱালীক হৃদয় বিলাই
ফুৰা তাৰ ক্ষয়ক্ষতি পূৰ্ণ হৈ আছেনে? আৰু তাৰ প্ৰেমৰ স্থায়ীত্বই
বা কিমান? স্নাতকৰ দৰে নিম্ন মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ পৰা অহা ছোৱালীৰ
মূল্য যে আছে সেয়া প্ৰবালে গ্ৰাহ্য নকৰে। তাৰ ভাল পোৱাৰ
গভীৰতাত তাইৰ পুৰা সন্দেহ আছে। স্নাতকই জানে যে প্ৰবালৰ বাবে
জাই মাথো কামনাৰে সামগ্ৰী। দৌৱন উপভোগৰ এটি সৰল।
‘তাইৰ পদ্ধতিৰ সমাহাৰৰ ক্ষতিবদ্ধ যে এটি ‘মন’ আছে সেয়া প্ৰবালৰ

খাৰণাৰো অতীত। সি এটা ভয়ৰ। তাইৰ ধৌৱন ফুলৰ বস চুহি সি এদিন অহাৰাটেৰে উৰা মানিব। নাৰী জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ-
কণ হেৰুৱাই তাই আৰিঞ্চন হৈ বৰ। তাৰ খবৰ হয়তো প্ৰবালে
গোনোদনেট নাৰাখিব।

ভেসে তাই প্ৰবালৰ ইংগিতত নচাব যুক্তি কত ? তাৰ সন্মুখিৰ
অৰ্থে নিজকে নিয়োজিত কৰাৰ সাৰ্থকতা কত ? কোনো লাভ নাই
নিজৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে ৰোৱাৰ। জানি জনি তাই বিৰ পান কৰিব
নোৱাৰে, এয়া তাইৰ বাবে বাতুলতা, কাৰণ তাইতো নীলাদৰ নচয়
বিষক্ৰিয়াত তাইৰ মৃত্যু হব। কিন্তু

পৰীক্ষাৰ আগতে পৰিয়ালৰ মানুহখিনিক এবাৰ দেখা কৰো
বুলি স্নাতা ঘৰলৈ গৈছিল। ঘৰত গৈ তাই দেখিলে যে গোটেই ঘৰখন
তাইৰ উপস্থিতিত উত্তৰাল হৈ পৰিছে। ঘৰখনৰ আটাইবোৰে তাতক
সুন্দৰভাৱে নীৰিক্ষণ কৰিছে যেন তাতক কোনো দিনে দেখাটো নাই।
প্ৰয়োজনতকৈ অধিক আকাৰ কৰিছে। পৰিয়ালৰ এই অনাচ্ছত
আচৰণত তাই আচৰিত হ'ল। ইয়াৰ কাৰণ কি ? প্ৰত্যুত্তৰত স্নাতাৰ
ভনীয়েক জ্বাৰাই কলে। 'তুমি গম পোৱা নাই ব'হুদেউ' পৰীক্ষাৰ
পিচতে দেখোন তোমাৰ বিয়া ?'

'মোৰ বিয়া ??' পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ বিশ্বয় যেন তাইৰ মুখমণ্ডলত
থুপ খালেহি।

'কি কৈছা জ্বাৰা ? মোৰ বিয়া ? ক'ৰ লগত ?'

'কিয় প্ৰবালৰ লগত।' হাঁহি হাঁহি কৰিলে সোমাই অহা স্নাতাৰ
মাকে কলে।

হাতত উল আৰু খলালৈ চুয়েটাৰ গুটি কৰাৰ একমাত্ৰ চকীখনত
বহি মাকে পুনৰ কলে—'বিলম্বন তোক নোসোধাইয়ে ঠিক কৰি
পেলালো। চৌধুৰীয়ে বৰকৈ ৰবিলে।'

'কিন্তু মোক নোসোধাইক.....'

স্নাতাৰ বাক্যটো সম্পূৰ্ণ নোহুওৱাই মাকে কলে, 'তোক আকৌ কিয়

সুখিৰ লাগে ? প্ৰবাল আৰু জোৰ মাজত দেখোন জনা শুনা আছেই, তৰুপৰি সি হোক ভালো পায়। আৰু ঘৰখনৰ কথা তই জানাই।’

‘এবা মা জানো। সেই কাৰণেই কৈছো মোক নোসোধাকৈ তোমালোকে বিয়া ঠিক কৰিছা যদিও মই এই বিয়াত মত দিব কেতিয়াও নোৱাৰো।’

‘কি ? জোৰ মগজু ঠিক আছেণো ?’

‘আছে মা, মোৰ মগজু ঠিকেই আছে। মই সচাকৈয়ে কৈছো মা এই বিয়া হব নোৱাৰে মই নামানো।’

‘যাদ আমি বাধ্য কৰাও’

‘সেই কাম গোমালোকৰ সাধ্যাতীত।’

‘কি ?’ মাকে তাইৰ গালত ঠাচঠৈ এটি চৰ বহুৱাই দিলে বগচণ্ডী মূৰ্ত্তি ধৰি মাকে উৰ্দ্ধশ্বৰে কবলৈ ধৰিলে, ‘ও, প্ৰবালৰ কথা তেন্তে সচা। সেই চেৰাবলীয়াটোৰ বাবেই জোৰ ইমান কেৰমতালি নিজৰ মূৰ নিজেই খাবি বুজিছ। চৌধুৰী পৰিয়ালৰ দৰে ধনীমানী পৰিয়াল এটাই হোক স্বইচ্ছাই বোৱাৰী কৰিব খুজিছে আৰু তাত তই নিজেই হেঁডাৰ হৈ থিয় দিছ। জাননে তই, চৌধুৰী পৰিয়ালত কিমান মৰম পাৰি, কিমান সুখত থাকিব পাৰিব ?’

‘মোক সেই মৰম আৰু সুখ নালাগে মা।’

‘বন্ধ কৰ-জোৰ লেকচাৰ। জোৰ কোনো কথাই নুশুনো। পৰহিয়েই তই হোষ্টেললৈ যা, পৰীক্ষাটো ভালকৈ দে। পৰীক্ষা শেষ হোৱাৰ পিচদিনাই ঘৰলৈ আহিব।’

সেইদিনা ৰাতি তাইক নিজাদেৱীয়ে অকণো কৃপা দৃষ্টি নকৰিলে। সম্পূৰ্ণ বিনিম্ৰ বজনী এটি অতিবাহিত কৰি তাই পিচদিনা হোষ্টেললৈ আহিল। মানসিক অন্তৰ্দ্ধন্দৰে ভাৰাক্ৰান্ত এটি মন লৈ তাই কমত সোমাই বস। টেবিলৰ কিডাপ টেবিলতেই পৰি বস তাইৰ বাবে কিডাপবোৰো যেন বোজাশব্দৰূপ হৈ পৰিছে। বান্ধিব দিয়া প্ৰেট্ৰিকেল বহীবোৰ বাইণ্ডিং চেটাৰতেই থাকিল। কোনো কামেই কৰিবলৈ যেন

তাই মানসিক ভাৱে প্ৰস্তুত নহয়। ছুৰাৰোগ্য ব্যাধিত ভোগা মানুহৰ দৰেই তাইৰ শৰীৰ অলস আৰু ভাগৰুৱা। মগজুৰো যেন স্থিৰতা নাই। খোৱাবোৱাত কচি নাই। অবশেষত তাই সন্মোহিত হৈ পৰে। কাৰুণ্য পৰি পৰীক্ষা দিয়াৰ প্ৰস্তুতি হেৰুৱাই পেলালে। তাই পৰীক্ষা দিব নোৱাৰিলে।

হোষ্টেলৰ বিছনাত পৰি মাথো অতীত আৰু ভবিষ্যতৰ কথা অনুধাৱন কৰি খেন পাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। তাইৰ বাবে এতিয়া চকুপানীয়েই একমাত্ৰ সখল। তাই ভাবছিল, তাই কিজানি পাগল হৈ যাব, কিন্তু নহল। পাগল হলেও ভাৱ আছিল। কাৰণ পাবা-পাৰ নোহোৱা চিন্তাৰ পৰা মুক্তি পালেহেতেন। আৰু নহলে মৃত্যু। চিৰমুক্তি। আঃ কি যে প্ৰশান্তি। ‘মৃত্যু’ এই শব্দটোৱে সম্প্ৰতি স্নাতক মনত অলীক ভাৱনা জাগ্ৰত কৰি তুলিছে। এক অপৰাধ প্ৰবণতাৰ ওচৰত অবদমিত হৈ তাই এতিয়া কামনা কৰে মৃত্যু। তাই কয়, ‘মৃত্যু তুমি ইমান সুন্দৰ! তুমিয়েই অবসান ঘটোৱা সমগ্ৰ বিশ্বমানবৰ বিৰহ বেদনা। মই বিছাৰা মহানিৰ্বাণ। হে ভগবান মোক মৃত্যু দিয়া, মোক মুক্তি লাগে।’

বিছদিন পিছত অহীন্দ্ৰ বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদ এবাৰ প্ৰদক্ষিণত চলালে। কাৰণ পৰীক্ষাৰ শেষত হোষ্টেলত শুই, বহি থকাৰ কোনো যুক্তি নাই। গতিকে সি যাবলৈ ওলাল। কিন্তু যোৱাৰ আগতে এবাৰ স্নাতক মাত লগোৱা উচিত বুলি বিবেচনা কৰি সি স্নাতক ওচৰলৈ গল।

‘মই যাবলৈ ওলালো স্নাতক’ অহীন্দ্ৰই কলে ‘কেতিয়াবা জানি বা নাজানি তোমাৰ মনত দুখ দিব পাৰো তাৰ বাবে মোক ক্ষমা কৰিবা।’

অহীন্দ্ৰৰ উপস্থিতিত স্নাতক খুবেই আবেগিক হৈ পৰিছিল। তাতে অহীন্দ্ৰৰ বক্তব্য শুনি তাই ধিৰেৰে বৰ নোৱাৰিলে, হুক হুককৈ কান্দি দিলে। স্নাতক আচৰণত অহীন্দ্ৰ বিমুগ্ধ হৈ পৰিল। তাইক সান্তনা

দিয়াৰ কোনো ভাবা বিছাৰি নেপালে। তথাপি সি কলে, 'হিঃ' ইমান কম্পকটাতন কৰিছা কিয় ? বিছাতে নিজকে দুৰ্বল কৰায়ে হব।'

'দুৰ্বল ?' স্নাতাই নোহাবিলে। 'দুৰ্বল হবলৈ আৰু বাকী নাই। বাকী আছে মাথো নিঃশেষ হবলৈ।'

'কি কথাবোৰ বলকিছা।' অহীন্দ্রই কৰে। 'নিঃশেষ হব কিয়, পৃথিৱীখন ইমান সুন্দৰ। এই সুন্দৰ পৃথিৱীখন হেপাহ পলুৱাই চোৱাৰ ভোমৰ ছাৰিলাস নাই। কিয় ? কিয় তুমি মৰিবা ? কিহৰ চুখত'

'কিহৰ চুখ ?' সেইবোৰ কম জানো ?' কৈ আন্ত আছে জানো ?'

'কিয় কোৱাত কিবা বাধা আছে ?'

'বাধা অবশ্যে নাই।'

'ভেঙে কোৱা।'

অহীন্দ্রৰ নিৰ্দেশ পাতি স্নাতাই তাইৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে মাক দেউতাকে কৰি যোৱা সকলো কামৰ কথাই অকপটে বৰ্ণনা কৰিলে। বৰ্ণনাৰ শেষত তাই কলে এতিয়া কঙক গ্ৰন্থালৰ সতে বিবাহ পাশত আবদ্ধ হৈ মই ভিলাভিলকৈ নিজকে শেষ কৰা ভাল নে এতিয়াই সমস্ত যন্ত্ৰণাৰ উপশম ঘটোৱা ভাল।

'কিন্তু মৃত্যুৱে তোমাক জানো সচাকৈয়ে মহানিৰ্বাণ দিব, স্নাতা।, তোমাৰ আত্মাই জানো সচাই শাস্তি পাব ? অহীন্দ্রই সুধিলে।

'এবা মই সেইদৰে ভাবো।'

'ওহো সেয়া তোমাৰ আত্মধাৰণা। মৃত্যুৱে তোমাৰ কাৰিক অৱয়ববহে অৱসান ঘটাব কিন্তু তোমাৰ আত্মাক মুক্তি দিব নোৱাৰে। কাৰণ আত্মাৰ বিনাশ নাই। নিজকে অৱসান কৰাটো সহজ কিন্তু মহীয়ান হিচাপে গঢ় দিয়াতো কঠিন। মৃত্যু কামনা কাপুকুৰালি।'

'ভেঙে মোৰ কৰ্তব্য ?'

'তুমি তোমাৰ মন সন্তা আৰু বিবেকৰ পৰিচালনাৰীৰ হোৱা। বিবেকে যি বিছাবে তাকেই কৰিবলৈ বধ্য কৰা। 'তুমি নিজকে গঢ়ি যোৱা স্নাতা।' তোমাৰ শব্দীৰত সৃষ্টিৰ আদিৰ বহুত লুকাই আছে,

তুমি তাক বাস্তবত কপায়িত কৰা। তুমি সৃষ্টিৰ প্ৰতীক, ধ্বংসৰ নহয়।’

‘হব পাৰে। কিন্তু ভাৰতীয় সমাজত নাৰী বন্ধনযুক্ত নহয়।’

‘এহো, মিছা কথা। অতীতৰ পৰা ভাৰতীয় সমাজে নাৰীক বিমান গুৰুত্বানত প্ৰতিস্থাপিত কৰি আহিছে পৃথিৱীৰ কোনো সমাজতে বোধহয় নাৰীক ইমান মহৎৰ অধিকাৰী কৰা নাই। একমাত্ৰ ভাৰতীয় মানুহেই নাৰীক ‘দাদী, মাতৃ আৰু বেদমাতা গায়ত্ৰীক পবন্দনা কৰে।’

‘কিন্তু তথাপিও যেন নাৰী অদ্যপি অৰহলিতা, লাক্ষিত্য’ প্ৰাপিতা, পুৰুষৰ অবাঞ্ছিত কৰ্ত্তব্যৰ লোভশৃঙ্খলেৰে শৃঙ্খলিত।’

‘সেই শৃঙ্খল চিঙি নেপেলোৱা কিয়?’

‘কিন্তু ইয়াৰ বাবে যে আমাক অবলম্বনৰ দৰকাৰ। আমি প্ৰকৃতি, পুৰুষ অস্তিত্বে আমাৰ স্থায়ী নাই। আমাক সমানঅধিকাৰ দিলে পুৰুষেই দিব লাগিব, কাৰণ আমাক অৰহেলা তথা বন্ধনা কৰিলে পুৰুষেই কৰে।’

‘তেওঁ পুৰুষক অবলম্বন হিচাপে গ্ৰহণ কৰা’

‘কিন্তু কোন তেওঁ, যিজনাক মই প্ৰকৃত অবলম্বন হিচাপে গ্ৰহণ কৰিব পাৰোঁ যিজনে মোৰ আশাত সঞ্জিবনী পানী চটিয়াব পাৰে। পৃথিৱীত এনে পুৰুষ জানো আছে?’

হাঁহিলে অহোম্মহুঁ। তাৰ পিচত কলে, ‘পৃথিৱীখন অকল প্ৰাণীক আৰু ভগ্নৰ সমষ্টি বুলি নাতাবিধা স্নাতা। সেয়েহে তাৰ মানব সভ্যতাৰ গুৰুত্ব লঘু নকৰিবা। তোমাৰ মনৰ মতন মাহুই পৃথিৱীত নিশ্চয় আছে।’ ‘হয়তো থাকিব পাৰে। কিন্তু.....’

‘কিন্তু কি?’

সকলো মানুহেই মোৰ ওচৰত ‘মানুহ’ নহয়, মোৰ ওচৰত কেতবোৰ মানুহৰ অতীৰ আৱশ্যকতা আছে। মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস অবশ্যে আছে এটা ক্ষেত্ৰত সেয়া হল মই বিছৰা মানুহজনক যদি মই পাবলৈ সক্ষম হওঁ তেন্তে মইও মোক নিজকে সৃষ্টিৰ প্ৰতীক হিচাপে আত্ম-

বিশ্বাসেৰে লব পাৰিম, আৰু সৃষ্টিমুখী কাৰ্য্যত নিজেৰে আত্মনিয়োগ কৰিব পাৰিম।’

‘তেজো কোন ডেওঁ ? কাক তুমি মনে প্ৰাণে বিছৰা কাৰ সহায় ভোমাৰ কাম্য।’

‘মই.....

‘ও কোৱা !’

‘মই যদি আপোনাকেই বিছাৰো।’

‘মোক ??’

‘এবা। মই আপোনাকেই বিছাৰো ঘিটোৰ গগৈ। আপুনি বিছৰা ধৰণেই যদি সমাজ দেশ তথা জাতিৰ কল্যাণ কামনা ময়ো বিছাৰো, আপুনি আগবঢ়া ধৰণেই যদি মইও সমাজ বিবৰ্ত্তনৰ হাত্ত ধ্যান ধাৰণা বোৰ সলনি কৰিবলৈ আগবাঢ়ো, কুৰি শতিকাৰ বৃত্তান্তৰ বধৰ বাবে আপুনি যিদৰে দৃষ্টিচক্ৰে আত্মত্যাগ কৰিব ওলাইছে, মইও যদি ঠিক সেইদৰে ওলাও, তেন্তে মোৰ প্ৰস্তুতিত আপুনি জানো সহাবি নজনাব ? মোক জানো অকণ প্ৰেৰণা নিদিব, আগ বাঢ়িলে সাহস নিদিব ? কওক। কওক গগৈ ? নকয় কিয় ?’

প্ৰত্যুত্তৰত অহীন্দ্রই মাথো স্নাতাৰ চকুলৈ অনিমেষনে চাইছিল। তাৰ চকুত প্ৰতিফলিত হৈছিল ঐক্যৰ প্ৰস্তুতি। মুখমণ্ডলত বিয়পি পৰিছিল যুগ্মপ্ৰচেষ্টাৰে পৃথিবী জয়ৰ দৃক্যৰ কামনা।

স্নাতাৰ হাত এখন মুঠ মাৰি অহীন্দ্রই আগসমুদ্ভিৰে কৈছিল, ‘পৃথিবীখনৰ কদৰ্য্যকণ শেষ হৈ আহিছে স্নাতা।

চাবা অচিৰেই পৃথিবীখন আনি বিছৰা ধৰণে অনন্যাত্মকৰূপে আমাৰ আগত উদ্ভাষিত হব।’

শ্রদ্ধাভাজন বাছকৰ

১২/৩/৮৪

ছৰণি বটীয়া মৰম আৰু শ্রদ্ধা সাদৰে গ্ৰহণ কৰিব। আমাৰ ডাল। আশাকৰো আপোনাবো। অবশেষত মই ইয়ালৈকে আহিলো। কামৰূপ জিলাৰ দক্ষিণ পশ্চিমৰ মেঘালয়ৰ সীমান্তবৰ্তী পাম্‌হিং নামে এই ঠাই ভোখৰ তেনেই অনুন্নত। জনজাতীয় ৰাভা আৰু কাৰ্বি সম্প্ৰদায়ৰ মানুহেই প্ৰধান। অইন মানুহো অৰশ্যে আছে। তথা কণিত ভদ্ৰতাই ঢুকি নোপোৱা আদিম সত্যৰ জীৱন্ত প্ৰতিনিধি এই-লোকসকল। আধুনিকতাৰ ক্ষণে কামীতাই গ্ৰাস কৰিব পৰা নাই বাবেই এইবোৰ মানুহৰ মুখত সদায় পূৰ্ণতাৰ হাঁহি। কিন্তু এই সকল লোক শিক্ষা দীক্ষা অৰ্থনীতি সকলোতে অতি পিচ পৰা। ৰাজনীতি আৰু ইয়াৰ অজ্ঞানী গণতন্ত্ৰ, সমাজবাদ আদিৰ সমাৰ্থ এইচাম মানুহে বুজি নাপায়। নাপায় মানে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰা নহয়। এই সকল মানুহে সদায় প্ৰভাৱণা পায়েই আহিছে। কিন্তু আমাৰ শৰীৰৰ এটি পূৰ্ণ অঙ্গস্বৰূপ এইসকল লোকক আমি আৰু প্ৰভাৱণা কৰা উচিত হব জানো? আজিৰ শিক্ষিত যুবক চামে যদি সমতাৰ অগনি প্ৰান্তে-প্ৰান্তে দিশে-দিশে প্ৰজ্জ্বলিত নকৰে মানুহৰ মাজত থকা প্ৰাচীৰ সম ভেদাভেদৰ অবসান ঘটোৱাৰ প্ৰয়াস নকৰে, কৰিবলৈ আগ নাৰাঢ়ে তেন্তে পৃথিবীখন ধ্বংস স্তূপত পৰিণত হ'বলৈ আৰু বেছি দিন নালাগিব।, সেই দিন তেনেই সমাগত। বুজিছে বাছকৰ শৈশৱ তথা যৌবনৰ মিশ্চন ৰাস্তাৱত ৰূপ দিবলৈ মই ইয়ালৈকে অজাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিলো। আৰু মই এনে এখন সমাজহে বিছাৰিছিলো যিখন অৰহেলিত, যিখন সমাজে কংসবধৰ কিটিপ নাজানে। অইন চাকৰি মই পাইছিলো, কাৰৰ কলেজখনতো পোষ্ট খালী আছিল, কিন্তু নকৰিলো। কিয় জানেনে? সেইখন সমাজত চাকৰি কৰি সেইখন

সমাজৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীবোৰক জ্ঞানী কৰা মানুহ বহুত ওলাব ; নগৰমুখী সভ্যতাটো সেইবোৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীক উপকৃত কৰিবলৈ সদাপ্ৰস্তুত । কিন্তু এইখন সমাজৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীক মানুহ হিচাপে গঢ় দিবলৈ আগবাঢ়ি অহা মানুহ কম । যি দুই এজন লৰাটো উচ্চ শিক্ষা লাভৰ সুবিধা পাইছে তেওঁলোকেও এই গাওঁ ত্যাগ কৰি চহৰমুখী হৈছে সংস্থাপনৰ বাধ্য-বাধকতাত । সেয়েহে এইবোৰ মানুহ প্ৰভাৱিত । কিন্তু এই প্ৰভাৱণা আক চলিব দিব নোৱাৰি । একেখন পৃথিৱীতে একেখন সমাজতে থাকিও এটা অংশ সদায় পদদলিত হৈ থাকিলে মানব সমাজৰ বাবে 'জীৱ শ্ৰেষ্ঠ মানব' কথাৰ বাতুলতাৰ বাহিৰে অন্য এবো নহব । সেয়েহে মই ইয়ালৈ আহিলো । নিজে যি শিক্ষালা সেইখিনিৰ সদ-ব্যৱহাৰ কৰি আন দুজনক যাতে আত্ম বিধ্বাসী হিচাপে গঢ় তুলিব পাৰো তাকে মনস্থ কৰি মই ইয়াৰ ওচৰতে স্কুল এখনত মাঠৰ হিচাপে কৰ্তব্য পথত ধাবমান হৈছো । স্কুলখন আগতে এম. টি আছিল, সম্প্ৰতি হাইস্কুললৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰাৰ ঘোষা চা'ল আছে । স্নাতক ইয়াৰে এজনী শিক্ষয়িত্ৰী । দুইটাই যিখিনি পইচা পাও তাৰে আধা ঘৰলৈ পঠাও, বাকীখিনিৰে চলি যায় আমাৰ । বাইকে দিয়া মাটিও আমি নিজেই ঘৰ সাজি লৈছো । গাওঁৰ বাইজৰ মাজত নিজকে বিলাই দিবলৈ যৎপোনা নস্তি চেষ্টা চলাইছে । জানো কিমান দুৰ সকল হও ।

বাক মিষ্টাৰ ৰাচফৰ আঙিলৈ সামৰো । জালুকধাৰীৰ মিঠা স্মৃতিয়ে আমাক নিশ্চয় পাহৰণিৰ গৰ্ভত দিলীন নকৰিব ।

ইতি—

অহীন্দ্ৰ গগৈ

চিঠিখন পঢ়ি তদন্ত হৈ বল পিলানি । পিলানিয়ে জানে অহীন্দ্ৰ এক কথাৰ মানুহ । তাৰ বাবে কথা আৰু কাৰ্য্যৰ মাজত সমন্বয় বক্ষা প্ৰধান কৰ্তব্য । কিন্তু পিলানিয়ে ভবা নাছিল অহীন্দ্ৰই ইমান সোনকালেই তাৰ কথাবোৰ বাস্তৱত ৰূপ দিবলৈ আগবাঢ়িব বুলি ।

তেতিয়া বাতি দহমান বাজিছিল। জালুকবাৰীৰ বাতি, কোনো বিশেষক নাই, নিঃশব্দই সাধাৰণ। আকাশ ভৰা জোৎস্না, কপালী পৃথিৱী, তৰাৰ অপূৰ্ব জিলমিলনি, শিয়ালৰ বিকট আৰাহ, ঝিলিৰ ঝি ঝি শব্দ, কালেশ্বৰ ধামৰ চানাকতে মোৱা কামৰূপী লোকগীতৰ মধুৰ সুর। সকলো স্বাভাৱিক। বতৌ একো নতুনক নাই।

চিঠিখন জপাই পিলানিয়ে টেবিলৰ ওপৰতে থলে তাৰ পিচত ভায়োলীনখন লৈ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। নিৰিষ্টমানে ভায়োলিনত বেণ দিলে। অৰ্ধব্যঞ্জক সুর কেতবোৰৰ প্ৰকাশ ঘটিল। পিলানিৰ ভায়োলিনৰ সুরো যেন ককণৰ পৰা ককণতৰ হৈ উঠিল। একেটা কমৰ আনখন বিছনাত শুই থকা শঙ্কৰৰ টোপনি অহা নাছিল, সি দিবাশঙ্কৰ বিতোৰ হৈ আছিল। ভায়োলীনৰ সুরে সুরে উগুনা হৈ শঙ্কৰ অবলীলা ক্ৰমে বাজলৈ ওলাই আহিল, পিলানিৰ ওচৰত থিয় হল চাপৰীৰ তালে তানে কানানাগ উন্নয় হোৱাৰ দৰে শঙ্কৰ ওয়া হৈ বগ। সি অশ্ৰুতৰ কৰিলে যেন তাৰ দেহৰ বন্ধে বন্ধে প্ৰবাহিত হৈছে এক অনাদি অনন্ত আৰু অনন্য সত্যৰ যুগ্ম বণবণনি। যি সুর পিলানিৰ ভায়োলিনত ফুটি উঠিছে সেই সুর যেন তাৰ অতি চিনাকি অতি আপোন। সেই সুরে তাক আবেগ বিহ্বলা কৰি তুলিলে। চুগাতেৰে ভায়োলীনখনত সাৱটমাৰি ধাব শঙ্কৰে কলে ‘আৰু নবজাব আহেদকাৰ বন্ধ কৰক।’

‘কিয় ? কিছ বতাব নালাগে ভাগবতী।

পিলানিৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ শঙ্কৰে দিব নোৱাৰিলে মাথো অহীজুৰ হাতত থকা ভায়োলীন খনলৈ অনিমেৰনেৰে চাই বল। তাৰ পিচত বেণনা ৰিভৰ কঠেৰে কপে ‘ইমান ককণ সুর কেনেকৈ ফুটাই তুলিছে বাছকৰ। আপুনি মোৰ হৃদয়ৰ কাকণ্যতাত্মনি জানিলে কেনেকৈ। কেনেকৈ ফুটাই তুলিছে মোৰ সত্যৰ বিননি।

আপোনাব সত্যৰ বিননি ?’ ওততাই প্ৰশ্ন কৰিলে পিলানিয়ে।
‘আপুনি নাজানেনে ভাগবতী কাৰণ হুখ নোক জড়া ব্যাধিৰ কোনো

প্ৰকাৰ ভেদ নাই। কোনো পাৰ্থক্য নাই। সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ মানুহৰ শৰীৰৰ তেজ যিদৰে বঙা কোনো ভিন্নতা নাই, ঠিক সেইদৰে পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ মানুহৰ ক্ৰন্দনৰো কোনো ভিন্নতা নাই।

‘হব পাৰে। মূৰ ছুপিয়াই শব্দৰে সমৰ্থন কৰিলে। তাৰ পিচত পুণৰ কলে, ‘নিজ কিয় জানো আপোনাৰ হাতৰ পৰশত স্পন্দিত হৈ উঠা ভায়েলীনৰ স্মৃৰ মোৰ হৃদয়ত গভীৰ বেথাপাত কৰিছে।’

‘সেইটো একো আচৰিত কথা নহয় ভাগবতী। কাৰণ মই এই ভায়েলীনত বঞ্চিত জনৰ আত্মাৰ বিননিহে ফুটাই তুলিছো। মোৰ হাতৰ পৰশতে স্পন্দিত হৈ উঠা ভায়েলীনৰ স্মৃৰত মই চিত্ৰিত কৰিব খুজিছো বিশ্বৰ সমগ্ৰ লাচিতৰ আৰ্ত্ত হা-ছমুনিয়াহৰোৰ। প্ৰতিশ্ৰুতি কৰিব বিজ্ঞাৰিছো জীৱনৰ অমোঘ বাণী, প্ৰত্যয়দীপ্ত জীৱনৰ হিয়াভগা ককণ কোৰাছ, যি কোৰাছ হয়তো আপুনিও গাইছে।’

পিলানিৰ কথাবোৰ শব্দৰৰ বাবে ভাওনাৰ মুক্তি মঙ্গল ভটিমাৰ দৰে লাগিল। সি আচৰিত তল ছাত্ৰ সমাজৰ উপলুঙাৰ পাত্ৰ তথচ আটাইতকৈ নিৰ্জু আৰু সদাহাস্য লৰাজনৰ হৃদয়পৰশা কথাবোৰ শুনি। মনত পৰিল সেই দিনটোৰ কথা, যিদিনা সি পিলানিক প্ৰথম দেখিছিল। ডিপাৰ্টমেন্টৰ নবাগত আদৰ্শগি সভাত বক্তব্য ৰাখিবলৈ যোৱা পিলানিক সেইদিনা শব্দৰে জুমি জুমি চাইছিল। কাৰণ মেতৰৰ লৰা এজনে ফাষ্ট ক্লাছ চেকেণ্ড অনাচ পাট বি. এ পাছ কৰা কথাটোৱে তাৰ মনত প্ৰতিফলিত হৈ উঠি কৰিছিল। সেয়েহে সকলো শব্দৰেই নহয় বহুতো ছাড়াছাড়ীৰ পিলানিৰ প্ৰতি বোতুহল আছিল। কিবাকিবি কৈছিল পিলানিয়ে। নিস্তেজ কণ্ঠৰে কোৱা অধিকাংশ কথাই শব্দৰে সেইদিনা বুজা নাছিল। গান্ধী লেনিন আৰু মাল্লৰ লগতে অসমৰ লাচিত মূলাকো একত্ৰিত কৰি কোৱা কথাবোৰ অবশ্যে শব্দৰৰ ভাল লাগিছিল। সেইদিনা সভাৰ শেষত পিলানিৰ সতে শব্দৰৰ চিনাকিও হৈছিল। সেই সূত্ৰেই সিহঁতৰ মাজত বন্ধুত্বৰ বান্ধোনৰ সূত্ৰপাত ঘটাইছিল।

ক্ৰান্তক মৌনকণ ভঙ্গৰ পিচত শব্দৰে মাত লগালে 'এটা কথা সোধো বাছফৰ আপুনি জন্মান্তৰবাদ বিশ্বাস কৰে ?'

থত মত খাই বৈ গল পিলানি। তাৰ পিচত দোহাৰিলে জন্মান্তৰবাদ, মানে পূৰ্জন্ম নাইবা পূৰ্জন্ম নহয় জানো। কিয় শুধিলে ভাগবতী ?'

'নাই এনেয়ে' উদাস ভঙ্গীত ভবাৰ দিলে শব্দৰ ভাগবতীয়ে। এটি দীৰ্ঘনিশ্বাস এৰি বাৰান্দাৰ খুটা এটাত ভেজা দি আকাশলৈ চাই বল পিলানি। দিগন্ত বিখপা শুভ্ৰকোমল জোৎস্না। জোৎস্নাভৰা পৃথিবীখন কিয়ে বোমানসময় হৈ পৰিছে। তিৰবিবাই থকা প্ৰবল উজ্জল নক্ষত্ৰবোৰৰ বিজয় গোৰবত ফে'ন্দ উঠা আকাশখনলৈ চাই পিলানিয়ে কলে 'এজন ভাৰতীয় হিন্দু হিচাপে মই জন্মান্তৰবাদ বিশ্বাস নকৰা নহয়, কৰো। কিন্তু মই মানিবলৈ টান পাও বৰ্তমান জন্মৰ স্মৃষ্টিৰ কাৰণবোৰ পূৰ্জন্মৰ কৰ্মফল বুলি।'

'তেন্তে আপুনি ভাৰতীয় দৰ্শন নামানে ?'

'মানো। অলব্য মানো। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মই গোড়া সমৰ্থক। ইয়াৰ বিৰোধিতা মই কাহানিও কৰা নাই সেটকৈ ধৃষ্টতা মোৰ নাই। কিন্তু ভাৰতীয় দৰ্শন মানে আপুনি কি বুজাব খুজিছে। যদি কব খুজিছে ভগৱান ভাগ্য তথা পূৰ্জন্মৰ কৰ্মফলৰ কথা তেন্তে মই এই বোৰৰ বিৰোধিতা কৰিম। কিয় জানে ?' পিলানি ক্ৰান্তক বল তাৰ পিছত শব্দৰে দুয়ো কান্ধত ধৰি উচ্চস্বৰে কলে—'কাৰণ ভগৱান, ভাগ্য আৰু পূৰ্জন্মৰ কৰ্মফলৰ বাহিৰে আদিয়ে ভাৰতীয় দৰ্শন নহয়। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ গভীৰতা অতি মহান, অতি দ। অখিল বিশ্বৰ বিভিন্ন জাতি তথা ধৰ্মৰ দৰ্শনতকৈ ভাৰতীয় দৰ্শনৰ মাহাত্ম্য অতি বেছি সেয়েহে ই বিশ্ববাসীৰ শ্ৰদ্ধাৰ বস্তু।

'তেন্তে ভগৱান, ভাগ্য পূৰ্জন্মৰ কৰ্মফল আদি শব্দৰ সত্যতা সন্দেহজনক।'

'এবা। কাৰণ ভগৱান ভাগ্য পূৰ্জন্মৰ কৰ্মফল আদি শব্দবোৰ জকাৰ

মাজত কলচোপ কলচোপকৈ জীয়াই থকা দৰিদ্ৰচামৰ বাবেহে সৃষ্টি।
আৰু এইবোৰৰ বহুল প্ৰয়োগো শ্ৰেণীভেদে হয়। তথাকথিত ব্যক্তিব
বাবে এই শব্দবোৰৰ গূঢ়ত্ব ভেনেই গৌণ। কাৰণ যাৰ হাতত অতুল
বৈভৱ থাকে যাৰ হাতত শাসনৰ বাঘজৰী থাকে তেৱেই সমাজত
প্ৰভু হিচাপে আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। আৰু ইহঁতেই অন্য সমাজ
খনক ধৰ্ম আৰু নৈতিকতাৰ নিচাখুৱাই শোষণৰ চক্ৰ অবাধে ঘূৰাই
যায়।

‘অৰ্থাৎ আপুনি কব খোজে ভগবান নাই!’

‘ভগবান নাই বুলি মই নকও। আছে। কিন্তু থাকিলেও ভগবানৰ
ওপৰত অতি নিৰ্ভৰশীল হোৱাতো মই নিবিচাৰোঁ। কাৰণ ভগবানৰ
ওচৰত লেতু সেতু হোৱা মানে নিজৰ আত্মস্থাইনতা প্ৰকটভাৱে পদৰ্শন
কৰা।

‘গেছ ভগবানক কিভাবে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব?’

‘বুজিছে ভাগৱতী ভগবান হল এটা শক্তি। অস্তুত: শক্তি হিচা-
পেট গণ্য কৰিব লাগে। মাত্ৰীয় দৰ্শনত আত্মত ব্যক্তিবিণেৰে ভগবান
শব্দটো একেবাৰে মুছকৰে। নিজৰ সৃষ্টিৰ গৌৰৱান্বিত বিজ্ঞানেও ভগবানৰ
অস্তিত্ব স্বীকাৰ কৰিব নোখোজে। কিন্তু সেৱা নহয়। ভগবান আছে।
প্ৰটন, নিউটন আৰু ইলেক্ট্ৰনৰ মাজত অহৰহ সম্পৰ্ক ৰখা শক্তি-য়
হওক বা অইন শক্তিয়ে হওক এক অদৃশ্য শক্তিয়ে বহি দৃশ্যমান
জগতত সংলোভে ক্ৰিয়া কৰি আছে। গতিকে এইদৰে পদাৰ্থ কণাত
নিহিত থকা শক্তিক আমি আঁহা কৰা উচিত। সেই শক্তিকে আচল
শক্তি যি চৰাচৰ জগতখন পৰিচালনা কৰে। ভগবান নামৰ সাধাৰ
প্ৰাণী এটি ৰচনা কৰি সেইটোৰ ওচৰত লেতু সেতু হৈ পৰাভো
এটা মুৰ্খামিৰ বাহিৰে একো নহয়।’

‘বদি সেই মূৰ্ত্তিয়ে আধ্যাত্মিকতা জগাই তোলে?’

‘সেয়া সূত্ৰৰ প্ৰসাৰী তথা ফলপ্ৰসূ নহয়।’

পিলানিৰ কথা শুনি শব্দৰ ঠাইতে জগা কাঠ এটুকুৰাৰ দৰে গৰি

বল। তার মগজুর পিলানির কণাৰ প্ৰতিবাদ কৰাৰ কোনো যুক্তি নাপালে। তাৰ বজনাট পৃথিবী এৰি অজ্ঞান মূলুকলৈ উৰা মাৰিলে। কেইমুহুমানলৈ শঙ্কৰৰ মনৰ পদা অতীত বস্তুমান তথা আশাপূৰ্ণ ছবিৰাংবোৰ হেৰাই গল। সি অন্তৰ কৰিলে যেন তাৰ হৃদয়লগ্নন স্তব্ধ হৈ পৰিছে, সি জড় হৈ গৈছে, তাৰ চেতন মনৰ বলপ্ৰতি ঘটিছে। সি ক্ৰমে এনায়েচীয়া প্ৰয়োগ কৰা এডুকুৰা মাংসপিণ্ডত পৰিণত হৈছে।

এটা সময়ত চোতালত পাৰি থোৱা কাঠৰ ওপৰতে শঙ্কৰ নিদ্ৰা-দেবীৰ কোণাত ঢলি পাবল। নাকেৰ বিকট শব্দ কৰি নিশ্চিন্তমনে শুই পৰা শঙ্কৰৰ ফালে চাই পিলানিৰ সহামুভূতিৰ সলনি পুঠো জন্মিল। তাৰ শোণাপৰা মুখমণ্ডলত যিখিনি থকা বেদনা ৰাশি বুজিবলৈ পিলানিয়ে চেষ্টা কৰিলে। পূৰ্ণযৌৱনৰ অধিকাৰ। এজন পাছোৱাল বনক। কিন্তু তাৰ মুখমণ্ডলত যৌৱন স্কলত বয়সীয়াতা নাই, আঙঠি হোপাংদ বখাতৰা প্ৰকাশ। শঙ্কৰ ভয়তো বাপুৰ বয়স, কিন্তু সি আক এও দৰে যবক ডনে কঢ় বাস্তৱৰ সম্মুখীন হওলৈ ভয় নৰে। সেয়েহে সিহঁতে সংস্কাৰৰ সপোন দেখি শব্দত পুলক অন্তৰভৰে কৰে তাৰ বৰ্থাৰ মূল্যায়ন কৰিব নোৱাৰে ইয়াৰ বাৰ আবশ্যকীয় মানাসক প্ৰস্তুতিৰ সিহঁতৰ খুউব অভাৱ। আৰু সেই কাৰণেই ভায়োলীনিৰ ককণ স্তব্ধ উঠনা হৈও সেই স্তব্ধ কব খোতা বখাবোৰ বৰ্থাৰ মূল্য হৃদয়-জন নোকৰোতেই শঙ্কৰ নিদ্ৰাদেবীৰ পোতাং আশ্ৰয়লৈ শুই পাবল। অতি আবেগিক হৈ পৰা বাদেই নেকি শঙ্কৰহঁতক কোনো গুঢ় তত্ত্বই সূক্ষ্মভাবে বুজাব নোৱাৰি। আৰু। সেইও অলপ বুজিলেই উত্তেজিত হয় কিন্তু সেই উত্তেজনাও ধান খেৰৰ জুইৰ দৰে নিমিষতে হ্ৰাস পায়। নিদ্ৰামগ্ন শঙ্কৰৰ আগপকীয়াকৈ থকা হাত এখন ভালকৈ দি পিলানিয়ে পুনৰ হাতত ভায়োলীনখন লৈ স্তব্ধ সৃষ্টিত মগন হল। এটাৰ পিছত এটাকৈ স্তব্ধ সৃষ্টি কৰি সি যেন স্তব্ধ হৃদয়ৰ মূহু প্ৰাৱনেৰে পৃথিবীখন প্ৰাণিত কৰি তুলিব পৃথিবীৰ সমস্ত আৱৰ্জনা ধুই নিকা কৰি তুলিব। তাৰ চকুত ভাহি উঠিছে ইলিত পৃথিবীৰ ছবি যিখন অতি সূক্ষ্মৰ মোহময়।

দীঘলীয়া ৰাতিটোৰ দীৰ্ঘতা ক্ৰমে লোপ পাই আঁঠিছিল। দিগন্ত
বিয়পাই জোনাক বিলাই জোনবাই জনী শেণী হাঁহিৰে বিদায়ৰ বেদ-
নাৰে ভাৰাক্ৰান্ত হৈ পৰিছিল। পূব আকাশ হৈ পৰিছিল ন বোৱাৰীৰ
কপালৰ সেন্দূৰৰ ফোটিটিৰ দৰে দগমগীয়া বঙা।

এয়া সূৰ্যোদয়ৰ প্ৰাৰম্ভিক প্ৰস্তুতি। অলপ পিচত সূৰ্য্য উদয়
হব। উদিত সূৰ্য্যৰ তেজবঙা কিৰণে উজ্জল হৈ তুলিব এই মহাবিশ্ব।
জাগৰিত হব মানুহৰ স্তম্ভ আশা আকাংক্ষা আৰু সৃষ্টিৰ স্বপ্ন। যি
স্বপ্ন অগ্নীমুখী দেখিছিল, পিলানিয়ে দেখিছিল, স্নাতাই দেখিছিল, শব্দৰে
দেখিছিল ... আৰু দেখিছিল পৃথিৱীৰ বঞ্চিত যুবক চামে।

